

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE
HÂRTIE VIDALON VĂRGATĂ, DOUĂZECI
ȘI ȘASE DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN
COMERȚ, NUMEROTATE DELA 1 LA 26

I. PETROVICI

AMINTIRILE UNUI BĂIAT DE FAMILIE



BUCUREȘTI

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1 9 3 8



AMINTIRILE
UNUI BĂIAT DE FAMILIE

-

LA MARGINEA ZĂRII

...N'aş putea să spun cu precizie care e cea mai veche dintre toate amintirile mele. Dar când mă 'ntorc cu gândul îndărăt şi îl împing tot mai mult... tot mai departe... până la punctul unde s'ar prăvăli în besnă, ceea ce văd, e că mă văd într'o rochiţă albă, crohmolită şi cu părul strâns într'un fiong, lipit de mama şi strângându-mi sprincenele cu ciudă, în timp ce prietene de-ale ei îi ziceau, făcând din ochi, rău-tăcioase: « De geaba n-ai spus că ai un băiat, noi vedem că ai o fetiţă... ».

Sau, tot cam pe vremea aceea şi stând tot lângă mama, mă amintesc răspunzându-i precipitat şi aproape răstit, ca nu cumva să-i par a zăbovi, întrebărilor ei de înaltă geografie: Care e capitala Angliei? — Londra; a Danemarcei? — Copenhaga... şi tot aşa la rând, la toate ţările Europei, ba chiar şi la altele mai depărtate. În aceeaşi ipostasă şi la aceeaşi epocă mă mai revăd, în timp ce mama îşi împungea atent ghergheful, dar mă tot asigura că ascultă, recitând zilnic repertoriul de poezii învăţate, care creştea mereu, înnoindu-se cu bucăţi din ce în ce mai grele şi mai lungi. Recitarea însufleţită a versurilor era cea mai de seamă desfătare a copilăriei mele. Nu numai că nu mă lăşam niciodată rugat dar, cu toată

timiditatea mea, interveneam adeseori eu însumi, ca să fiu pus să recitez. Nu m'ai fi făcut pentru nimic în lume, când erau străini în casă, să scot o singură vorbă și la orice glumă care mi părea că mă privește eram gata de plâns. Dar abia se așeza mosafirul, că trăgeam capul mamei spre mine și îi șopteam la ureche: — « Zi să spun! . . . ». Mama înțelegea îndată despre ce este vorba, dar spre necazul meu nu mă putea întotdeauna mulțumi numaidecât. Atunci repetam nerăbdător manevra, până când, oricine va fi fost de față, mama trebuia să capituleze și parc'o aud spunând uneori jenată și fără multă legătură cu ce se vorbise până atunci: « Mata n'ai auzit pe băiatul meu recitând poezii . . . ia să-l auzi . . . ».

În această împrejurare primeam bucuros să mă desprind din fustele ei, să fac un pas înainte și cu mari aere de maestru să desfășur strofele unei sonore poezii. De altfel succesul nu lipsea mai niciodată. Mosafirul care îmi va fi dat o clipă mania la toți dracii și începea prin a o înghiți de politețe, ajungea de multe ori să mă ridice în brațe și sărutându-mă apăsător, să strige: « Să trăiești mititelule . . . dar ia să vedem . . . poate mai știi vreuna . . . ».

După aceste triumfuri chiar dacă nu deveneam mai comunicativ, dar cel puțin primeam să stau ceva mai departe de rochia mamei și chiar să mă mai mișc prin odaie. Dânsa pe lângă bucuria succesului meu, o mai avea și pe aceea de a se simți mai liberă și de a conversa mai în răgaz.

Mult mai puțin limpede îmi apare icoana tatei, figura lui palidă și totdeauna pe gânduri. Cu toată iubirea care mi s'a deșteptat pe urmă, după moartea lui tragică, nu-i pot înviora prea mult amintirea și să văd ceea ce n'a fost. Mai toată ziua era după treburi. Venea acasă târziu. Mângâierile lui erau

pururea distrate și avea ceva care nu mi intrau în inimă. Poate că deslușeam cu acel simț pe care îl ai câteodată și pipăi fără știre regiuni invizibile, că asupra lui planează ceva misterios, mâna unui destin teribil care mă îngheța. Nu știu de ce, dar cu toată blândețea lui, se desfăcea parcă dintr'însul fiorul unei taine, al unei prevestiri rele. Așa, îmi amintesc că atunci când — în vreo dispoziție mai vioae — se apuca să cânte din gură, — o făcea seara câteodată — mă găseau în odaia de-alături aproape leșinat de plâns. Fapt e că dacă dau la o parte tot ce s'a adaos în sufletul meu pe urmă, când am văzut în ce chip răsplătește soarta pe acest om loial și bun, trebuie să recunosc că n'am avut cu dânsul, în copilărie, legătura pe care o aveam cu mama. Nu pot să mi închipui că el nu șiar fi iubit mult copilul, — singurul pe care îl avea. Dar în inima lui alta era afecțiunea coplesitoare și pătimașă: iubirea pentru mama, pentru draga lui « duduie » așa cum îi zicea.

Dacă a fost cândva o dragoste nețărmurită, care fără de stăinuiți aprinse și gesturi înfocate să stea scrisă în ochii cuiva, așa ca s'o poată citi și acei cari abia pot să silabisească, — a fost de sigur aceea a tatălui meu pentru mama. Și după toate câte știu și după toate câte am văzut, îmi aduc aminte cât am fost de mișcat — amestecând zâmbetul cu lacrima — atunci când, mai târziu, cunoscând mai bine rosturile vieții, am înțeles o frază care îmi rămăsese întipărită din copilărie, fără a o fi priceput. Câțiva ani mă culcam în aceeași încăpere cu părinții, într'un pătuc cu plasa ridicată. Intr'o noapte m'am deșteptat în chip neobișnuit. Era un huiet ciudat în odaie și n cele dintâi clipe nedesmeticite nu mi dădeam seama ce este. După puțin m'am limpezit: tata plângea în hohot, mama căuta să afle ce s'a întâmplat. În timp ce mă făcusem covrig

în așternut și mi auzeam inima svâcnind, am ascultat un mic dialog de întrebări și răspunsuri încurcate, care a ajuns la următoarele cuvinte, pe care tata a putut să le spue lămurit:

— Inchipuește-ți... dudue... am visat că... te înșelam!

Dacă tata avea alte griji și altă fire, mama ce e drept se ocupa strașnic de mine, punându-și de-a-binelea în minte să mă scoată un exemplar nemaivăzut. Această țintă o urmărea cu două feluri de silinți: pe de o parte să mă umple cu tot soiul de cunoștințe, din tezaurul ei de diletantă sârguitoare, pe care nu-l aveau mulți în orășelul nostru; pe de alta să mă facă să capăt o desăvârșită poleială de maniere alese. În prima parte a izbutit după dorință. Am învățat așa decurând abecedarul, încât perioada analfabetismului meu este minusculă... și aproape dincolo de cele dintâi raze ale aducerii aminte. Curând de tot citeam frumos pe orice carte și 'n doi, trei ani știam atâtea lucruri din trecutul și din largul lumii, că toți copiii de aceeași vârstă îmi păreau niște nerozi. Încă un motiv pentru care nu vorbeam decât cu mama și la ocazii, cu cei mari...

Cât despre poezii ai fi putut adunându-le să faci o antologie destul de voluminoasă și poate nici de calitate rea. Lipsea numai Eminescu, despre care auzisem vorbindu-se prin casă — era tocmai în epoca nebuniei sale — dar mi se adăoga că nu e pentru mine. Incolo răspundeau la apel toți luceferii: Alecsandri, Bolintineanu, Teodor Șerbănescu, Matilda Cugler, etc... Când a venit timpul de școală primară — unde am fost primit de-a-dreptul într'o clasă mai superioară — eram atât de învățat, încât n'ași fi avut ce face dacă profesorul nu mi-ar fi trimis acasă rânduri de băieți să-i pregătesc, ceea ce făceam cu multă râvnă și plăcere, cu toate că până la sfârșit mă hotărâam să le vâr învățătura cu perechi de pumni mânioși, aplicați

pe căpățâna lor îndărătnică. Ședințele se terminau de cele mai multe ori cu apariția mamei care, atrasă de larmă, intra cu vorbe de mustrare pentru mine și de mângâere pentru victime. O gustare de lucruri bune aducea pacea generală...

Mult mai nenorocoasă a fost mama din celălalt punct de vedere: năzuința de-a face din mine un grațios băiat de salon. Aci a întâlnit din parte-mi o rezistență descurajantă. Cu toată stăruința ei — aci aspră, aci desmierdătoare — am rămas mulți ani un sălbatec, o fire ursuză și posacă. I-a fost zadarnică toată truda de-a mă face delicat și prevenitor, de a-mi însuși în lume, măcar ca papagalul sau maimuța, acel aparat de amabilități mondene atât de prețuite de ea. « La cucoane să săruți mâna... la domni să le zici bonjour... ». O întreagă evanghelie a bunelor maniere pe care mi-o cetea fără folos. Peretele ar fi fost mai lesne educabil și mai nu era zi dela Dumnezeu fără o scenă de reproșuri la care dădeam din umeri și nu spuneam niciun cuvânt. « Dragul mamei, înțelege, nu ajunge să 'nveți carte... în lume îți mai trebuie ceva » — și-mi tot cita exemple de persoane marcante pe care cândva le cunoscuse și care și 'n salon erau încântători... După pildele care trebuiau să mă ispitească, veneau acelea care să mă umilească. « Ia uită-te la Costică al Nicolencii... și doar mamă-sa nu se ocupă nici pe sfert cât mine... ia uită-te cât e de drăguț și de manierat... ». Asta ce e dreptul, mă scotea din țâțâni... și răcneam ca înjunghiat: « Costică?... îmi vorbești de Costică... de unul care rămâne repetent... ». la care mama îmi răspundea cu cruzime: « Eu nu știu, rămâne ori nu rămâne, eu știu că ți-a luat cu mult înainte... ».

Sforțări deșarte, semințe care nu încolțeau și pe care și dânsa dela un timp le socotea pierdute!... Și nu pot uita

ce plăcere aiurită i s'a zugrăvit pe față, câțiva ani mai târziu, după ce vreme îndelungată nu mai fusesem sub privegherea ei directă, când m'a văzut adolescent, la o serată, evoluând vioiu în salon, negăsind pe nimeni prea plicticos ca să-l ascult sau prea puțin interesant ca să-i arunc o vorbă. Nui venea să-și creadă ochilor și acei cari pretind că au găsit în sarcofagiul faraonilor, după atâtea mii de ani, boabe de grâne intacte, nu vor fi avut o expresie mai uimită decât aceea a mamei care mă privea pe mine...

Deși îmi plăcea s'o văd așa de mulțumită nu m'am putut totuși opri să pun la cale și o mică răzbunare. În lumea care era atunci de față se găsea și mama celebrului Costică, cu care fusesem așa de ciocănit în copilărie și care o luase razna, ajungând tot ce poate fi mai rău. Am făcut așa ca biata femeie, să-mi spue de câteva ori, în vecinătatea mamei și astfel ca dânsa să audă: « Ah! de ce n'am avut și eu un băiat ca dta!... ». Mă uitam spre mama cu ochi de blajină muștrare și urmăream să văd efectul. Dar fie că mi-a înțeles sau nu intențiunea, n'a arătat nici supărare și nici pocăință pentru afirmațiile ei de altădată, așa de desmințite acum. Dacă ar fi cunoscut filosofia pragmatistă ar fi putut chiar să-mi adauge — ea care era încredințată că schimbarea ce-o afla în mine era tot rezultatul vechilor ei silinți — că afirmațiile ei au fost *adevărâte*, din moment ce-au dat roade practice, fie și mai târziu...

Dar toate acestea se petrec la o bună distanță de vremea pe care o însemn. Atuncea, cum am spus, năzuința aristocratică a mamei a dat greș, nefiind de loc ajutată de mine și am rămas astfel departe de eleganta și fina păpușă în care visa să mă prefacă. Sau a izbutit numai în măsura în care lucrul atârna de dânsa. Adică în chestia îmbrăcămintei. Aci

a făcut ce-a vrut din mine, purtându-mă după ultimul jurnal parizian, cu hăinuțe de fantezie grațioasă, al căror element mai statornic după cât îmi aduc aminte erau bereta și gulerul marinar. Eu știu că dela o vreme am început a ridica proteste, dorind să mă îmbrac mai asemănător cu camarazii mei de școală, ale căror costume — mai grosolane firește — se apropiau însă mai tare de acele ale oamenilor mari. Firește, mama a rămas neînduplecată, răspunzându-mi că băieții de « familie » nu se îmbracă la fel cu oamenii în etate. Cu hainele aș mai fi lăsat-o, dar era un lucru pe care îl aveau mai mulți colegi de școală și pe care îl doream din toate puterile. Voiam și eu să am o pereche de cisme. Același refuz hotărît din partea mamei pentru aceleași motive de protipendadă. A fost totuși o clipă când m'am crezut la un pas de izbândă, fiind aproape sigur c'am să-mi încălț picioarele cu obiectul visului meu persistent. Eram în ultima clasă primară, pe la sfârșitul lui Ianuarie. O zi de ploaie anormal de caldă fărâmițase pe stradă omătul, care căpătase aspectul înghețatei de cafea. Peste noapte în locul păturii de zăpadă, încă rezistentă în ajun, se constituiră râuri de apă topită iar pe la răspântii adevărate bălți. A doua zi de dimineață, ca să ajung la școală am intrat în două rânduri până la genunchi în apă și am deschis ușa clasei cu șoșonii și ciorapii learcă. Nu eram singurul în această postură, dar am observat cu ciudă privirea batjocoritoare a colegilor cu cisme, care scăpaseră mult mai bine. Întors la prânz acasă, în timp ce mă desbrăcau la repezeală ca să nu mă îmbolnăvesc, am arătat mamei cu vocea întretăiată de strănuturi amenințătoare, ce bine ar fi fost dacă ași fi avut cisme și eu. Mama mi-a răspuns îngrijorată că până când va trece inundația o să mă ducă argatul în brațe la

școală, la care am replicat puternic că nu mă învoiesc în niciun chip.

Atunci mi s'a părut momentul prielnic să vorbesc iarăși de cisme și așteptam emoționat. Mama s'a mărginit să nu mi mai taie nasul, ba chiar să zică un « să vedem » promițător. Fapt e că după prânz am stat acasă, dar a doua zi de dimineață slugile au venit să spue că apa este mult scăzută și pot s'o pășesc ușor. Cu evaporarea apei în care îmi pusesem toată nădejdea se topea și cea din urmă șansă a nefericitei mele aspirațiuni. . .

Tot în legătură cu « boeria » care evită orice vulgaritate (biata boerie provincială!) mama avea grijă să mi formeze un vocabular dintre cele mai distinse. Pentru a mă feri de contagiune, nu se îngăduia nimănuia a rosti o vorbă proastă în prezența mea și oricărui servitor care se angaja la noi i se punea între cele dintâi condiții « să nu înjure nici măcar o iarbă în fața cuconășului cel mic ». Asta n'ar fi fost încă nimica, dar rafinăria lingvistică a mamei mergea așa de departe încât osânda . . . cuvinte ce nu aveau nimica vinovat. Așa de pildă avea oroare de cuvântul « iapă » și nu mi-a dat voie să-l întrebuițez. Partea grea era cu înlocuirea lui, pentru care îmi rămânea să mă slujesc de expresiile sale și anume de următoarele două: nevasta calului sau căloaică, — ceea ce o făceam de sigur cu toate că îmi cam supărau urechea. Totuși desgustul pentru « iapă » mi-l sădise și mie și mă convinsese temeinic că nu-i o vorbă de spus. De aceea n'am uitat nici astăzi cât am fost de turburat, cât mi-am simțit capul de fierbinte și cât a trebuit să apropii cartea de obraji, atunci când pentru întâia oară — citind în clasă tare un paragraf de istorie naturală — a trebuit să pronunț cuvântul acela condamnat.

În clipa aceea zăpăcită am socotit școala ca un loc de pierzare și am ascuns mamei întâmplarea ca și cum aș fi făcut o faptă rea. Pe urmă neapărat am început a folosi cuvântul, — însă multă vreme nu în fața mamei, întocmai ca și primele țigări. Dar în general mi-a rămas ca o durabilă influență antipatia cuvintelor triviale pe care atâția le rostesc cu voluptate. Iar atunci când la ocazii voiu fi spunând și eu vreo vorbă mai riscată, trebuie să fac impresiunea aceluia care stă între prieteni la un praznic, însă la băutura își moaie numai din când în când buzele, — pentru a nu se singulariza. . .

Un clopot de sticlă, în care clocotul de afară străbate subțiat până la neființă, sub care totul e măturat și lustruit, unde aerul avea aromă de zaharicale, grijile erau ușoare și neprevăzutul aproape absent, — iată lumea celor dintâi ani ai mei, iată marginile sale. Învățătură multă, cât de multă, dar asta ca o podoabă a lumii celei mici, nu ca punte către lumea cea mare. Acest cosmos « adusum delphini » era opera mamei, care chiar acolo mă ținea de mână. În sfera asta ermetică, de-a cărei artificialitate numi prea dădeam seama, mă găseam de altfel destul de bine și rareori mă cercetau doruri nelămurite care să treacă dincolo de ea. Căci erau puțin lucru acele visări fără precizie în care îmi destrămam sufletul câteodată în fața unor foarte modeste priveliști de natură: vara, după amiază, în grădinița casei, privind vreme îndelungată bolta albastră pe care se adunau din toate părțile, fără să strice vremea, nouri albi și buni, ca o armată care iese la exercițiu, dar nu face războiu; — sau în câteva zi de iarnă, pe când focul rumenea în sobă și urmăream cu fruntea lipită de fereastră, printre zăbrelele pomilor desfrunziți, evoluarea asfințitului,

care dela incendiul roșu cu reflecte strălucitoare, ajungea treptat la purpura discretă a unei pânze văpsite. În aceste circumstanțe simțeam mai puțin o dorință, cât un fel de toșpire, care era totuși un fel de a mi se aduce la cunoștință că 'n muzica existenței mai sunt și alte note decât acelea din corecția dar searbăda arie după care îmi ritmam din oficiu pulsările vieții.

Pentru că bag însă de seamă c'am proiectat un zâmbet de ușoară ironie peste celula capitonată în care fusesem împachetat cu cele mai bune gânduri odinioară, dar care se asemăna așa de puțin cu lumea adevărată și m'ar fi înarmat în lupta vieții c'o sabie de tinichea, să mă grăbesc a arăta cel puțin una din părțile realmente frumoase ale micului cosmos de atunci. În țesătura de reguli de purtare pe care le împletise pentru mine, mama ținea la o anume mai mult decât la toate și reușise să mi-o facă una cu carnea mea. Aceasta era absoluta exactitate a vorbei, afirmarea adevărului până la eroism. Rostirea în orice împrejurare de lucruri adevărate îmi apărea așa de naturală încât nu știu bine dacă socoteam minciuna drept ceva care se întâmplă aeeva sau numai ca o pură posibilitate...

Și totuși în privința asta, cine mi-a făcut — c'o ușoară lovitură de evantaliu — întâia plesnitură în sticla de seră patriciană, a fost mama însăși! O! cât de nevinovat firește, dar rezultatul s'a produs! Și prin ușoara crăpătură a început să se prelingă un aer rece, dovedindu-mi cel puțin atâta: că anume plante delicate nu trăiesc oricum și nici în toate părțile.

Intr'o zi, — să fi avut vreo șase ani — mă aflam în sofragerie singur cu Gheorghe feciorul, un țigan pocit, care bolborosea

să te strici de răs și căruia îi spuneam, luându-l la vale: Jorj. Dela una la alta am ajuns să vorbim despre vârsta mamei. Jorj își dă întâiu părerea: «Duduia trebue să aibă douăzeci, cel mult douăzeci și unu de ani». La asta răspund numai decât cu toată siguranța: «Ba are chiar douăzeci și opt». Jorj nici nu vrea s'audă:

— Poți să spui mata ce vrei... n'are decât cel mult douăzeci și unu.

— Ești un prost, are douăzeci și opt.

— Nu se poate!

— Ba da!

Tocmai atuncea intra mama pe ușă și i alerg înainte cerându-i ajutor.

— Uite, Jorj nu mă crede că ai douăzeci și opt de ani... el zice că n'ai decât douăzeci și unu.

Mama dându-mă ușor la o parte și începând să caute într'un dulap, răspunse senin:

— Arc dreptate Jorj... așa e... am douăzeci și unu.

Țiganul mă privea rânjind biruitor în timp ce eu sufocat de ciudă mă uitam cu ochii holbați la mama să văd dacă nu cumva surâde. Dar fața ei era serioasă și nu încolțea niciun firicel de zâmbet dedesubtul nasului ei burbon...

Rămas singur cu Gheorghe nu mă puteam suferi învins, mai ales că știam bine că dreptatea e de partea mea. Și atunci o idee îmi trecu prin minte, ideea cuiva care nu vrea să piardă totul.

— Jorj... am vrut să te păcălesc... n'are douăzeci și opt de ani, dar n'are nici douăzeci și unu. Să-ți spunem acuma drept: are douăzeci și trei...

Ce se va fi petrecul în capul țiganului nu știu bine dar pesemne se mulțumi și dânsul cu o jumătate de izbândă, că mi spuse împăcat:

— Așa da, asta mai cred.

Acesta a fost prilejul memorabil când am văzut clar și din sursă autorizată că alături de lumea principiilor stricte pe care le crezusem suverane, mai exista și altă realitate foarte deosebită de ele. Constrâns de aspra constatare am încheiat cu acea ocaziune, cea dintâi tranzacție în viață.

Ceea ce n'am ajuns însă îndată și mi-a trebuit ceva experiență, e să cunosc raportul de mărime, dintre ținutul principiilor riguroase față de celalt. Și nu mi-ași fi închipuit că în clipa aceea, când îmi părea că dădusem într'o băltoacă, pușesem piciorul pe un mare continent...

LA BUCUREȘTI, LA ȘCOALĂ

Încerc hotărât cu un an mai de vreme că nu voi face școala secundară la gimnaziul orașului nostru, ci la un mare liceu din Capitală. În special mama nici nu voia s'audă ca băiatul ei, premiant întâiu în toate clasele, să urmeze la un gimnaziu păcatos, unde toți profesorii erau suplinitori și netitrați, oameni vari stăteau la mahala și nu frecventau societatea bună, iar unul dintre ei — ca culme — purta în mod obicinuit un vechiu jupon, alături o lamentabilă pereche cu acordorul de pian, născut purpărit mai de multă vreme, singurul care până la un timp purtase un cilindru în localitate, pentru marea distracție a strengarilor ce se țineau pe uliți, droaie după el.

În anul care a precedat plecarea mea la București a fost în casa noastră mare frământare. Mai întâi o lungă corespondență cu rude din București pentru a mijloci prin toate căile lor presupusă ca să fiu admis la un internat al Statului. Neajmurile erau care de care mai turburi și mai descurajante. De ce sunt locuri puține, ba că sunt în regulă generală mulți candidați cu sprijin mare. În sfârșit într'o zi tatăl meu se hotărî să jure capat eroic acestor tribulațiuni zadarnice: așternu fără să-l cunoscă o scrisoare către Ministrul de Instrucție, plină de dulocle pentru mine și aproape umilită pentru cel care

scria. Toată familia a știut de scrisoare dar ceea ce n'a bănuțit nimeni e că într'un moment în care tata o lăsase să se usuce și ieșise din birou, eu o citisem toată, rămânând înmărmurit între altele când am văzut distanța care era până la un ministru chiar dela un fruntaș al urbei noastre cum știam că este tatăl meu. Au trecut vreo două, trei săptămâni de neliniște și îngrijorare. În sfârșit, într'o dimineață, mama năvăli în odaie la mine strigându-mi colorată de bucurie: Bravo! bravo! Pe hârtia pe care mi-o întinse am citit repede și cu inima în gât:

« Ordin s'a dat liceului Sf. Sava ca fiul d'astră să fie primit intern ». Dedesupt iscălise ministrul în persoană.

Mama s'a pus febril pe lucru pentru a-mi completa trusoul. Ai fi zis că mărită o fată. Lingerie de cea mai fină olandă, câte douăsprezece rânduri din fiecare articol. Sufrageria noastră se transformase într'un atelier. Femei cu ziua ajutau la croială. Dânsa împletea horbotă de mână, pentru a-mi încadra proștirile și fețele de pernă. Dacă'r fi putut bănuții biata femeie în ce hal îi voi aduce la cea dintâi vacanță, această zestre elegantă! O jumătate pierdută, câteva înlocuite, iar restul niște boarfe de nerecunoscut, după evoluția pe care o suferise prin mâna spălătoresei dela internat!

La rândul meu trăiam « între vis și vieață ». În fine o să văd și eu acel oraș care apărea închipuirii mele în colori de basm minunat. Voi traversa eu însumi acele strade despre care auzisem, podul Mogoșoaiei, bulevardele, șoseaua, — unde noaptea lumina electrică (noțiune complet necunoscută pentru mine) te face să crezi că-i ziuă. O să văd adesea pe Rege și palatul în care locuște. O să mă plimb cu tramvaiul, — pe șine în mijlocul orașului. O să mă duc la teatrul, a cărui sală

forțată o văzusem într'un calendar și voiu cunoaște actorii cei mai mari, cari nici în turnee nu voiau să onoreze târgul nostru, scotându-l din caleafară mic. O să pot lua aere groase când mă voiu întoarce de Crăciun, față de toți acești provinciali cari mucezesec departe de Capitală nevăzându-o cu ochii și o să mă desinteresez de micile ambițiuni locale, ca de pildă că nu avem decât un regiment de infanterie și chiar acela comandat de un locotenent-colonel. Ce o să mi mai pese mie, care o să stau în București, unde sunt toate soiurile de armată și toate felurile de generali!

Dar mai era încă o perspectivă care îmi umplea inima de emoțiune: faptul că voiu putea cu franceza învățată la școală să dau iama prin romanele mamei, ale căror titluri și autori le știam mai exact ca dânsa, dar pe care nu le puteam citi, cu toate că puțină franțuzească elementară prinsesem din conversațiile de acasă, unde se strângeau multe cucoane cu învățătură dela « Sacré-Coeur ». În special dorința mea era așăzată de romanele din l'Illustration. Aci apăreau toate cu ilustrații sugestive și oricât mă trudeam înseilându-le să reconstruiesc o întorie coerentă nu izbuteam mai niciodată. Mă rugam adesea de mama să mi le explice, dar mă alegeam în deobște cu figurile care nu se realizau. Ce-ași fi dat să pot construi subiectul, ajutat de fotografiile acelea care înfățișau momente cuprinse din cursul povestirii! Era un roman — și n'ași putea să spun de ce nici până astăzi — care mă chema mai puternic ca toate: « Toute une jeunesse » de François Coppée. Revăd în gând câteva din ilustrații: un copilăș pieptănat de maicăsa, un buleon cu flori acapătătoare, un tânăr citind cu gesturi lângă o lampă de masă, o apă cu poduri și siluete de biserici în zare, trânturi de iubire tănuite... un colț de parc pe care îl

desfrunzește toamna, aceasta chiar la sfârșitul romanului care se și încheia cu o frază pe care o pricepusem de atunci și a cărei melancolie mă și pătrunsesse: « Et les feuilles tombent, et les feuilles tombent ».

Voiu citi așa dar la cea dintâi vacanță aceste texte, lângă care sufeream ca un Tantal și mi se vor deschide aceste comori ascunse din a căror lumină se prelingeau câteva raze răzlețe în acele ilustrații promițătoare... Voiu citi îmi ziceam, « Toute une jeunesse »... deși vai!... aceasta nu s'a întâmplat așa de repede, fiindcă până la Crăciun franceza școlii secundare, despre care îmi făcusem iluzii puerile, nu depășise cu nimica pe aceea cu care mă dusesem de acasă...

Între timp s'a călătorit vara și au început să mijască zorile anului școlar. De data asta nu era numai pasul obicinuit al vremii, care înaintează, ci un răsărit de viață nouă, o cotitură de drum, un început de epocă. Din ce în ce simțeam că deviu centrul de interes al întregii familii care nu se reducea numai la părinți, fiindcă aveam și două bunici, câțiva unchi și câteva mătușe. Pentru cufărul care se umplea mereu și pe care mama îl clădea cu 'ncetișorul, bunicile au trimes și ele două, trei gavanoase cu dulceață... « să aibă băiatul de mâncat la școală ». Fratele mai mare al tatei mi-a dăruit o punguliță cu un fond inițial de câțiva arginți. În sfârșit fiecare mădular al familiei și-a avut mica lui atențiune pentru tânăra odraslă care crescută în puf acasă, mergea acum între străini, într'un regim de școală severă. Un eveniment familiar despre care se vorbea cu înduioșare chiar prin casele prietenilor, cu singurul refren consolator: « O să se învețe dânsul, fiindcă îi place cartea ».

Dacă era însă unul care exalta de o bucurie neștirbită, acela eram eu. Ideea de a vedea Bucureștiul strivea orice germen de tristețe. Și pe lângă toate celelalte era gândul unei lungi călătorii cu trenul, în care voiu traversa o treime de țară, trecând pe lângă atâtea orașe și oprindu-mă la atâtea gări. Avusesem totdeauna o plăcere bolnăvicioasă în a mă plimba cu trenul, dar până atunci nu făcusem decât drumuri scurte prin locuri învecinate cu orașul meu. De data asta mi se deschidea o cale lungă și o studiasem în toate amănunțele ei. În cancelaria unchiului Costică, medicul primar al județului, descoperisem pe perete, exact deasupra scheletului de care fugeam când eram mai mic, un « Mersul Trenurilor » care avea în frunte chiar linia mea. În două zile știam toate stațiile pe dinafară, în ordinea lor geografică — ba mai știam care din ele are bufet sau restaurant. Am spus-o triumfător acasă și pentru a nu se crede că mă laud, neconținut recitam gările de-a rândul, în întregime sau fragmentar... Monteoru, Ulmeni, Vintileanca, Mizil, Inotești, Albești, Valea-Călugărească, Ploiești...

Imi așterneam astfel jaloane concrete pentru închipuirea mea îmbătată, fără răbdare să mai aștepte ziua plecării, de altfel destul de apropiată. Până atunci a mai fost însă o aprigă și grea discuțiune, în care gata, gata eram să fiu învins fără sprijinul mamei care a trecut de partea mea. Tatăl meu, ca om rezonabil, zicea să plecăm cu acceleratul de noapte care sosea dimineața în București. Asta însă pentru mine ar fi fost o catastrofă: n'am fi văzut drumul, drumul acela cu care îmi enervasem imaginația cu atâtea zile înainte. Eu propuneam un tren de zi care pleca dimineața și ajungea pe seară; numai bine să știau tot timpul la fereastră și să înregistrez

cu precizie defilarea peisajelor. Tatăl meu îmi tot spunea că « nu e nimic de văzut » și mai cu seamă că trenul ales de mine, merge mizerabil și se schimbă de trei ori până la București.

Am biruit totuși până la urmă și bietul om a cedat bombănind că « trebuie să se ia după capul copiilor ».

Cu aceasta se trecea cea din urmă săptămână a lui August în care, ca toți anii, struguri superbi de Nicorești înlocuiseră la masă pepenii îmbătrâniți. Mai erau încă trei zile, încă două, în sfârșit numai una, în care am umblat ca un desmetic, iar noaptea m'am sbătut ca un pește în așternut. Mai înainte de a se lumina bine de ziuă, toată casa a fost în picioare. Mama dădea ultimele porunci slugilor emoționate, căci și părinții mei cari mergeau să mă instaleze aveau să lipsească o săptămână, două. Iată că sosesc două birji de piață: într'una s'au așezat bagajele, într'alta ne urcăm noi. O pocnitură de bici urni cea dintâi trăsură, după care se mișcă ș'a noastră, în timp ce personalul de serviciu care ieșise până în stradă îmi striga într'un cor haotic: « Să te 'ntorci sănătos cuconașule! ». Dar eu eram fascinat și toate aceste lucruri care m'ar fi făcut să vibrez altădată, nu m'au mișcat mai de loc...

La gară o parte din familie era sosită, cealaltă a venit după noi. Trenul care se forma din stație era tras la peron, — un tren mixt care la coada unei duzini de vagoane de marfă, avea două, trei vagoane pentru călători. După îmbrățișări nesfârșite acei cari plecam ne-am suit într'un compartiment aproape gol. Fereastra mi-a fost firește cedată mie, și m'am și instalat lângă dânsa după ce tatăl meu a lăsat-o să cadă pe jumătate. Mai erau câteva minute și locomotiva își făcea pregătirile. Cele două buniți înlăcrimate nu mai conteneau cu

povețele de pe peronul gării: « Vezi mamă să fii supus, acolo nu e ca acasă... să nu te pui la harță cu cei mari și să ascuți de pitagogi »... »

Dar clopotul de plecare a pus capăt la toate și după cele două șuerături ale mașinei ca răspuns la țișnalele șefului de tren, ne-am pomenit deodată împinși înapoi, pentru ca sdruncinați până în măruntae și într'un tapaj infernal de tampoane ciocnite, să luăm după câteva momente direcția cea adevărată. Batistele au început să fluture, pălăriile să se agite. Una din bunici, folosindu-se că trenul se mișca încă agale mi-a mai svârlit o ultimă jerbă de sfaturi sănătoase: « Vezi mamă, nu uita, supunere și răbdare... ».

Dar cine stătea s'o mai asculte, acum când imaginația mea complet slobozită de mișcarea însăși a ferestrei dela care priveam, anticipa traseul care îl înfăptuiam în fine, bodogășnindu-mi la ureche: ...Mărășești, Putna-Seacă, Focșani, Coștești... Sihlea... Râmnicu-Sărat?... »

* * *

Trecuse câteva zile de când mă aflam în furnicarul Bucureștiului. După atâtea săptămâni de vis amețitor, de încordare morbidă și istovitoare, văzusem cu ochii Capitala și trăiam în mijlocul ei, lăsându-mă fericit pe apa clipelor încântătoare, ce-mi aduceau veșnice surprize și neîncetate motive de a mă bucura. Pentru un copil de zece ani, obișnuit cu proporțiile orașului său de provincie, cu o stradă principală pustie, care nu era decât șoseaua națională pavată alternativ cu valuri de colb sau valuri de noroiu, cu o grădiniță publică, mare ca un manej de circ, cu felinare chioare, dedesubtul cărora, vorba bunicăi mele: « te putea ucide, fără să știi măcar cine te-a

omorît. . . » își închipue oricine ce superbă uluială mi-a pricinuit dimensiunile Bucureștiului, podul Mogoșoaiei cu șirul veșnic de trăsurî, cu asurzitoarea lui vieață, cu edificii monumentale (în orașul meu nu erau decît trei case cu două rînduri: farmacia, gimnaziul și un hotel), — pe urmă luminile globurilor electrice, incandescența galantarelor, Cișmigiul, bulevardele, șoseaua. . . în sfârșit — să nu uit — tramwaele, care nu pricepeam cum pot fi așa de eftine, cînd merg așa de plăcut, tramwaele de care mă agățam îndată ce mai slăbea observarea părinților, plătind pînă la capătul liniei și de acolo înapoi. . .

În mijlocul acestei încântări voluptoase uitasem de tot ce ar putea să-mi micșoreze fericirea. Uitasem de cele două gafe pe care le săvârșisem la sosire cu sîngerarea micii mele ambițiuni. (Întrebasem chiar în gară pe mătușă-mea care venise întru întîmpinare dacă: « astăseară cîntă muzica la grădină », crezînd că și în București va fi ca în târgul meu de baștină, cu muzică militară de trei ori pe săptămână la grădina publică; apoi am întrebat prostește vîzînd, în drumul spre Mitropolie piața: « unde este turnul Foișor? » . . . închipuindu-mi că prezența lui în mijlocul pieței, așa cum era în orașul meu natal, ar corespunde cu vreo regulă obștească). Dar uitasem și de lucruri cu mult mai serioase, al căror ceas se apropia cu repeziciune: separarea de părinți, care peste puțin urmau să se întoarne acasă și întemnițarea mea între zidurile internatului, de unde nu aveam să ies decît cu bilet de voie și numai Duminica.

Și totuși momentul acesta bătea la ușă. Rămăseseră trei zile numai: Vineri, Sîmbătă și Duminică, după care școala începea regulat. Nici chiar acestea nu aveau să mai fie zile de inconștientă și dulce hoinăreală, așa precum fușese cele dînainte,

fiindcă în programul lor, în ziua dela mijloc, urma să aibă loc o ședință de probă, o repetiție generală a vieții de internat, în prezența părinților mei, care aveau să-mi insufle curajul celor dintâi momente grele și să-mi netezească primele asperități.

De cu Vineri seară, o trăsură escaladată de cufere și baloturi mă transporta împreună cu părinții la internat. Imbrăcasem atunci întâia oară uniforma școlii și dacă mai târziu nu știam cum s'o lepăd mai degrabă, atunci eram nespus de mândru de pantalonii lungi cu vipușcă, de nasturi bombați și sclipitori, de chipiul cu tresă albă la care — luând în serios o glumă a lui unchiu meu — duceam mâna militărește de câte ori întâlneam vreun ofițer. Cu părinții mei în trăsură, simțindu-mă bine ocrotit, nu aveam nicio strângere de inimă. Singura părere de rău îmi era poate, că din pricina afurisitelor de bagaje, nu putuserăm merge cu tramvaiul, ci fuseserăm nevoiți a lua tot o birjă, ca la provincie — acasă.

Programul era să trec o noapte și ziua următoare în internat, având părinții în oraș, aproape, ca să mă poată auzi în caz de alarmă. Sâmbătă seara, ieșeam iarăși din școală pentru a petrece cu dâșii cea din urmă zi în care mai rămâneau în București.

Ședința de probă a fost dintre cele mai reușite, dintre cele mai promițătoare, fără să bănuiesc nici pe departe că dânsa nu fusese decât un « hors d'oeuvre » singuratec, care nu avea să semene cu ce va urma.

Momentele ei esențiale mi-au rămas viu întipărite. Il văd pe tata semănând pretutindeni bacșișuri generoase, dela portar până la econom, dela lengereasă până la infirmieră. Fiecare își oferea serviciile: unul să-mi facă ghetetele dimineța, altul

să-mi schimbe așternutul, altul să-mi păstreze dulceațurile și ce voiu mai fi avut de-ale mâncării, ca să nu mi se fure. În dormitorul cel mai spațios al școlii, patul meu fusese instalat în locul cel mai bun și acum sclipea în omătul cearșafurilor proaspete și al pernelor curat înfățate. După ce și-au luat toate asigurațiile, și-au străbătut toate sălile principale, sufrageria unde masa se servise mai devreme, camera de meditație, unde am ocupat un bun pupitru, de care mi-au prins belciuge și lacăt cu secret, — mama și tata au plecat sărutându-mă cu dragoste și strigându-mi de câteva ori: la revedere, pe mâni.

După o scurtă raită prin grădina internatului — care era zid în zid cu Cișmigiul — și după ce-am făcut două, trei cunoștințe cu colegii de clasă, numai câțiva sosiți, seara a venit pe nesimțite și m'am dus la culcare. A doua zi de dimineață, după ce dormisem trainic și eram deșteptat de vreun sfert de oră, a apărut tiptil servitorul, aducându-mi ghetele lustruite și spunându-mi cu blândețe, « dacă vreau » să mă scobor la cafea.

Dimineața — nefiind cursuri încă — m'am sbenguit prin grădină cu camarazii, bătându-ne cu castane culese de pe jos. Toamna începândă, făcuse un decor admirabil din vechiul parc boeresc al Generalului Florescu, în casele căruia se găsea internatul. Așa ne-a trecut timpul până a sunat la masă. Când să intru în sufragerie — surpriză! — l-am văzut pe tată-meu lângă pedagogul de serviciu. Acesta, îndată ce i-am fost arătat, m'a dus încetișor de umăr și m'a așezat în capul mesei, unde am fost servit cel dintâi, cu cele mai bune porții ale cazănului, care nu mi-au părut mai rele ca acasă.

Urma după asta, ca până a doua zi seara, să ies în oraș. Tata a repetat recomandările către toți aceia pe cari îi « cinstise », cu o zi mai înainte, anunțându-i că « mâne pleacă » și să mă

aibă în grijă. Când să ieșim pe poartă, ne-a tăiat drumul un elev superior, pe care nu îl cunoșteam, dar care s'a prezentat tatei, spunându-și numele și arătând că este fiul unui sătean din județul nostru, client al părintelui meu. Luându-mă afectuos de talie, mi-a oferit protecția sa de băiat mai mare și m'a sfătuit să fiu politicos cu elevii superiori, cari sunt răutăcioși și îndrăciți, punându-mă la curent cu unele tradiții ale internatului, printre care cu aceea ca să nu spun pe nume elevilor din clase mai înaintate, ci « Domnule ». Bine înțeles, accentuă dânsul prietenește, « afară de mine, care fiindcă suntem din același județ, să-mi spui pe nume ».

Cea din urmă zi în care părinții mei au mai stat în București, cu toate că și-a avut distracțiile sale și plimbările ei cu tramvaiul, n'a fost lipsită de o ușoară penetrație de melancolie. Pentru întâia dată, simțeam o umbră de tristeță, — tristețea sfârșiturilor, senzația stingerii luminilor la finele unui mare festin. . .

Duminică târziu, pe când cele două ființe dragi se depărtau cu trenul minută cu minută, am reintrat la școală cu simțimântul unei situații serioase și definitive. N'ăși putea spune că eram abătut, fiindcă îmi făurisem atât cât se putea cu mijloacele vârstei, seninătatea unui suflet care își cunoaște datoria și înțelege trebuința de a se acomoda. Abia suisem scările, și talanga internatului vestea ora de culcare. M'am bucurat auzind-o, căci cu plapoma peste cap, puteam să fiu mai singur. . . cu gândurile mele.

Intrând însă în dormitor, — o primă și rău vestitoare decepție. N'am mai găsit patul la locul unde îl știam, iar servitorul m'a lămurit foarte simplu că s'a poruncit să se pue în locul acela patul Domnului pitagor. N'am spus firește

nimica, dar am simțit un fel de frig în suflet. Poate tocmai de asta, odată vârit în așternut și închizând pleoapele ca să visez de-acasă, îmi defilau prin minte imagini mai mult de iarnă: Jăratec în soba odăiții mele, aruncânduși după stingerea lămpii, lumina lui roșiatică pe tavan; partida de loton în familie, unde numerele mele erau veșnic câștigătoare; despuierea înaintea culcării, a câtorva castane fierbinți, așa de bune c'un deget de bordo dela via bunicăi... Și peste tot, dulce ca o baie caldă, atmosfera de dragoste care mă învăluia în permanență și pe care cum era s'o aflu aicea între oameni cari nu mă cunoșteau și cărora puțin le păsa de mine?...

Am adormit greu, dar până la urmă, m'a încremenit un somn de plumb, la care trebuie să fi contribuit într'o măsură și voința mea, de-a nu-mi mai aminti de nimic. Nu eram încă odihnit bine, când în puterea întunericului, m'am deșteptat de-o larmă pe care la început n'o pricepeam. Elevii se îmbrăcau în grabă, unii fiind aproape gata, alții abia la cămașă, alții la ciorapi, dar în fine sculați cu toții. Unul singur, aproape de mine, care nici nu se trezise... N'am avut timp prea lung de făcut investigații, fiindcă un glas de bariton — pedagogul sau vreun elev mai mare? — a strigat cu brutalitate: « Ei, n'ați auzit clopotul domnișorilor?... Ce stați ca niște mirese?... In picioare!... sună acum și apelul!... ».

Mi-am dat peste cap toaleta și 'n câteva minute am fost afară din dormitor. La lumina lămpii din sală, am constatat cu toată zăpăceala, că praful de pe ghetetele mele n'ul ștersese nimeni și că rândușul plătit de tata, mă uitase și el.

Dimineața am fost porniți la liceu, într'o lungă coloană de uniforme. Profesorii s'au mărginit să recomande manuale și și

să ne facă o morală preventivă. În clasa foarte populată, nu cunoșteam mai pe nimeni și ce departe mă simțeam de școala primară din orașul meu, unde chiar la începutul anului, știa toată lumea că fusesem premierul clasei precedente și îmi cunoștea familia căreia aparțineam. Aicea cantitate absolut neglijabilă, ignorat, nesocotit. . .

Am fost bucuros, când ne-am întors la internat, și am auzit sunând de masă. Dar seria desamăgirilor era abia începută. Locul unde stătusem data trecută, era ocupat de altul. Am vrut să mă așez în apropiere, când elevul din vecinătate — un uriaș cu mustățile mijinde, — mă întrebă ironic: «*De ta ești în clasa 7-a?*». Roșu până la sfârcul urechilor, i-am răspuns că sunt în clasa întâia. «*Atuncea . . . șterge-o la coada mesei . . . și să nu te mai obrăznicești altădată . . .*».

Până ne-a venit rândul celor dela coadă, mâncarea aproape se isprăvisese. Niște lături desgustătoare, pe care le-am dat de o parte, e tot ce-a mai ajuns la noi, mititeii, plăpânzii, abia despărțiți de mamele noastre. . .

M'am sculat flămând și cu lacrimile în ochi. Rătăcind printr'o curte lăturalnică îl zăresc pe econom care înainta spre mine și mi-am adus aminte de proviziile mele, date în păstrarea lui. Eram scăpat. «*Domnule Econom . . . fii bun, ași vrea puțină dulceață . . .*». Dar dânsul fără să se oprească, mormăi printre dinți, văzându-și de drum: «*Lasă că am treabă acuma . . . și apoi mai fă economie, să nu le isprăvești prea repede . . .*».

Mi-a venit să plâng de-a-binelea. Dar cui să mă tângui? Cine să mă compătimească și să mă poată ajuta? . . . Mergând în voia pașilor, am apucat pe-o alee mai retrasă a grădinii. La o bună distanță, un grup de băieți mai mari vorbeau gesticulând. Am vrut să-i ocolesc, dar printre dâșii am zărit

deodată pe conjudețeanul meu și parcă ceva din suflet m'a îndemnat să-l chem. Auzindu-și numele și văzându-mă, s'a deslipit de camarazii săi și apropiindu-se, îmi spuse lângă ureche:

— « Ți-am dat voie să-mi spui pe nume. . . dar vezi și D-sta, când oiu fi singur. Când sunt alții de față, să-mi spui te rog și mie tot: « Domnule. . . ».

AUTORLÂC PRECOCE

Până nu m'au trimes la liceu, la București, când au trebuit să se despartă de mine, părinții mei mă târau neconținut și peste tot cu dâșii. Chiar seara când ieșeau în oraș, dacă aveam lecțiile pe a doua zi pregătite (învățam cu profesor particular dela cinci ani), popâc și eu la plimbare, la un ceas când tovarășii mei de vârstă îmbrăcau de obicei cămașa de noapte. Fie că voiau să nu mă piardă din ochi și să mă lase cât mai rar cu slugile, fie că socoteau să-mi crească importanța față de conștiința mea proprie, fie că în sfârșit, era la mijloc o vagă intențiune de-a mă desvolta mai repede în contact cu oamenii mari, sau toate acestea împreună, fapt este că, uneori fără nicio plăcere, sau cu una de scurtă durată, mă pomeneam luat de-acasă, pornind cu mama și cu tata, pe puntea trotuarului, la un pas înaintea lor. O plimbare de pildă care mă bucura numai la început era aceea pe bulevardul gării pe sub bolțile înalte ale castanilor, peste podul Tecucelului, pururea fără apă, pe lângă ceirul, întins ca în palmă până 'n pădurea Drăgăneștilor, vizibilă și noaptea, în bătaia lunii. În vremea aceea, în urbea mea natală, nu se găsea bere decât numai la restaurantul gării. Centrul orașului, la ulița mare, nu avea decât numai o cofetărie — la Neculai cofetarul — cu un

galantar de prăjituri decolorate, cu bomboane englezești în mari pocaluri de sticlă, iar dela 10 Mai — dată care trebuia să reprezinte peste tot o eră nouă — și două feluri de înghețată: vanilie și lămâe, multă vreme singurele pe care le-am socotit posibile, încredințat fiind că acele două spețe epuizează sfera noțiunii de înghețată, tot așa precum era să învăț mai târziu că flora și fauna istovesc noțiunea de organism biologic.

Neculai cofetarul nu ținea bere în prăvălie, așa că această băutură reclama o expediție la gară, pentru care se întovărășeau mai multe familii cunoscute, ca să străbată împreună kilometrul care era din centrul orașului și să stea la taclale cele două ore, până la sosirea trenului de Bacău, care însemna marginea petrecerii, cam pe la 10 seara.

Știu că ajunși la gară, unde aveam o clipă distracția șinelor, a câtorva vagoane răslețe și a locomotivei de manevră, care umbra forfota, șuerând și găfâind, mă aștepta calvarul din restaurant, unde nu aveam pe nimeni de etatea mea, și unde, după ce executam ritualul unei înghițituri de bere, amară ca chinina, adormeam în bombăneala unor conversații care nu mă interesau, cu capul pe masă, nederanjat până la ora plecării, când bietul tată meu trebuia să și ispășească vina, cărându-mă în brațe până acasă.

Dar nu în toate împrejurările « scoaterea în lume », într'o măsură neasemănat mai mare de cum se bucurau alți copii, îmi provoca aceleași sentimente neplăcute. Din contră erau cazuri când stam gata să slobod izvorul lacrimilor, numai ca să înlătur primejdia de a rămânea acasă. Aceasta, întâi și 'ntâi, când era vorba să mergem la teatru.

Instalațiile teatrale ale localității erau poate superioare dezvoltării orașului, luat în întregime. O scenă de lemn, trainic

construită, se găsea în grădina unui hotel, pentru teatru de vară, iar pentru vremea rece, o sală destul de întinsă, cu un rând de loje și un parter fără scaune fixe. Lumea bună își trimitea scaune de acasă, fie în lojă, fie în stal, dar sala, cum am spus, era spațioasă, iar scena, la vârsta aceea și cu mirajul pânzelor decorului, îmi părea nemărginită. Fără bine înțeles să existe trupă locală, aveam totuși în două anotimpuri câte un lung sezon teatral, cu trupe ambulante, bucuroase să joace, într'un oraș ce e dreptul mic, dar cu destulă lume avută și cu instalații chiar mai bune decât în alte târguri mai mari. Cu deosebire mama era amatoare de spectacole, iar tatăl meu mi se refuza nimic, așa că aproape n'a existat piesă la care ei să nu meargă, de obicei în loja numărul 10, vecină cu aceea a prefectului, un satrap sever și astotputinte, căruia i se rezerva întotdeauna loja numărul 9, așezată exact la mijlocul semicercului, față în față cu scena. Luându-mă aproape regulat și pe mine, eu să mă amuze și să mă instruiască, oșebit de stăruințele mele proprii, care în chestia aceasta, nu se resemnau cu fuma cu două, am văzut de timpuriu mulțime de spectacole și chiar o serie de celebrități actoricești: pe frații Vlădicescu și pe Fany Tardini (cari au avut sufler cândva pe Eminescu și pare-mi-se tot așa ceva pe Conta), pe Bobescu, Moru, Mă Teodorăscu, și chiar pe foarte bătrânul Millo, care mai apărea din când în când în Kera Nastasia și în Coana Chirița, ale prietenului său Alecsandri. Desigur mă făceam roșu de răs și mă umflam de veselie la piesele comice și mi s'au întipărit neptern în minte, chiar de pe atunci, scene din Manevrela de toamnă, Femeile noastre, Noaptea furtunoasă, Barbierul din Sevilla și altele și altele... Dar adâncă mea pasiune era să asist la tragedii, cu toate că nu puteam să sufăr, când se

trăgeau focuri de armă, iar atunci când eroul cădea ucis, îmi acopeream ochii cu palmele până se lăsa cortina jos. Peripețiile tragice totuși, cu scene aspre și violente, îmi umpleau sufletul de desfătare, repetând veșnic acasă, în gândureala mea singuratică, tirade sonore și vibrante, atât cât le reținusem și așa cum îmi plăcea să le mai completez pe ici pe colo, cu vorbe dela mine. Ce farmec au avut asupra mea, toate acele drame, văzute de copil și jucate cine știe cum, ca Petiscarul din Paris (o melodramă amețitoare cu multe tablouri), Maria Tudor, Moartea Civilă și mai ales Doi Sergenți, aceasta reprezentată la teatrul de grădină, pare-mi-se spre sfârșitul cursului primar! O! mai ales aceasta din urmă mi-a ocupat creierul vreme îndelungată, cu patetice frânturi de dialog, cu imaginea scenelor mai importante, cu silueta celor doi eroici sergenți, Guillaume și Robert, în uniforme roșii și ghetre albe. . . Ba chiar și unele accesorii pe care le-am înregistrat numai decît, ca împrumutarea unei decorații dela un ofițer din public, decorație pe care eroul principal al piesei, presupus că sosise înnot pe mare, a adus-o pe scenă între dinți, sau, mai ales, chestiunea palpitantă, în ce fel se va înscena finalul piesei, pe modesta scenă a acelei grădini. Căci un concetățean de seamă, care stătea iarna mai mult la București, s'a apucat a povesti că a văzut piesa în Capitală, cu ilustrul actor Grigore Manolescu și că scena venirii înnot, a cavalerescului sergent, acolo se vedea aeva, într'un impresionabil tablou deosebit. Era de acord toată lumea că în baraca de lemn a grădinii noastre, cu mijloace tehnice nule, acest tablou se va tăia. Am spus-o și eu în prima pauză unui coleg de clasă strecurat în fundul grădinii, care, auzind povestea cu înnotul pe mare, îmi spuse clipind de bucurie:

— Să știi c'o face și la noi. Eu am văzut în dosul scenei pe unde m'am furișat la intrare, două căldări cu apă. Ce crezi că e greu? . . . O să le toarne pe scenă, și iată și aici tabloul cum a fost la București! Mai, mai să mă convingă și pe mine, atât mi-ar fi plăcut să văd una ca asta, dar am păstrat totuși scepticismul înțelepților, de care am avut să mă felicit la urmă, când n'a mai existat niciun dubiu, că prietenul meu bătuse câmpii. . .

Dacă am pus de-a-capul drama de-a-supra comediei, apoi le așezam pe amândouă cu mult de-a-supra muzicii. Căci la epoca pe care o evoc cu înduioșare, am asistat uneori din loja numărul 10, și la exhibiții muzicale: concerte, operete, și chiar opere. Îmi amintesc destul de precis de un domn în frac, tânăr și robust, care a cântat într'o seară arii variate, lungind ca un gumelastic toate notele, în aplausele furtunoase ale publicului, după cum îmi amintesc și de coroana de flori ce i-a fost oferită la sfârșit. La ieșire, mama luându-mă de mână, mi-a spus, scandând silabele: « Să ții minte, ai auzit pe tenorul Gabri-lescu ». Să mărturisesc că în timpul concertului am avut lungi intervale de așipire, deșteptat de notele mai puternice, care în nătângia vârstei, îmi păreau niște chiote absurde, tot atât de bizare, ca și lumea care aclama.

Poate mai limpede îmi aduc aminte de corul lui Muzicescu dela Iași, care a concertat întâia oară tot în sala teatrului, plictisindu-mă în așa măsură, încât am cerut pe la mijloc să fiu lăsat a pleca acasă. A doua zi, ilustrul dirijor metropolitan și-a repetat bucățile religioase, în biserica Sf. Gheorghe, catedrala orașului. Am fost dus și acolo, dar de data aceasta, cântările combinate cu leturghia mi-au lăsat cu totul altă

impresiune, ceea ce înseamnă că cu toate lipsurile vârstei, am apreciat cel puțin atâta, ca un spor firesc de frumusețe: armonia cu mediul înconjurător.

Incomparabil mai mult decât asemenea concerte, m'au câștigat spectacolele operei italiene, inedite în orașul nostru provincial. De altfel multă lume din localitate — chiar din provincipendadă — nu auzise încă o Operă, adică un text dramatic, cântat integral. Nu știu cum s'a întâmplat să se rătăcească în urbea noastră patriarhală, — lucrul se întâmpla întâiași dată, — o trupă de cântăreți italieni, cu repertoriu din Verdi, Donizetti și Bellini. Mare emoție în oraș — atâta cât o vedeam răsfrângându-se în casa noastră, unde se discutau cu aprindere și se făceau profeții, dacă opera va plăcea mai mult ca opereta, sau măcar atât cât ea. În sfârșit iată prima reprezentare: Traviata, la care locurile fuseseră luate cu asalt, iar pentru a nu scăpa loja numărul 10, tată-meu luase cele mai sârguitoare și mai strategice măsuri.

Pe cât îmi aduc aminte, n'am fost din caleafară de vrăjit. Ași fi preferat să asist la o dramă vorbită, nu cântată. N'am prins cum trebuie firul acțiunii, deși primisem asigurarea că italiana seamănă leit cu româneasca, iar pe de altă parte mama, care păstra reminiscențe limpezi din romanul lui Dumas, șovăia să povestească în amănunte o istorie de iubire unui copil de 7—8 ani. Totuși, asistam la o acțiune dramatică, și asta îmi păstra interesul viu, mai ales că jocul primadonei — o italiancă foarte drăgălașă — era plin de temperament și de iscusință, culminând cu leșinurile și moartea din actul final, care au fost așa de sezisante, că am uitat să-mi mai acoper ochii, ca după obicei.

Pare-se totuși că și muzica, din care nu am reținut de altfel nimic, și-a exercitat o vagă înrâurire, difuză și inconștientă.

Căci am fost deosebit de bucuros, să mai merg și la alte spectacole, încă la vreo trei: Lucia, Norma și Balul mascat. Începusem a mă familiariza cu genul acesta, o clipă derutant, și parcă-parcă, să-mi deschid incinta sufletului, valurilor de armonie muzicală, care se scurgeau pe delături, la început. Progresele ar fi putut ajunge și mai evidente, dacă seria spectacolelor anunțate, în care știu că mai urma și Trovatore, n'ar fi fost intempestiv întreruptă din cauza unui scandal: dispariția primadonei, în tovărășia unui crai între două vârste, boier din localitate și cu stare frumoasă, ori nu de tot risipită. Temă de comentarii febrile, în toate casele bune, înfierându-se fapta nesocotită a omului de societate, care își uitase și datorii față de concetățeni și mai ales față de propria familie compusă din doi copii adolescenți și o soție, sensibil mai tânără ca el. Scandalul însă n'a durat mai mult de o săptămână, delictul întorcându-se frumușel acasă, așa că singura consecință a aventurii a fost numai suspendarea, rămasă definitivă, a spectacolelor operei italiene. Ba a mai fost și o altă consecință, dar cu scadență mai târzie: într'o zi s'a împrăștiat vestea că nobila soție a focosului boier, de-atâtea ori plânsă de publicul mărinos, pentru suferințele ei domestice, a șters-o și dânsa, cu un partener mai tânăr, prieten cu nestatornicul ei bărbat. Plecarea aceasta însă n'a mai fost vremelnică, ci veșnică, și la câteva zile am văzut eu însumi victima, în casa părinților mei, văitându-se de pățania suferită, și protestând retrospectiv în contra obiceiului societății locale de a fi căinat mereu — în necunoștință de cauză — soarta unei ființe, care n'a fost niciodată decât o desmățată... ipocrită.

* * *

Desprins din vata moale a traiului de-acasă și de toată atmosfera căminului părintesc, ce îmi îmbujora obrazii ca un foc de sobă bătrânească, de lângă care nu te-ai mai urni — autorii zilelor mele, nevoiți pentru instrucția mea solidă, să mă lase între străini, ștergându-și de altminteri mereu o lacrimă furișă, și-au dat măcar toate silințele închipuite să-mi îndulcească depărtarea de casă și asprimea regimului de internat. Intre aceste îndulcirii era și satisfacerea largă a pasiunii pe care ei mi-o cunoșteau destul de bine și pe care Capitala făgăduia să mi-o astâmpere cu mijloace infinit superioare: mergerea la teatru. Conform dispozițiilor luate și cu afectarea unui fond determinat, corespondentul urma să mă trimită, de două ori pe lună, în ajun de sărbătoare, la Teatrul Național. Deocamdată aveam a merge la stalul al 3-lea, rămânând să avansez de scaun mai târziu, fără să-mi închipui nici eu, nici cei de-acasă, că voi merge mai de grabă de-a'ndăratele și că dintr'un sentiment de camaraderie democrată, cu alți colegi mai nevoiași ca mine, mă voi sui și eu în scurtă vreme, în cucurig, la galerie. Evoluția nu este mai niciodată lineară, și atâtea complicații afective o plimbă adesea în zigzag.

Nu voi uita niciodată uluiala celei dintâi pășiri în sala Naționalului, în semi-întuneric, fiindcă piesa începuse de câteva minute. Se juca Pygmalion, tragedia în versuri a lui Bengescu-Dabija, care și-a avut gloria ei pe vremuri, și ochii mi-au fost țintuiți de cadrul luminos al scenei unde foiau luxuriante costume exotice, într'un decor superb, față de care acelea dela Teatrul urbei mele îmi păreau acum ca niște cârpe de bucătărie. . . D'apoi când s'a schimbat tabloul și-a apărut un țarm bătut de valuri, marea mișcătoare, ce m'a făcut să înțeleg mai bine neghiobia căldărilor vărsate, care trebuia să dea

cândva iluzia priveliștii marine!... Am intrat încetul cu încetul în inima conflictului, ramificându-mi sufletul în toate personajele, dar firește păstrând simpatiile pentru cauza cea dreaptă, aceea a reginei brutalizate și izgonite, a fiului răzbușător, cu care am vibrat împreună și am zvâcnit de aceeași aprinsă mânie, chiar dacă n'am priceput toate versurile tiradei sale vulcanice, fiindcă mi-au scăpat atunci chiar cele două versuri lapidare, pe care criticii timpului le prezentau ca exemplu autentic de sublim:

« O! moarte de n'ai fi fost creată
Te-ar născoci acuma mânia mea turbată! »

Am reținut repede numele actorilor, pe care mă bucuram să-i regăsesc și în alte piese, acum că așteptam impacient « data viitoare », când aveam să mă instalez iarăși în eleganta sală, cu scaune capitonate și loje sclipitoare, și unde chiar între acte aveam distracția unei orhestre cu arcușuri fine, în locul tromboanelor muzicii militare care parcă se răzbuna, la teatrele de provincie, pentru concursul ce i-a fost impus. . .

Precum se închiagă în stalactit picăturile neconținut prinse prin pereții peșterii, tot așa atâtea impresii și reminiscențe teatrale, neconținut alimentate, au prins să se solidifice și ele într'un ungher al sufletului meu. În această coloană crescândă, ce parcă voia să izbucnească în afară, s'a adăogat, pe lângă roiul de imagini al pieselor văzute de mine, chiar piese văzute de alții și numai povestite mie. Între acestea din urmă, a fost una cu deosebire, care nu știu cum, dar nu s'a jucat de loc în zilele mele libere, dar al cărei subiect mi l'a istorisit un văr mai mare, cu o comunicativă însuflețire, o

piesă din vremea Cruciatelor, Griselidis, a lui Armand Silvestre (numele autorului l-am reținut mai târziu, odată cu celebritatea sa de povestitor libidinos, cu toate că a scris și pagine pure). Având libertatea să mi-o imaginez în voie, întrucât nu mă ținea în clește memorarea unor scene direct înregistrate, țesătura acestei piese, fixându-se adânc în cazanul gândurilor mele, mi-a slujit mai lesne decât toate celelalte, la o prelucrare personală, împănată firește și de alte reminiscențe, în total incoherentă și puerilă, dar, oricum, prima încercare mai întinsă de creație, și mai cu seamă cel dintâi prilej de autor « jucat ».

Intram în al treilea an de internat, și anul școlar începea într-o minunată lună de Septemvrie, cu temperatură ideală și cu o lumină ca un fagure de miere, nu numai la culoare, dar și la dulceață. Abia adunați elevii din colțurile unde fuseseră risipiți în timpul vacanței mari și iată o veste neașteptată: deschiderea cursurilor se amâna pe o săptămână, așa că aveam la dispoziție vreo opt zile de huzureală. De sigur, în primul moment am resimțit cu toții regretul de a nu fi întârziat cu sosirea, așa ca să ne fi prins această amânare acasă, dar pe urmă, în fața realității, ne-am bucurat de zilele acestea slobode, chiar în incinta internatului, fie pentru libertatea nelimitată de joacă, fie măcar pentru faptul că scularea de dimineață se făcea cu mai puțină rigoare ca atunci când aveam lecții de pregătit.

Grădina internatului, gard în gard cu Cișmigiul, răsuna ziua întregă de zbuguelile neobosite ale elevilor — mai puțin ale celor mici de tot, care nu prea îndrăzneau, sau ale celor din clasele ultime, care păstrau ținută serioasă — și tot felul

de jocuri se înseilau, în diversele sectoare ale parcului, în întineri de umbră, stropite abundant, în miezul zilei, cu roto-coalele de soare, care se prelingeau prin coroana de frunze a arborilor seculari.

Sporturile alternau cu convorbiri peripatetice, în genere, doi câte doi, cu destăinuri din timpul vacanței, pe care acei mai prietini și le făceau reciproc. Mai rar la joacă, decât la confidențe, puseseam aproape stăpânire pe o cărare izolată, într'o anexă a grădinii, împreună cu un bun prieten, cu care trăncăneam ceasuri nesfârșite. A venit iar vorba de teatru, fiind și dânsul mare amator ca mine, până când, printr'una din acele potriviri, bizare numai în aparență, am rostit amândoi, în aceeași secundă, aproape o frază identică: « Ce ar fi dacă am juca ceva într'o seară, aici în internat? ». Explozia a dat foc tuturor obstacolelor pe care altădată le-am fi văzut mai clar, și cuprinși de un fel de friguri de plăcere, am întocmit repede o listă de toți colegii pe cari isam putea înrola. Am fixat și seara de Sâmbătă pentru premieră (care de altfel nu era să fie decât o reprezentație unică), am mai lămurit și alte detalii, uitând totuși un lucru nu tocmai secundar: ce piesă anume o să jucăm. Când prietenul meu a pus chestiunea, mi-am dat seama mai bine că eu o evitasem intenționat.

Am convenit totuși că ar fi bine să jucăm una din piesele pe care le-am văzut reprezentate, cel puțin unul dintre noi, iar în lipsă de text m'am oferit ca într'o zi, două, să scriu eu unul, din memorie. O! încântătoare naivitate, fără niciun leșt de ezitare critică! Ceea ce un om mai matur ar fi refuzat de plano să creadă, puțința de-a reține vorbă cu vorbă textul unei piese, văzută o singură dată, colegul meu a primit-o cu încredere generoasă și fără umbră de nedomirire, în timp ce

eu, asigurat din partea ei, simțeam că mi se deschide, după paravanul așa zisei reproduceri, un câmp întins de creație proprie. La lucru acum băiete, luându-mi subțioară un mare caiet neînceput, care fără această conjonctură, ar fi adăpostit cine știe ce teme de latină sau exerciții de matematică abstrusă...

La capătul a două zile era gata confecționată o salată dramatică suigeneris, un amestec de « Griselidis » și « Doi Sergenți », ba și cu puțin « Angelo, tiranul Padovei », pe care o citisem în traducerea lui Costache Negruzzi, primită la premii, împreună cu celelalte opere ale povestitorului moldovean. Ghiveciul ca atare era firește original, iar stilul, declamator și melodramatic, cu tot felul de reminiscențe, avea totuși o cotă importantă de inspirații și perioade proprii. Dar ceea ce cred că aparținea pe deplin invențiunii mele, erau numele personajelor piesei, pe care le-am combinat după ureche, așa încât să aibă autentic aspect « italian », (acțiunea se petrecea, dragă Doamne, în Italia), dar fără a mă preocupa dacă silabele îmbinate corespundeau sau nu unor nume uzuale. În afară de personajul principal pe care îl chema Pandolfo (cruciatul), un nume care exista efectiv, restul numelor de botez ași jura că n'au existat niciodată, ca acel al soției sale « Rocola » și al copiilor săi: « Rigolo » și « Colato ».

În sfârșit, odată găsiți interpreții, am început neîntârziat repetițiile în gura unei pimniți părăsite, unde nu era primejdie să fim descoperiți. Firește mi s'a admis fără greutate calitatea de director de scenă, tot așa cum nu s'a împotrivit absolut nimeni, să-mi păstrez pentru mine rolul cel mai important, ale cărui nesfârșite tirade nu ispiteau lenevia nimănu. Bieții

băieți cari se gândeau că de mâne/poimâne, vor avea să memoreze atâtea lecții pe de rost, cu obișnuința pierdută în lunile de vară, cum erau să se mai arate grăbiți să-și chinuiască mintea și cu această proză somptuoasă, nu tocmai ușor de reținut! De sigur îi amuza perspectiva jocului actoricesc, — dar aceasta în limitele unei plăceri necomplicate cu ostenele din caleafară. Așa fiind lucrurile, în cursul repetițiilor, rolurile celorlalți tovarăși s'au tot redus la replici disparente, care aveau doar din când în când să întrerupă partitura copleșitoare a rolului meu.

Iată-ne ajunși Sâmbătă, când am suspendat repetițiile, pentru a ne confecționa costumele, fiecare rămânând să se aranjeze cum o putea mai bine, cu ce se va putea găsi în cuprinsul internatului, de altfel complet neutilat pentru atari năzdrăvănii.

Am distribuit și câteva afișe prin diferitele clase, cu mare emoțiune în acele superioare, unde elevi, cu morga de flăcăi, au zâmbit deajuns de ironic, după care n'am mai dat unii de alții, toți interpreții, până seara.

Pe la opt ore, în sala clasei a III-a, după ce, în contra așteptărilor, jumătatea rezervată spectatorilor se umpluse ochi de lume și nu cu băiețași de teapa noastră, ci cu « domnii » din clasele de sus, ne-am adunat într'o cămăruță vecină toți « actorii », și ne-am privit aiuriți unii pe alții, în surpriza costumării, — fiecare după capul lui. Ce vicleim ridicol, Doamne! . . . și ce catastrofală primitivitate! Eu mă aranjasem poate cel mai convenabil, cu un pieptar de hârtie albă, pe care sta desenată o mare cruce roșu-aprins, apoi o chivără din același material și — ca accesoriu — o nuelușă albă, recent jupuită de coajă, pe care o țineam lângă coapsă, ca o sabie. Dar soția mea Rocola,

ce grozăvie! . . . Își făcuse o pestelcă dintr'o cuvertură de pat, și — n'am știut pentru ce niciodată — se încălțase cu cisme, ca și cum încălțăminteaa aceasta ar fi avut mai multă feminitate! D'apoi copiii mei, Rigolo și Colato, care, în timp ce eu, părintele lor, mă lăsasem cu fața naturală, dâșii — în dorința de a se travesti ca la teatru — își turnaseră fiecare cu vaxul de ghetе, câte o pereche de mustăți!

Biata trupă a noastră nu avea regisor și niciun fel de mijloace, încât, oricare mi-ar fi fost consternarea, am înghițit și am dat poruncă să intrăm în scenă. Publicul se adunase de mult, iar noi am pășit grămadă ca niște jalnici irozi.

Ce să mai povestesc despre joc? Partenerii mei uitaseră aproape toate replicile — în ipoteza că le-au știut vreodată — constituind mai mult o figurație, utilă să dea puncte de sprijin tiradelor mele întraripate. Rămas aproape singur în fața asistenței și încredințat dela primele scene că reprezentația se lăsa întregă pe umerii mei, mi-am înzecit încordarea, și, îmbătat de sonoritatea perioadelor, a căror paternitate mi le făcea și mai dragi, am mers într'un crescendo patetic, care la un moment a stârnit o furtună de aplauze. Nu era nicio îndoială că verbul meu plăcuse, iar la a doua explozie de aclamații, simțind că ajunsesem la scena culminantă, am renunțat la finalul piesei, chiar dacă la urma urmei trunchierea era să se cunoască.

Toți « superiorii » din clasele mai înalte au năvălit să-mi strângă mâna — onoare complet neuzitată — iar unii au adăugat și bănuiala că n'ași fi chiar străin de fabricația piesei. Nu trebuia de altfel cine știe ce perspicacitate! Chiar dacă va fi părut prea bună, pentru cei doisprezece ani ai mei, ar fi fost în orice caz rușinoasă pentru un autor în toată firea. Era oricum

mai firesc să mi se atribue mie, și după stângăcia țesăturii și după neverosimilitatea situațiilor, și după imperfecțiunile textului, dar mai ales, din împrejurarea că eu singur îmi cunoșteam rolul ca pe apă, în contrast izbitor cu ceilalți interpreți, cari și-au bolborosit, încurcându-se, puținele lor fraze... Ba uneori, voiu fi fost surprins suflând în scenă rolurile celorlalți, ceea ce ar fi fost prea mult poate, presupunând ori câtă sânguință din parte-mi, pentru opera unui străin...

Un ministru de instrucție publică îmi explica odată — la ani și ani depărtare de acele vremuri — că ar voi să schimbe legea universitară, fiindcă ea încurajează la cei tineri « autorlâcul precoce ». Se raporta la dispoziția legii ca orice candidat la o catedră să prezinte opere originale tipărite. Dar în clipa când îmi făcea această mărturisire, mi-a răsărit în minte o imagine ciudată: am văzut un lung convoi de candidați la universitate, în costume de cruciat...

Era cazul maxim de « autorlâc precoce » din viața mea.

LA MOȘIE

Era a doua vară că personalul Tecuci—Galați mă transporta la țară, la moșia unchiului Teodor. Trenul ieșise din pădurea Hanului-Conachi și acum se angaja în vasta curbăuitoare a noului terasament, mai incomod de sigur decât vechiul traseu care fugea pe șes în linie dreaptă, dar care a fost părăsit sub veșmântul său de bălării, fiindcă prea aproape de malul Siretului, fusese mai multe primăveri de-a rândul inundat de marile revărsări ale râului. Grație acestei întâmplări gara cea nouă este chiar pe proprietatea la care mă duc, chiar sub coasta satului, la câțiva pași de conacul boieresc. Anul acesta cunosc drumul în perfecțiune și știu că nu mai am de mers decât vreo douăzeci de minute. Cu cât mă apropiu de țintă, cu atâtă mă simt cucerit de o emoțiune care mi topește precizia aducerilor aminte, pe care de atâtea ori, în clipe de visare, le înșirasem pe firul subțire al gândului. Un an întreg îmi îndulcisem vieța de internat — care în cursul superior nu mai este prea aspră, însă destul de insipidă — cu amintirile celei din urmă vacanțe mari, petrecută pe aceste meleaguri, unde, rupându deodată cu trecutul potolit și bisnisnic, mă avântasem în mari exerciții sportive și ținusem pe trecerile lanț. Dacă nu era unul din aceste suvenire care să

nu-și fi avut clipa lui zilnică de reînviere — strecurându-se ștregărește chiar în momentele când eram mai ocupat — deasupra tuturor însă scânteia o amintire, ce e dreptul învăluită de puțin abur enigmatic, dar pe care tot sucind-o și învăștind-o, ajunseseam să-i dau proporții colosale și sensuri chinuitor de drăgălașe. Duda Lia!... dânsa era astrul central, chipul ei mă urmărea dându-mi în piept un fel de dulce sfârșeală și pe dânsul îl așezam pe trupul tuturor eroinelor din romanele pe care le citeam în orele de recreație, și uneori chiar în orele de clasă. Aveam destule dovezi că mă preferase tuturora din numeroasa societate dela țară, cu toate scânderile mele evidente: uniforma din ce în ce mai penibilă a școlii, nedibăciile mele la călărit și stângăciile dela dans, unde nu izbutisem să trec dincolo de polcă și socoteam bostonul ca un inaccesibil ideal...

Faptul că deși valsatoare pasionată, comanda într'una polca guvernantei care cânta la pian, atențiunile dela masă unde îmi scotea pe farfurie bucățelele cele mai bune, pretextele de a-mi lua veșnic brațul la plimbările nocturne, în sfârșit — aluziunile geloase sau numai ironice ale celorlalți, — toate îmi dădeau bănuiala unei victorii, de care neobișnuința cu astfel de biruințe, mă împiedica totuși să am o siguranță absolută și să caut a o duce până la sfârșit...

Va veni oare și anul acesta la țară?... Asta era întrebarea și dacă mi-ași fi închipuit o clipă că nu va fi acolo, de sigur că ași fi renunțat să mai merg. Fiindcă de data aceasta mă simțeam înarmat cu mult mai bine și eram hotărât să limpezesc lucrurile de orice dubiu, să nu mai las limite fericirii mele. Un important progres realizasem în cursul anului: învăștasem să bostonez. Il datoram ambiției bunicii mele care

desolată de lacunele mele mondene — în timp ce alți nepoți din ramuri colaterale se prezentau cu mult mai bine — mi-a plătit în vacanța de Paște un profesor de dans, adus anume din Focșani. Icoana duduii Lia mi-a răsărit în minte și 'n timpul chinuitoarelor lecții și 'n clipa când m'am văzut stăpân în fine pe aceea ce crezusem multă vreme că'mi va fi cu neputință să înfăptuesc. În închipuirea mea anticipam acum efectul unei invitații de vals... și'mi pregătisem pentru amestecul jocului formula destăinuirilor supreme...

Dar chestia era: are să fie la țară ori n'are să fie!... Anul care se scursesese îi va fi întreținut și ei flacăra iubirii, așa cum se petrecuse la mine?

Va fi fost teamă sau simplă cochetărie, dar lăsasem să treacă o jumătate de vară fără să mă hotărâsc a pleca, preferând săptămâni de vacanță plictisitoare, perspectivei unei desamăgiri.

O nouă chemare-ultimatum, fără niciun detaliu însă asupra persoanelor prezente la țară și fără niciun fel de precizie față de așteptările mele, m'a hotărât la o plecare bruscă, în voia întâmplării și a stelei norocului, așa după cum sunt cea mai mare parte a acțiunilor omenești...

În timp ce inima mi făcea salturi tot mai neregulate, s'au trecut cei câțiva kilometri cari mai erau și auzii deodată sub roate gălăgia caracteristică a ramificării liniei. Trenul intra în stație... câteva momente încă... și opri la peron. Pe fereastra vagonului am zărit silueta elegantă a unuia din verii mei, care mi eșise înainte cu botfori în picioare, c'o pălărie colonială pe cap și aștepta sosirea trenului ținând — ca o prezentare de armă — un mare biciu răsucit. Într'o clipă am sărit jos și după îmbrășișarea de rigoare, am ieșit de cealaltă parte

a gării și am luat loc lângă dânsul în docar. În timp ce a smucit din hățuri, slobozind trapul superbului cal, mi-a aruncat în trebarea:

— Il mai cunoști pe Alint?

— O!... da, îmi aminteam foarte bine de frumosul roib care era și de ham și de călărie, dar pe care n'ași fi îndrăznit eu unul nici să-l încalec, nici să-l mân la trăsură, pentru care era nevoie de incomparabila măiestrie a vărului meu.

Acum traversam satul. Vărul meu anunță surâzând: strada Belarada. Neapărat am zâmbit la rându-mi amintindu-mi de una din năzdrăvăniile noastre de anul trecut: botezarea uli-cioarelor satului după numele fetelor frumoase care locuiau în ele. Aci stătea Rădița, acolo în capăt Maranda în cinstea căreia numisem piața unde se făcea Duminica horă: Piața Esmeralda.

Dar eu aveam preocupări mai grave. Voiam să știu cine erau oaspeții dela curte. Și cum docarul înainta pe panta dealului tot așa de sprinten ca la vale, apropiindu-ne vertiginos de conac, am precipitat întrebările:

— Coana Anica este?

— Da!

— Maiorul?

— Da!

— Fifi?

— Și dânsa!

— Victor cu Dorina?

— Ei n'au venit.

Întrebasem de toți care 'mi erau indiferenți, numai de cine mă ardea pojarul nu. În sfârșit privind în vagul văzduhului am lăsat să cadă întrebarea capitală:

— Dar Lia?

— E aici... n'ai nicio grijă.
 Docarul intrase deja pe poartă.

În vasta sufragerie cu ferestre de sârmă verde, unde nu se mânca decât pe vreme urâtă, dar unde se danța la toate orele (pianina era mai esențială decât bufetul cu vesela) și se stătea la taifas până când arșița zilei își pierdea puterea, — se afla strânsă la sosirea mea mai toată societatea și acolo am fost dus pentru « a lua contact » și a-mi prezenta « scrisorile de acreditare ». Când am apărut pe ușă un huet de manifestație spontană cu reproșuri de o violență simulată: Pentru ce-am făcut pe dificilul și m'am lăsat atâta de rugat, pentru ce n'am venit mai devreme?... etc....

O singură persoană părea să nu ia parte, rămânând piroșnită la un colț de canapea cu un lucru de țesut în mână: Lia. Un ochiu mai dibaciu ar fi văzut poate în exagerată nepăsare, tocmai un semn de zăpăceală, îmbucurătoare pentru mine. Dar eu am luat-o mai oblu și am simțit un ghimpe în inimă. Totuși am avut destulă stăpânire pentru a nu mă arăta îndurerat și a răspunde cu vioiciunea convenită întrebărilor care mă ploau de toate părțile.

— Din cauza ta s'a întârziat stagiunea teatrală.

— Ce piese ai adus?...

— Când începem repetițiile?

Eu fusesem anul trecut inițiatorul și directorul de scenă al teatrului de societate, care alcătuisese punctul culminant al distracțiilor noastre.

Firește am asigurat pe toată lumea interesată că lucrurile se vor pune repede la punct (nu era tocmai eu să renunț la o activitate care personal mă avantaja), am răspuns degajat

la toate cheștiile, dar am pândit cel dintâi moment ca să mă strecor lângă Lia și să vorbesc cu ea. Cu ce mi-am închipuit căși putea s'o impresionez îndată?...

— Lia nu știi ceva?... am învățat să valsez.

— Da?...

— Nu vrei să facem un tur?...

— Dacă ții...

La un semn « fraulein » a început să tapeze la pian, masa din mijloc s'a dat la o parte și apucând talia Liei am pornit-o la danț. Nu mi-a trebuit mult să văd că lovitura era neizbutită. Prea n'avusesem răbdare, prea nu așteptasem momentul potrivit pentru a-mi învedera progresul... Așa, cu nepusă masă, un tur de vals numai eu singur în timp ce toți ceilalți se uitau curioși... asta era pe de lături de orice strategie și dinainte osândit...

Am lăsat-o nemulțumit la locul ei, hotărît să-mi caut norocul altădată, probabil tot în strălucirea cu care jucam rolurile din piese, unde nu-mi disputa pasul nimeni și eram maistrul tuturor...

Trecuse vreo patru zile dela sosire și nu se produsese absolut nicio schimbare, — căci nu puteam pune mare bază pe chemarea ce mi-a făcut-o într'o dimineață ca s'o ajut să bată crema unei budinci și nici pe zâmbetul drăgălaș cu care urmărea mișcările mele nepricepute care trebuie să fi fost de-un comic desăvârșit.

Se aranjase o masă, la pădure. Unchiul meu nu era la țară și deci scăpaserăm de impotrivirea lui. Mătușă-mea făcea gălăgie, dar ceda întotdeauna, iar celelalte două, trei veterane de etatea ei erau foarte cumsecade. Se pregătise merindele de

cu vreme și se stabilise modalitatea plecării: Toată lumea în trăsură, eu singur și cu verișorul care mă primise la gară, călări. Dânsul neapărat, pe calul cel mai focos și mai neastâmpărat, — pe Alint. Eu nu mai aveam la dispoziție blânda iapă de anul trecut. Acum era aproape oarbă și scoasă din uz. Mi s'a dat un alt cal — cel mai cuminte din câți rămăsese — pe care îl cercasem și cealaltă vară și care era vrednic de toată încrederea.

Așteptam scăderea zilei, pentru a nu ne topi pe drum de zăpușală, bine înțeles urmând a străbate tot pe lumină distanța de jumătate de oră, care era până la malul Siretului, unde păzea la o margine pădurea proprietății.

Cel dintâi echipagiu care a părăsit peronul — mai mult un fel de prispă bătrânească — a fost docarul unde se suise Lia. Fără să ne mai îngrijim de celelalte trăsură, care se încălzeau mai anevoie, călăreții am dat pinteni și am pornit după docar, pe care ajungându-l, aci îl lăsam în urmă, aci îl lăsam să treacă înainte. Am coborât drumul satului, într'o teribilă larmă de javre asmuțite, am trecut peste linia ferată, avânându-ne pe întinderea șesului, pe larga cărare dintre cătini — buruiană apocaliptică, înaltă cât omul, zămislită și întreținută de inundațiile Siretului. Iată și vechiul terasament lăsat în părăsire, dincolo de care începe pădurea. Numai puțin și intrăm în tunelul de arbori care își împreună brațele deasupra capetelor noastre. Printre frunze se strecoară razele apusului, în care se joacă musculițe. Umbra și mirosul pădurii sunt o binecuvântare și suntem fericiți că o putem străbate încă în trapul calului, până la casa pădurarului, unde va trebui să ne dăm jos. De aci o luăm cu piciorul până la malul apei, sfâșiiind perdelele de sălcii care ne plesnesc obrazii cu toată paza noastră. Iată râul!

O lată pânză călătoare, care se tot duce pe tăcute, chemând și gândurile după ea. De pe înălțimea unui mal abrupt, la poala căruia apa e adâncă și face ochiuri primejdioase, privim până dincolo, la malul dimpotrivă, mai nisipos și mai scund, unde câteva femei își strâng bulendre spălate și par a se bucura. O plută răsare după o cotitură, mânănd agale spre Galați. Sunt alături de Lia și ne potrivim parcă la gânduri fără să ne spunem nimic. Mă folosesc la întors de cel dintâi obstacol, de cea dintâi salcie care nu vrea să se încovoie lesne, pentru a-i lua protector brațul, cu gândul ca să nu mi retrag ocrotirea nici atunci când nu va mai fi trebuință. Și am mers așa, pășind fără pripire, simțindu-mă la pragul mărturisirilor. Se întunecase, iar luna care la intrarea în pădure o văzusem în depărtările răsăritului, ca o tipsie de aur vechiu, încă nu se ridicase îndestul și nu se aprinsese deajuns de tare, ca să străpungă cu lumină în desișul copacilor. Suntem în poenița de lângă casa pădurarului, dar aci Lia se desface repede de mine pentru a da ajutor la punerea mesei, cucoanelor care sosiseră și ele pe când noi ne aflam la Siret.

Curând am fost chemați la masă și am luat loc turcește pe un colțisor de pătură întinsă, mâncând cu gălăgie și cu poftă, în timp ce pădurarul aprindea un foc alături, ca să ne apere de țânțari. Vorbe, glume, veselie, până când deodată o rază feerică de lună, furișată printre crengi aduse cea dintâi, fiorul poeziei. Numai decât altele și altele își fac loc printre frunze și în curând codrul pare gata pentru sosirea lui Oberon și a spiritelor sale. Cuvintele ni se răresc pe buze și ne lăsăm fermecați de diafana inundație cerească. Arborii se desemnează în forme precise, asvârlind pe pământ conturul lor de umbră,

poiana e numai ochiuri de lumină, caii se văd limpede cum pasc, alămurile trăsurilor par toate jilave.

Dar era târziu și a trebuit să ne smulgem vrajei care ne cuprinsese. Cât ai bate în palme, vesela a fost strânsă, rămășițele de mâncare au fost lăsate pădurarului, caii de trăsură au fost aduși în ham, iar ceilalți înșeuai. Lia și-a trecut tot timpul, până la plecare, mângâind coama calului meu, pe când eu stam mândru în scări. Multe ași mai fi încercat atuncea de nu erau atâția ochi să vadă, și atâtea guri să hodorogească! . . .

Convoiul s'a pus în mișcare în rânduri strânse. Călăreții mergeam înainte ș'am fost cei dintâi care am ieșit de sub bolta pădurii intrând în câmpul de cătină, luminat poetic până departe. Eram fericit și țineam slobod frâul, visând la lucruri încântătoare. Deodată o întâmplare de care nu mi-am dat limpede seama. Calul meu a căzut în genunchi, iar eu m'am pomenit jos, alături. Când am fost în picioare, calul își luase sborul, fără mine, la galop. Trăsurile m'au ajuns din urmă și m'au găsit scuturându-mi țărâna de pe haine.

Intreg convoiul s'a oprit pe loc, în timp ce vărul meu ne striga de pe roibul său năpraznic, că va prinde îndată animalul care mă răsturnase. Mi s'a făcut loc în docarul Liei, unde m'am așezat fără curaj și umilit. După câteva minute viteazul verișor se întorcea victorios, ținându-mi calul de zăbală. A rămas să-l lege de o trăsură, iar eu să merg în docar. Șirul de vehicule s'a pornit iarăși, dar glasul meu pierduse orice sonoritate. Aveam conștiința unei definitive prăbușiri. Puteau fi atâția demni de Lia, dar eu în niciun caz. . .

Vieața e însă mult mai capricioasă decât toate socotelile noastre. Fiindcă așa deodată, pe când în sufletul meu era pustiu și jale, simții o mână care mă cuprinde dulce și o gură fierbinte

care mă sărută. Visam?... Ba nu, era aievea, mâna stăruia să mă cuprindă și gura își repeta mișcarea...

Pe vremea aceea, îmi făceam primele experiențe de viață, și într'un colț al minții, mi-am înscris de-atuncea o maximă care firește nu-i adevărată decât aproximativ, ca toate lucrurile în lume:

« Femeile preferă pe martiri tuturor, — chiar eroilor ».

O REPREZENTAȚIE CU BUCLUC

Ziua cea mai însemnată a sezonului, la unchiu meu, la moșie, era 29 August stil vechi, data nașterii fiului său cel mare. Natural că atâtia oaspeți și atâtă tinerețe câtă se afla în permanență acolo vara, nu așteptau prilejul unei date comemorative pentru a da vieții — pe care o desfășurau într'un brâu de petreceri nesfârșite — înfățișare febrilă și sărbătorească. Dar în ziua aceea lucrurile luau proporții neobișnuite chiar față de aspectul de sărbătoare veșnică pe care îl aveau toate zilele laolaltă. Și mai ales în anul de care vorbesc, fiindcă vârul jubilar — care mă precedase cu doi ani în viață — își luase bacalaureatul și un atare eveniment în familiile cu dare de mână, este ceva care merită o fastuoasă recompensă.

Cu multe zile înainte, stabiliserăm programul aniversării. Horă țărănească în curtea conacului, o masă cu invitați dela moșiile vecine, în sfârșit o reprezentație teatrală cu actori recrutați dintre noi. Cele dintâi două numere ale programului ne agitau mai puțin; cel de al treilea însă ne-a dat mare bătae de cap. Cu toate că nu era întâia oară când jucam teatru la moșie, acum a o făceam însă în condiții deosebite. Mai înainte localul de teatru era școala din sat; de data asta trebuia să întocmim o scenă în chiar cuprinsul conacului. Ne mai

îngrijora puțin și atitudinea întrucâtva ostilă a unchiului meu, care deși poet, deși mare iubitor de artă, avea o adevărată aversiune pentru meșteșugul actoricesc, în care vedea o pură imitațiune fără niciun element creator. Niciodată n'a vrut să asiste la reprezentațiile noastre, — dar acum spectacolul urma să fie chiar la dânsul acasă, așa că aveam de furcă cu rezervele lui.

Dar tinerețea nu prea știe de piedici și ne-am făcut că uităm de asta, văzându-ne de treabă cu același zel.

După ce am fixat destul de vag locul unde trebuia să se construiască scena, am alcătuit programul spectacolului: *Piatra din Casă* a lui V. Alecsandri, și — în special pentru mine care nu mi plăcea să joc în comedie — un act dramatic în versuri, care se chema dacă mi mai aduc aminte bine: *Dra-goste și răzbunare*.

Ne aflam în perioada cea mai dulce a vacanței, când ne apropiam de asfințitul ei. Cu toții câți eram acolo, ajunsesem a întocmi un ansamblu perfect angrenat, în care fiecare își avea părțicica lui de importanță și partea lui de fericire, și din care ne părea dureros a ne desface. Vremea căpăta și dânsa tonurile de dulceață ale toamnei născânde, cu ceruri calme și senine, fără vânturi, fără ploi. Noptile cu deosebire deveniseră superbe și parcă ceea ce pierdea soarele în putere, do-bândea luna în strălucire. În revărsarea de argint a razelor lunare natura lua înfățișări extatice care păreau să încreme-nească chiar timpul în loc.

Întrucât mă privea special pe mine, ar trebui să mai spun că cu toată situația precară de colegian și ambițiunea de-a mântui cât mai repede cu dânsa, erau momente în care mă simțeam așa de fericit, c'ăși fi primit bucurios o permanentizare

a vremei aceleia, dacă lucrul ar fi fost cu putință. La toate celelalte sbeguiri tinerești, care nu lăsau loc pentru o singură clipă de plictiseală, făcând și din oboseală o stare de deliciu sufletesc, se mai adăoga și beția unui triumf: se deslegase în chipul cel mai luminos pentru mine enigma supremă a zilelor de-atuncea, enigmă care n'ași putea spune că mă amărâse, dar mă umbrea câteodată cu nourași de îndoială. Eram în fine sigur că duduia Lia mă iubea! O știam chiar dela dânsa și trăiam de mai multe zile în frigurile care urmează mărturisirilor definitive, în repertoriul — așa de puțin variat la toate vârstele — al întrebărilor neconținut reînnoite cu verbul a iubi, al scenelor de gelozie împinse la absurd, deși din nenorocire fără nicio consistență, în sfârșit cu veșnicele strategii de izolare, pentru furturi de sărutări înfocate. . .

Cu aceste dispoziții de biruitor care nu mai știe de obstacole, am început pregătirile festivității. Liei nu-i plăcea în genere să joace și de data asta îmi pare că nici nu juca. Asista însă des la repetiții și ne dădea un concurs neprețuit la confecționarea decorurilor și împodobirea scenii. În comedioara lui Alecsandri primisem un rol de umplutură, al doctorului Franz. Dar tot temeiul speranțelor mele artistice se afla în drama în versuri, unde aveam rolul eroic și unde după multe tirade întraripate, ajungeam să mă sinucid. Partenera mea era domnișoara Aglaea. . . , care venea anume dela o moșie învecinată. Era frumoasă, mândră și înțepată. Nu admitea familiarități și la pregătirea pieselor ne ciocneam într'una. De data asta am avut vii discuții pentru un pasaj al dramei în care trebuia s'o țin îmbrățișată. Dânsa voia să înlăturăm partea aceasta, pe când eu mă împotriveam în ruptul capului. În sfârșit — după stăruințele tuturor — am căzut în cele din

urmă la tocmeală: gestul îmbrățișării rămânea să-l facem o singură dată, în seara reprezentației; era însă suprimat la repetiții...

Dimineața zilei de 29 August!

În ajun fusese noapte de veghere, fiindcă decorurile și cortina întârziaseră, iar scena era anevoie de construit. Personal nu simțeam mare tragere de inimă pentru această operă, oricât era dânsa de urgentă și de trebuitoare. De aceea m'am mărșăluit la câteva instrucții și la unele ajutoare mai mult simulate, cu toată gălăgia ambilor mei verișori, cari munceau salahorește și protestau într'una că nu pun mâna la greu. Neconținut mă foloseam de nebăgarea lor de seamă, pentru a dispărea câteva momente, pe care le întrebuițam de altfel, bombănind prin întunericul grădinii acele tirade de care eram mai puțin sigur, din piesa unde speram să strălucesc a doua zi. În schimb Lia, deosebit de conștiincioasă și aplicată la lucrul manual, n'a părăsit o clipă treaba, până ce toate au fost gata. Degeaba iam făcut atâtea semne pentru a mă întovărăși câteodată în raietele mele prin întunecimea parcului, — n'am putut-o clinti. Femeile sunt în astfel de ocazii mai prudente, și dânsa era cu deosebire dintre acelea care se puteau stăpâni.

Să fi fost unu după miezu nopții când s'a sfârșit zumzetul albinelor harnice și s'a încheiat lucrul, mai rămânând câteva detalii și pentru a doua zi. Când neam dus la culcare — surpriză! — curtea și toată grădina erau inundate de lumina încă puternică a lunii răsărită târziu. De la fereștile odăii mele, în acea noapte cu emoții, am privit-o vreme îndelungată, ridicând într'una o margine a storului, cu toate că nu mi părea așa de prietenă ca luna plină sau acea în creștere, pe care le cunoșteam mai bine și le spuseseam păsurile mai des...

Foarte de dimineată, după un somn îtermitent și după ce luasem de câteva ori drept zori de zi ceea ce era tot bătaia lunii, am fost cu toții în picioare. Era de făcut ultima repetare a pieselor. Ne-am luat textele subțioară și ne-am coborât spre școala satului, unde altădată aveau loc chiar reprezentațiile și pe care o păstraserăm ș'acuma ca local de repetiție. Lia a venit și dânsa; domnișoara Aglaea am găsit-o sosită de câteva minute.

Am început repetiția simțind după acuma ceva din emoțiunea serii de spectacol. Intâiu am jucat drama care am văzut că se știa destul de bine, — bine înțeles cu sufler. D'ra Aglaea se mai desghețase, însă fără a conveni să încercăm măcar la această ultimă repetiție, gestul care rămăsese rezervat pentru seară. Totuși enervat de intransigența ei absurdă am început s'o necăjesc:

— Degeaba te-ai împotrivit, fiindcă deseară tot o să te lași îmbrățișată! . . .

Dânsa fără să răspundă nimica, schița o încruntătură între sprincene.

În sfârșit am repetat și « Piatra din Casă » care a decurs cu o vervă îndrăcită. Până și eu, care nu prea eram încântat de rolul pe care îl aveam, mi-am stâlcit cu atâta înverșunare limba, încât după râsetele celor care erau de față, credeam c'am reușit de minune să imitez pe neamțul care vorbește stricat românește.

Dar fericirea nu durează mult, și când era dispoziția mai bună, o catastrofă ne pândeă din umbră. Când să plecăm și voesc să iau cu mine textul celor două piese, văd că acel al dramei nu se afla la locul care îl știam. Il caut prin alte părți — deocamdată fără îngrijorare — pe urmă, cu inima sărită,

încep a-l căuta prin locuri din ce în ce mai imposibile: pe sub mese, pe sub bănci, pe după sobă, etc. . . .

Toată cercetarea se arată zadarnică. Vărușmeu cel mare — care avea și dânsul un rolșor interesant în dramă — scotoșcește și dânsul. Cu toții se pun pe căutare, afară de domnișoara Aglaea, care părea absolut indiferentă la ce se va întâmpla. Furios și bănuitor mă apropii de dânsa și-i spun:

— Dsta ai ascuns piesa, ai vrut să scapi și deseară. . .

Ea, fără să se cutremure prea tare, îmi răspunde:

— Îți dau cuvântul meu, că nici nu m'am atins. . .

— Cuvântul dștale, cuvântul dștale! . . . vociferam sălbatec înainte. . .

— Crezi ce poștești.

— N'o sășți mai dau nici bună ziua! fu ultima mea vorbă și m'am așezat cu ochii la geam.

Cercetarea a trebuit să se oprească, fiindcă s'a încredințat oricine că aicea n'a fost o rătăcire, ci o mână « criminală » care a tăinuit cu toate garanțiile. Vărușmeu se apropie de mine și-mi spune necăjit:

— Trebuie să ne gândim la ce punem în loc, fiindcă numai comedia nu ajunge.

La care, cu tonul eroic al tiradelor pe care — vai! — nu mai aveam a le recita seara pe scenă, iam răspuns:

— Vă privește, dacă s'a pierdut drama, eu nu mai joc nimic!

Și totuși am jucat, cu toate că piesa nu s'a mai găsit! Am înțeles că nu puteam merge până la a jigni pe aceia al căror oaspete eram și sub acoperișul cărora trăisem atâtea clipe fericite!

Reprezentăția însă a fost jalnică, îndreptățind mai mult decât își închipuise scepticismul răuvoitor al unchiului meu.

În locul dramei pierdute s'a jucat fără nicio repetiție un act mai ușor din repertoriul nostru dar care nu avusese succes nici atuncea când se știa mai bine. Cât despre « Piatra din Casă » — singura în care rămăsese să joc — verva dela repetiții s'a evaporat cu desăvârșire. Eu eram așa de amărît, că după ce am încercat câteva fraze a vorbi ca « neamțul » am dat-o de-a-binelea pe românește. Ce să mai vorbesc despre scenă, care apărea așa de primitivă în gura hambarului unde o instalasem și de pe grinzile cărui nu putuserăm isgoni șirurile de găini adormite, vizibile publicului spectator, care se uita mai mult la ele, ca la artiști!... Unchiu meu a plecat pe la mijlocul spectacolului, preferând să colinde prin grădină.

Cum se prăbușiseră toate visurile mele, odată cu dispariția rolului eroid, pe a cărui croială îmi potrivisem așa de bine, atât modulările vocii cât și ritmul tinereții! N'am mai înțeles nimic din toată petrecerea, n'am mai danțat de loc (nici chiar menuetul favorit pe aria: Vous dansez marquise) și nu m'am prins — împotriva tradiției — nici în hora țărănească, care se încinsese la lumina feerică a unor grămezi de paie aprinsă. Ș'atunci când Lia îngrijorată m'a găsit pe-o alee mai retrasă a grădinii, a văzut apropiindu-se de mine, că aveam lacrimi de ciudă în ochi.

Supărarea nu mi-a trecut nici a doua, nici a treia zi, — deși cum se întâmplă îndeobște, începuse să mai scadă, transformându-se într-o tristețe domoală. A treia zi, pe seară, Lia mi-a șoptit la ureche un loc unde să fim numai amândoi. M'am dus, așa cum îmi spusese, și am lăsat-o să mă desmierde mult.

— Ce tot faci întruna pe supăratul? îmi zise dânsa, cu glasul plin de miere.

— Ah! n'am s'o iert niciodată pe canalia de Aglaea!

Lia tăcu. Apoi lipindu-și dulce fruntea de obrazul meu și închizând ochii fermecătoare îmi spuse cu vocea stinsă:

— Vrei să-ți spui ceva?

— Ce?

— Eu am ascuns piesa.

— Tu?...

— Eu; eram geloasă și nu voiam s'o ții îmbrățișată...

Poate că nu e de prisos să spun că toate s'au petrecut în conformitate cu justiția imanentă: cu Lia m'am împăcat îndată, iar cu Aglaea de-atuncea n'am mai vorbit nici până azi.

VI

DESAMĂGIRE

Motto: „*Aproape-i Capitoliul de
Stânca Tarpeană*“

V. Alexandri

Cu repeziciunea căderii unui stor, pe care l-ai scăpat de sfoară, cortina se lăsa asupra ultimei silabe a celui din urmă vers, pocnind cu putere scândurile șubrede ale scenei noastre improvizate. Aplauze discrete, ai fi zis vătuite, dar totuși stăruitoare, au ridicat și coborât cortina încă de două ori, — de rândul acesta mai cu grijă și mai lin. Cu pumnul strâns pe mânerul săbiei cu care fusesem încins pentru a întruchipa un conte, mă înclinam fericit în fața publicului, alături de ceilalți trei tovarăși cu care jucasem piesa de închidere a stagiunii. Un ochiu obișnuit ar fi putut observa — dacă s'ar fi ocupat cu asta — că în acele momente glorioase, nu mi roteam ochii egal asupra tuturor spectatorilor din sală — în majoritate cucoane — ci miși pironream cu insistență asupra unui singur punct. De asemeni acei la curent cu vieța noastră de moșie unde se înseilaseră între oaspeți atâtea mici romane, unele mai vremelnice, altele mai trainice, statornicindu-se pe ici pe colo, legitimități sentimentale și drepturi câștigate, — vor fi putut avea surprinderea că punctul meu de vrajă și fixare era

altul decât acel cu care deprinsesem lumea, și deci, la care s'ar fi așteptat.

Odată aplauzele stinse — ca un foșnet când vântul se oprește — am purces la desbrăcarea costumului actoricesc, care nu consta în mare lucru: pantaloni de bicicletă (care reprezentau chiloții de nobil), un plastron de mătase roză, împrumutat dela o garderobă feminină, în sfârșit spada și pana pe care o 'nfipsesem în coasta pălăriei mele, nepurtată la țară. De niciunul din aceste ornamente nu m'am despărțit mai cu regret, ca de pieptarul de mătase.

Era și pentru ce. Fusesse una din cauzele mele de succes, — și trebuie să spun, a unui succes de o natură nouă și neobișnuită. De mic copil auzisem pe mama lăudându-mă pentru felurite însușiri pe care, în dragostea ei părintească, socotea că le am îmbelșugat. Dar asupra unui singur lucru avea rezervele cele mai hotărâte: părea convinsă că eram slut, adăogându-mi ca o mângâiere, că la bărbați aceasta e lucru indiferent, că trebuie « minte », nu frumusețe. Am luat ca slovă de evanghelie opiniile ei și 'ntotdeauna am avut impresiunea că oglinda confirma pe de-a'ntregul spusele sale. Cu această părere ajunseseam la pragul adolescenței și micile izbânzi sentimentale, de care nu dusesem în întregime lipsă, le socoteam mai mult ca un noroc, sau le atribuisem altor merite, decât farmecului fizic, pe care nu mă bizuisem niciodată.

Dar astăzi se produsese o revoluție și, încă, bogată în urmări. După ce mă costumasem pentru spectacol și așteptam ridicarea cortinei, m'am dus — ca precauție — să mă privesc în oglinda pe care o transportaserăm în culise. Deodată se proiectă pe cristalul cu ramă castanie o apariție care mă făcu să tresar: chipul meu palid de emoțiune, proptit pe plastronul

roz și încununat cu pălăria neagră, din care se înălța o pană, sveltă ca un minaret. Simțeam că nu mă pot despărți de oglindă și îmi venea s'o sărut de bucurie. Hotărît! mama nu mai avea dreptate, și să încerce de-acum să mai vorbească despre slujeria mea!

O mulțumire, ca o beție dulce, îmi învălui toată ființa și însemnam ca o dată a vieții, această zi luminoasă din al 17-lea an al existenței mele!

Cu ce ținută biruitoare, amețit de taina schimbării la față — la care mătasea roză avea de altfel o parte hotărîtoare — am pășit podelele scenei, când mi-a venit rândul, curând după începerea piesei. Intrarea în scenă n'a făcut decât să întărească cele ce simțisem în fața oglinzii. Mai înainte de-a apuca să rostesc o vorbă, auzii din prima bancă a parterului o șoaptă, — divină ca o sărutare: « Il est vraiment exquis ». Șoapta o suflase printre buze, fără a-și clinti ochii dela mine, Conița Sanda, către vecinul și curtezanul ei zilnic — proaspăt maior de artilerie.

Sanda Orleanu avea douăzeci și nouă de ani, era măritată c'un bărbat cu avere și se introdusese în cea mai fină societate bucureșteană. Cu neajunsul secundar de-a nu fi fost puțin mai înaltă, era un tip autentic de Carmen — oacheșă, expresivă, ispititoare. Nu știu în ce împrejurări, fusese poftită la moșie, pentru tot timpul cât soțul ei avea să-și îngrijească reumatismele, la o stație termală. Îmi amintesc numai că vestea prezenței sale, în mijlocul nebuniilor noastre, care aveau o tradiție de trei vacanțe și păreau veșnic primejduite de « elementele nouă », care nu ne cunoșteau obiceiurile și poate nici nu s'ar fi învoit cu ele, — n-avea indispus un moment. Credeam că va țigui, cu aere de cucoană mare,

apucăturile noastre relaxate, viața noastră sgomotoasă și fără disciplină... Înșă, lucrurile au fost altfel! Sanda departe de a păzi « distanțele », de a ne îngheța cu indiferența sau cu mândria sa, de a cenzura manierele noastre, care nu erau tocmai după ultimul cod de etichetă, s'a amestecat bucuroasă și plină de camaraderie, în ceata noastră nebunată, ce descindea ca vârstă, până la băețandri și fete de paisprezece, cincisprezece ani. De multe ori se punea chiar în frunte când era de luat vreo inițiativă mai îndrăzneată. Intr'o seară, porniserăm să ne plimbăm printre lanuri, pe coasta conacului moșiei. După ce am hoinărit vreo oră, ba poate și mai bine, divizați în perechi, după dătină, — am luat-o spre casă, având drept în față o lună roșie și plină, care se desfăcea greoaie din pâcla orizontului. Ajunseserăm lângă gardul conacului, dar până la poartă mai era o bucată. « Știți ce, copiii? strigă Sanda, de ce să mai ocolim, până la poartă? Dacă am sări peste gard? ». Operația s'a săvârșit, cu râsete sălbătice, alunecări și căderi pitorești, dându-ne de vorbă și de povestire toată noaptea, subliniind stângăcia și ridicolul unora, sau voinicia altora...

Sanda atrăsese în banda tinereții și pe maior, un oaspete mai vechiu al ținutului și care de dragul ei părăsise complet vacanța asta, cercul celor mai în vârstă. (Aci la moșie erau două grupe principale: aceea care avea ca limită maximă douăzeci de ani, și alta care pornea dela cincizeci în sus. Cei foarte puțini de o vârstă intermediară, oscilau desorientați între cele două grupe. Sanda s'a așezat hotărât de partea noastră, și printr'înșă maiorul — ar fi cazul să-i zicem Don José — a ajuns și dânsul permanent între noi).

O femeie atât de drăgălașă și c'un nimb aproape feeric, cum se înfățișa Sanda în mijlocul nostru, era croită să sucească

mintea unui adolescent romantic, cum eram și cum poate chiar țineam să fiu. Am fost însă apărat câtăva vreme de două scuturi: distanța ce mă închipuiam până la dânsa din toate punctele de vedere și mai mult decât asta, de legătura veche cu duduia Lia, pe care o întâlneam a treia vacanță, regăsiindu-ne credincioși unul altuia și lacomi să ne răzbunăm — în marginile unui platonism care pe vremuri era dogmă — de tot răstimpul în care ne despărțiseră depărtări întinse, cu aproape fără nicio știre.

Fuseseră unele momente, când grație democratismului Sandei, care ștergea cei treisprezece ani de diferență, dela colegian la doamna de societate, aveam fulgerătoarea iluziune de a ne găsi realmente pe același plan de pretenții și de posibilități. Fuseseră momente când în plimbările nocturne îmi scânteiasă ideea: « Dacă am mai varia perechile și ași lăsa noaptea asta brațul Liei pentru a-l lua pe al Sandei? În definitiv maiorul se învărtise și el odată pe lângă Lia, până când, spre uimirea multora, dânsa m'a preferat fățiș pe mine. Ar fi numai o revenire și... dacă și-ași propune un schimb? ».

Gândul nu ajungea a se preface în faptă, — dar era în orice caz simptomatic, până când a 'nceput să se producă și mai mult decât atâta: un fel de obsesiune, încă nedureroasă, dar care mă făcea să caut mereu pe Sanda, să mă colorez ușor când apărea în față-mi și să indispun tot mai tare pe Lia prin neconținute absențe ale atențiunii...

Cum această înclinație nu căpătase forme arzătoare, îmi ajungea deocamdată ținuta de camaradă. Eram poate pe punctul de a râvni ceva mai mult, când spectacolul de sfârșit de vacanță aduse încântătoarea surpriză de care am vorbit. Fraza Sandei, deslușit auzită, îmi răscoli tainița sufletului și o curajoasă fanfară lăuntrică îmi strigă: înainte!

Intr'o îmbătătoare agitație îmi schimbam hainele și căutam să prevăd în ce formă îmi va adresa Sanda feliicitările sale, peste câteva minute, când o voiu vedea. Toaleta isprăvită, mi-am aruncat cu oarecare grijă privirea, în cristalul oglinzii ce mă făcuse așa de fericit. Acum nu mai aveam plastronul de mătase, — dar parcă un ușor reflex, ca o pară roză, se păstra mai departe, așa că schimbarea la față căpătase un caracter permanent. . .

La poarta școlii rurale care adăpostise reprezentațiile noastre de amatori, staționa publicul vesel, așteptând pe interpreți. Am fost cel din urmă care mi-am făcut apariția și mi-am întins zâmbitor mâinile, pentru a le lăsa apucate de mâinile celorlalți. Felicitarea Sandei s'ar fi pierdut în haosul celorlalte, dacă Maiorul n'ar fi scandat cu buzele suptiate: « Ei, spune băiatului, că era gata, gata să te amorezezi de el. . . ».

Seara după masă, obișnuita plimbare pe deal. Soarele asfințise de mult, dincolo de apa Siretului, iar nourii răzleți, ce slujiseră ca decor pentru feeria apusului, se topiră cu desăvârșire. Ici colo, se iviseră stele, și în lipsa lunii se înmulțeau nestânjenite. Bolta cerului se înnegrea de noapte și răcoarea sfârșitului de August făcea trebuință de șaluri pentru doamne. Perechile s'au constituit dela sine; și am pornit-o pe cărăruia cotită, care suia lin pe coastă. La doi pași de mine, înainte, mergeau maiorul și Sanda. Evitasem să-i adresez dela reprezentație o singură vorbă și chiar mă ferisem să-i stau în cale. Nu voiam să rup vraja celor petrecute în cursul zilei. Teama că lucrurile nu vor evolua după dorință și trebuința de-a nu-mi știrbi iluziile, mă făcuseră de-o fricoasă prudentă. Poate că așteptam să vie inițiativa ei. . .

Ajunsesem la jumătatea dealului, când perechea dinainte se oprește brusc, frânându-le pe toate. Sanda își întoarce pe trei sferturi capul. În clipa care a trecut până a 'ngânat cea dintâi silabă, m'am simțit scuturat de fiorii unei solii fericite. Încă nu spusese nimica și știam că voi avea o bucurie. Instinctul nu mă înșelase. Fraza a fost aceasta:

« Ași vrea săși fac critica jocului. Dă-mi mie brațul ».

Repede, fără nicio vorbă de scuză, am plantat pe Lia și am sburat la chemare. Nu mi-am mai întors capul, până am ajuns în vârful dealului, când abia mi-am dat seama că maiorul trecuse în locul meu...

Critica jocului! Ce critică? poate a celorlalți cari jucaseră împreună cu mine. Mie numai laude iperbolice, sprijinite de o continuă strângere a brațului și de blânde atingeri ale umărului cu tâmpla. Auzeam parcă vibrațiile intime ale sufletului ei, care se înfrățeau cu ale mele în aceeași muzică suavă. Aș fi mers toată noaptea s'o ascult și s'o port alipită! Nu știu când s'a sfârșit plimbarea, fiindcă pierdusem noțiunea locului și a înconjurimei. Ași fi jurat că era cel mai fericit ceas al vieții mele și că fără de dânsa nu voi mai avea. În tot ce mi-a spus, n'a fost o vorbă care să nu mă alinte și dacă i-ași fi suflat eu cuvintele, n'ar fi putut să mă încante mai deplin. Nu mai aveam de stat la țară decât — vai! — numai trei zile, atâtea săptămâni fuseseră deci pierdute, dar în sfârșit, ce apoteoză!

Îmbătat de atmosfera drăgăstoasă, care fără a se tâlmăci în vorbe precise, mă pătrundea în adâncul sufletului, mă și gândeam la încoronarea acelei nopți unice: la un sărut. Dar gândul se 'narmase prea târziu cu îndrăzneala necesară și m'am pomenit fără această încheere, în poarta curții, unde perechile se desfăceau întotdeauna și ne întocmeam grămadă,

pentru a nu da de vorbă bătrânilor. Mișera totuși deajuns. Cât despre sărutare, asta va fi mâine ori poimâne. . .

A doua zi de dimineață m'am sculat cu capul greu și cu cearcăne la ochi. Adormisem foarte târziu, fiindcă turburarea nu mi lăsa genele să se prindă și inima mi bătea așa de tare, încât o auzeam. M'am refăcut însă repede, sorbind din energiile triumfului din ajun, m'am îmbrăcat și am ieșit în grădina. Sanda nu era matinală și nu cobora din odaie decât aproape de prânz. Totuși astăzi, îmi ziceam în mine, va face poate o excepție, și învârtindu-mă prin alee, mă așteptam s'apară la vreo cotitură. Dimineața era scânteetoare de lumină. Fiecare fir de iarbă purta cristalul unui bob de rouă. Boschetele ofereau adăposturi de retragere și taină. La un moment Lia a traversat grădina și m'am ascuns să nu mă vadă. Cum s'au schimbat vremurile!

Ar fi fost un chin toată dimineața — fiindcă nu s'a arătat de loc Sanda — dacă n'ar fi existat provizia de visuri, din tolba proaspăt încărcată. Cu ele înlocuiam mereu golul ce stăruia în juru-mi. Soarele începuse acum să și ascută razele și amiaza nu era departe.

Peste puțin vine chemarea la sofragerie, pentru dejun. Lumea se și așezase împrejurul mesei și mi arunc ochii repede spre locul Sandei. Dar e ceva care nu pricep: se așezase altcineva pe scaunul ei și dânsa nu se găsea în altă parte. Nu pot să rabd și întreb vecinul: Unde e Conița Sanda? — E bolnavă. — Cum? — Da, este în pat.

Mișam trecut restul zilei în frământări desnădăjduite. Mă durea și s'o știu în suferință și să văd că mi s'apropie plecarea într'o scurgere de ceasuri deșarte. N'am cutezat să cer s'o văd și nu mi-a venit de nicăeri îndemnul. De câteva ori mi-am

făcut de lucru pe cerdacul unde dădeau fereștile odăii sale, cu perdelele lăsate. Dar atât.

A doua zi nici o schimbare. Mi se spune că va mai trebui să păstreze patul câteva zile încă. Mă înecam de ciudă și mi afuriseam vieața. Ferindu-mă și de întrebări și de vreo tovărășie, am pornit-o pe furiș călare, la un ceas când lunca Siretului era searbădă și pustie. Am galopat fără țintă, dar n'am putut sta mult departe și m'am întors să mă învârt în preajma casei și a odăii interzise. Biata Lia care venise să mi vorbească! Am încolțit-o din senin cu ironii nemeritate ca și cum ar fi avut vreo vină, cu voluptatea de a oferi astfel o hecatombă, zeiții pe care n'o puteam vedea!

Torturat și amărît peste măsură, mi-am stabilit plecarea cu cel dintâiu tren, de dimineață. . .

Eram astfel în ajun de plecare, despărțindu-mă de ceasul trenului, numai o noapte. Vaga mea așteptare, de a fi chemat de Sanda, o clipă, în odaia ei, nu s'a împlinit. Mesagerul, ce mi-ar fi părut mai strălucitor ca Hermes din mitologie, întârzia să sosească. Așa dar s'a sfârșit! . . . îmi ziceam în mine, fără să deslușesc dacă atribuiam acestei vorbe triste, un înțeles vremelnic sau mai mult! Poate că s'a sfârșit numai. . . deocamdată. Dar oricum, îmi venea să mă pocnesc cu capul de ziduri, pentru această nenorocită întâmplare, care tăia se ca o ghilotină, perspectivele cele mai ademenitoare.

Seara se lăsa zorită peste peisajul de țară, pe care îl iluminau zile din ce în ce mai scurte. Soarele apusese singuratec, într'un cer fără nouri, ca un imens deșert. Luminile dela gară își aprindeau colorile lor verzi și roșii. Un lung tren de marfă se lămurea în zarea ostenită, târându-și fără grabă convoiul de vagoane. Ce liniște în toată natura și cât sbucium în mine!

La urma urmei, e firesc să mă duc să-mi iau adio. Pândesc un moment în care după toate semnele, nu mai era nicio vizită în camera Sandei. O slugă străbate cerdacul și o opresc: « Spune cuconiții, că mâine plec și ași vrea să-mi iau ziua bună ». Aștept răspunsul cu inima în gât. Aud cum sluga parlamentază și îmi dau seama că se întoarce. Mă uit în altă parte și stau nemișcat. Deodată simții că înaintea ochilor mi se deschide un cer de lumină. Auzisem la spate o frază spusă simplu, bătrânește:

— Conița vă poștește să veniți în odaie.

Fac doi, trei pași numai și pun mâna pe clanță. O apăs și intru.

În umbra odăii, într'un pat de tablă bronzată, Sanda stătea între perne, cu capul și umerii în valuri de păr despletit. Era frumoasă ca o arătare. O mână i se lăsa obosită pe marginea patului, păstrând între degete volumul din care citea. Pe măsura de noapte, un sfeșnic de argint, purta o flacără deșirată, ce parcă gâlgâia ca apa.

Intrarea mea a fost salutăată de un zâmbet prietenos și înduioșat.

— Cum stai cu sănătatea... ești mai bine?

— O! n'a fost nimica grav, dar trebuie să mai stau o zi, două în pat.

— Măa fost teamă de mai rău.

— Adevărat, pleci mâine?... De ce nu mai stai?

— Ce să fac, începe școala... zisei cu jenă. Dela anul o să am vacanță mai lungă. O să fiu student și Universitatea se deschide mai târziu...

— Eu mai rămân vreo două săptămâni. Apropos... să n'avem nicio discuție. La București, în toate Duminicile vii la mine,

dejunul o să-l iei la noi. I-am scris și lui bărbatului meu despre asta, lui îi sunt dragi băieții buni. O să-mi vezi și fetița... draga mamei, este așa de deșteaptă. E o minune pentru patru ani...

După ce-am asigurat-o că nimeni nu fuge de bine și voi răspunde punctual invitației sale, împins poate de curiozitatea de-a vedea mai repede cum se va petrece clipita despărțirii, m'am sculat de pe scaun și i-am spus că mă retrag. Punânduși romanul pe plapomă, îmi întinse mâna, pe care i-o sărut. Urmează o secundă goală, în care nu cutesc să mai aștept nimica și aproape mă căesc de-a fi grăbit sfârșitul întrevederii, când parcă aud aevea susurul unei vorbe minunate, de sigur foarte familiară reveriilor mele, dar care acum îmi părea că ieșise din sfera posibilității:

— Apleacă-te să te sărut!...

Inebunit de bucurie îmi las fața îmbujorată la nivelul pernelor patului și în timp ce două sărutări afectuoase se adânceau în obrajii mei de foc, buzele mele au așternut pătimaș o sărutare lungă, lângă un colț al gurii ei...

Cu aripi în suflet, am părăsit odaia, ce parcă dansa ca un vapor...

Trecuse o lună de când liceul începuse și îmbrăcasem iarăși uniforma de bursier al Statului, ajunsă așa de nesuferită, că n'ași mai fi vrut să mă costumez cu dânsa nici chiar într'un rol, dintr'o piesă de teatru...

După toate socotelile, Sanda trebuia să fie întoarsă de zece, douăsprezece zile. Mi-am înfrânat cea dintâi idee, de-a mă înfățișa dela prima Duminică. Un răgaz de visuri roze, de planuri exultante, îmi apărea ca o desfătare a sufletului și mă complăceam într'însa, în fața necunoscutului acțiunii. Firește

perspectivele erau admirabile, dar cine știe totuși cum va fi realitatea? . . .

Apropiindu-mă de o nouă Duminică, mă hotărâsem s'o mai lungesc c'o săptămână. Dar când am văzut toți camarazii eștind în oraș și m'am aflat deodată singur în grădina internatului, rătăcind pe cărări neîngrijite, călcând pe grămezi de castane căzute, într'un decor de tristețe contagioasă, mi-am luat inima în dinți și mi-am zis: haide!

Până pe la amiază am colindat pe ulițele Capitalei, după care am dat colțul unei străzi liniștite și m'am îndreptat spre adresa Sandei. Urmărind emoționat gradația numerelor dela case, am stabilit dela distanță locuința ei, — un luxos edificiu cu două etaje și cu fața în curte. Câțiva pași încă și am ajuns înaintea unei înalte porți de fier. Doamne! . . . în fundul curții care se prelungea c'o grădiniță, era chiar Sanda. Avea aerul să dojenească pe cineva care purta o greblă ș'un șorț cândva albastru. Am deschis poarta și am pășit izbîndo pentru a mă semna. Sanda, a întors capul, și-a strâns genele cochetă, dar părea să nu mă recunoască. Este de vină travestirea mea nenorocită, îmi ziseiu îndată, și mergeam înainte. La un pas de dânsa, mi-am scos pînă la pămînt chipiul și am schițat un zâmbet oprindu-mă pe loc.

— A! . . . nici nu te cunoșteam. . . vezi, la țară erai civil! . . .

Îam sărutat respectuos mîna și am rămas o clipă fără să spunem niciun cuvînt.

— Comment ça va. . . cu școala?

Îam dat un răspuns fără însemnătate, nemulțumit de sigur că nu găsisese altceva de întreat.

— Eu mă certam cu Dumnealui, că nu vede de grădină. Mă scuzi un moment să-i arăt ceva într'o brazdă. . .

În timp ce se îndepărta cu grădinarul, am rămas posomorît și indispus. De câteva ori pânza visurilor mele strălucitoare se rupsesse de gânduri pe care le izgoneam. Avusesem uneori un fel de intuiție vagă că alta era la țară și alta va fi în București. În decorul vieții de moșie mă înfățișam cu alte proporții, decât aci, sub uniforma colegianului, în țesătura și în vasta ierarhie a Capitalei. Apoi vacanța, în colțuri izolate, oamenii își îngăduie libertăți și gesturi, care rămân episodice în viață. Acolo la țară, în intimitatea naturii și pentru diversiunea ocupațiilor, indivizii dobândesc o clipă altă structură, multe bariere se înlătură, multe reguli se spulberă, în sfârșit se pot petrece lucruri ce par mai târziu curioase, așa c'a putut și Sanda — fără perspective de continuitate — ca femeie în toată legea, în plin apogeu al succeselor, să cocheteze c'un colegian. . . Și poate, mai știi, chiar în ceea ce fusese, văzusem mai mult decât a fost! . . .

Astfel de gânduri, în grămadă confuză, mă năpădeau și acum, luptând totuși să nu fiu înneecat de ele și zicându-mi în surdina: Să nu exagerez indiferența primului moment. Și apoi deabia ne văzurăm. . .

După ce am mai cercetat exteriorul casei și până și pietrele pavajului din curte, Sanda și-a lăsat grădinarul și venea întins spre mine. Fața ei avea parcă acum reminiscențe de ale drăgălășiei de astăvară. Dar lângă mine redeveni deodată serioasă.

— Să nu te superi că nu te rețiu la masă. Am invitați, și cu toții suntem doisprezece. Cu dăta, am fi treisprezece.

Vasăzică expediat pentru o superstiție stupidă! Dacă ar fi fost un strop de iubire ar fi sburat eresul cât colo! Clocotind de suferință stăpânită, mă mai gândeam printre altele că pierdusem și masa dela internat!

Poate gândul acesta a fost telepatic, căci Sanda adoogă încă o jignire:

— Adică, dacă vrei, poți lua masa, în altă odaie, cu fetița și cu guvernanta.

Am declinat propunerea cu hotărîre și afectând indiferență, am anunțat că mă retrag.

— Apropos, spuse dânsa, întinzându-mi mâna, știi nuvela?

— Care?

— Maiorul nostru s'a logodit săptămâna asta cu Lia. Am primit scrisoare.

— Cu Lia?... Dar nici n'a sfârșit pensionul...

— Asta nu era o piedică; ș'apoi nu mai avea decât un an...

Prostit, fără a mai articula o vorbă, încremenisem pe loc, uitând că rețineam o gazdă ocupată. Sanda m'a desmeticit, întinzându-mi mâna a doua oară:

— Trebuie să fac inspecție la sufragerie. Cu servitorii ăștia nu ești sigură niciodată... La revedere... și nu-i așa?...
ça sera pour une autre fois.

IN ZIUA DE CUMINECĂTURĂ

Mă găseam de Luni în infirmeria internatului și acum era Sâmbătă dimineața. Trei zile zăcusem cu adevărat, iar alte trei căutasem să mai scap de școală, sub pretextul unei slăbiciuni care mă făcea impropriu la muncă, în fond pentru a putea citi romanul « Salambo » al lui Flaubert, care îmi fusese împrumutat cu termen, și cu înștiințarea că nu mi se va îngădui nicio prelungire. Nici nu mi-am dat multă osteneală să amăgesc pe doctorul internatului, că nu sunt pe deplin lecuit, fiindcă știam ce pricepere largă și câtă umanitate se ascunde în sufletul lui. Totodată nouă, elevilor mai mari, voia să ne fie mai degrabă duhovnic și camarad. Era deajuns să-i îngâni câteva vorbe cu tâlc, pentru ca să-ți șoptească din barba lui blondă, elegant tăiată: Da, da... mai stai câteva zile în infirmerie.

De data asta infirmeria mai avea încă o atracție. Era cea dintâi săptămână a postului mare și potrivit tradiției elevii trebuiau să se grijească în prima Duminică.

Toată săptămâna se mânca post, servindu-se la masă infecte compoziții de fasole, mazăre sau cartofi. Bolnavii erau însă oficialmente scutiți, dându-li-se mâncare din cazanul pedagogilor, cărora li se gătea tot de dulce.

Sfârșisem de Vineri strălucitul roman al lui Flaubert, stând după asta câteva ceasuri amețit de peripețiile povestirii, de culoarea puternică a descripțiilor. În special zugrăvirea unei nopți cu lună fusese așa de evocatoare, că mi s'a părut la un moment că se revarsă lumină în bezna infirmeriei. Somnul nopții îmi mai potolise impresiile citirii, și acum, dimineața, imaginația îmi era mai liniștită. Până la ora prânzului când urma să părăsesc infirmeria, mai erau câteva ceasuri, care ar fi fost foarte plictisitoare, dacă patul din care nu mă ridicasem de șase zile, nu m'ar fi obișnuit cu vraja reveriilor leneșe. Cu fața în sus, închid pe jumătate ochii și aștept defilarea suvenirilor.

Cu cât ocupațiile sunt mai puține și grijile zilnice mai în umbră, memoria se duce mai în sbor, mai pe departe. Săr și acum dintr'odată peste cei șapte ani, aproape împliniți de internat, și mă revăd copilul crescut în puf acasă, cu sufletul atât de feciorelnic și de neștiutor, încât le pricinuiam camarazilor spasmodice hohote de râs. Zâmbesc eu însuși amintindu-mi de stupida inocență cu care îmi arătasem, colegilor, îndoiala că deosebirea dintre un bărbat și o femeie ar fi aceea pe care o spuneau ei, precum și de indignarea cu care răs-punsesem unui camarad ce voia să-mi explice raporturile sexuale « că astfel de porcării poate le fac mojiicii, dar nici odată oamenii bine crescuți ». Aceste nevinovății excesive m'ar fi făcut de sigur batjocura clasei, dacă n'ar fi fost alte motive care mă salvau, mărginind ironia camarazilor la câteva clipe trecătoare: era interesul lor de a-mi copia temele, în special la latinește, unde din prima săptămână prinsesem câteva secrete de gramatică cu care mă făcusem folositor la toți.

Revăd de asemenea printre genele ușor lipite, silințele celor dintâi luni de zile de-a mă deprinde cu regimul internatului,

care îmi părea iadul însuși față de ce lăsasem acasă. În sfârșit treptata acomodare, până la punctul de a simți unele regrete, când mă duceam vacanța, la părinți. O strângere de inimă îmi întovărășește o amintire capitală: boala năpraznică și moartea tatălui meu, pe urmă recăsătorirea mamei mele cu o specie de trântor marțial, care pentru mine a gonit razele de soare pentru totdeauna, din căminul părintesc. Înstrăinat de casă, unde mai nu ședeam nici vacanța, găzduindu-mă cu săptămânele pe la bunici și la moșia lui unchiu meu, unde găsisem un adevărat colț de raiu, zidurile internatului, — cu toate neajunsurile lor — aveau totuși valoarea că mă țineau departe de casa în care tatăl meu fusese înlocuit și către care îmi îndreptam furia neputincioasă, de mic Hamlet, fără glorie și fără eroism.

Slăbirea legăturilor cu casa mi-a înzecit dorința de a mă ști cât mai repede neatârnat de alții și revăd în gând cu bucurie anii în care simțeam cum mi se preface mintea și cum deodată mi-ar fi fost rușine să mai fac lucruri iertate mai înainte. Ajunsesem în cursul superior și uneori mă credeam așa de matur, că mi închipuiam că numai lipsa unor anume formalități mă împiedicau să umblu slobod în lume, ca oamenii mari. Respectul camarazilor, prietenia unora din profesori, lecturile cu mult mai întinse decât acelea din program, — toate îmi dădeau credința că sunt ținut în școală fără adevărată trebuință și acum răbdam cu greutate cele din urmă luni de zile, care îmi mai rămăseseră până la îngroparea vieții de școlar.

Cu același pas bărbătesc și cu același colorit de încredere dărză, îmi răsar din ungherele memoriei zeci de frânturi de scene trăite, în care închegarea personalității mele îmi apărea limpede. Ca la o mare răscruce se întâlnesc, își dau mâna și

se împreună umflându-se ca un val, pe care nu-l poate zăgăzui clipa prezentului și astfel îl scapă în cursa lui spre viitor. Inchipuri de ce va fi odată se amestecă, toate în ton eroic și triumfător, și 'n amalgamul viziunilor confuze se strecoară copilărește, până și imagini sugerate de Salambo a lui Flaubert.

Visarea plecată dela amintiri, tăia acuma brazde în apele vaste ale viitorului și înainta încă sprintenă, când un fel de stârnire de vânt, i-a izbit pânzele, oprind-o.

Curtea internatului — atâtea ore liniștită — se umplea de sgomotul elevilor, cari se întorceau la vremea prânzului, dela liceu. Curând după asta un clopot-talangă, chema lumea la sufragerie. Cam în același moment, ușa infirmeriei se deschide pentru a face loc servitorului care-mi aducea și mie tava cu mâncare...

După ce am isprăvit dejunul, am pornit a mă îmbrăca agale, simțind în această operație, după o săptămână de « negligé » o impresie plăcută de noutate. Sâmbătă după amiază, clasa a 7-a nu avea școală. Folosind o vreme nefiresc de caldă, pentru un început de Martie, — adevărată solie a primăverii gata să sosească — am stat la taifas cu colegii pe una din băncile grădinii înmugurite, împărtășindu-ne ultimele lecturi și cele mai proaspete planuri. În cursul convorbirilor s'a rostit de către unul o frază plină de ispită: « Ce frumos trebuie să fie astăzi pe Calea Victoriei!... » după care n'am mai putut sta locului, ș'am asaltat pe pedagogul de serviciu să ne învoiască ieșirea în oraș. Lucrul ni s'a încuviințat fără greutate, amintindu-mi-se însă că mai spre seară urma să vie popa dela Schitu-Măgureanu, pentru a ne spovedi. Am făgăduit că ne vom întoarce repede și am ieșit pe poarta internatului cu fâlfâirea unor păsări care scapă de colivie.

Era cam pe la patru după amiază și trotuarele pe podul Mogoșoaiei începuseră să se umple de lumea care voia să se bucure de căldura pasageră a zilelor încă scurte. Se și încheșgase șirul echipajelor care treceau spre șosea. Am luat calea Victoriei de-a lungul, privind ca spre un pământ al făgăduinței, largile ferestre ale localurilor de consumație și sprintenele bucurăștențe care treceau fără a da nicio atențiune uniformelor noastre de colegieni.

Încet, încet, mica noastră ceată și-a rărit rândurile — fiecare camarad având interesele și socotelile sale personale — și într'un târziu m'am pomenit singur în valurile de lume necunoscută. Mi-am scotocit punga, de cele mai multe ori anemică și asigurat într'o anume măsură, am pășit pe ușa unui local care reprezenta o mare noutate: un bar automat, cu două rânduri de clopote de sticlă care cuprindeau mezelicuri alese șiți aruncau în palmă o tartină după ce introduceai o monedă într'un loc indicat. O raită cu ochii asupra tuturor bunățăților, m'a fixat la ruleta bucăților de șvaițer, unde am vârit zece centime, — fiindcă vorbim de vremurile fericite când c'o astfel de sumă și se deschidea poarta unei gustări suculente. Am mestecat cu deliciu bucata căzută, gândindu-mă satanic și la păcatul — pe care îl săvârșisem cu bună știință — de-a mânca de dulce în preajma spovedaniei și după ce părășisem odaia de bolnav. Strecurarea altor zece centime mi-a umplut cristalul unui păhăruș, cu vin de culoarea chilimbarului, cu care mi-am completat ospățul. După aceasta am luat satisfacut drumul internatului, traversând grădina Cișmigiului, unde lacul rechemat la viață, răsfrângea bălțile de sânge ale asfințitului. . .

* * *

— Du-te repede că ți-a trecut rândul.

— Ei!

— A început cu clasa a șaptea și acum trebuie să fi ajuns la a cincea.

Colegul care mă înștiința de sosirea preotului, adăogă zâmbind:

— Du-te că rămâi nespovedit.

Fără să mă precipit, mi-am atârnat de cuiu mantaua și chiși piul, ș'am intrat în cancelarie. Făcea tocmai o scurtă pauză taica părintele, asudat de prea multă treabă anostă și monotună. Rotund ca un boloboc, cu fața rofotee și jovială, cu cheliativă de o suptire dungă de păr cărunt, din care abia își putuse împleti o codiță, — preotul dela Schitu-Măgureanu își coborî ochelarii de pe frunte, pe nas, atunci când am intrat înăuntru. Lam îngânat o scuză pentru întârziere și după ce mi-am spus numele și clasa, a început să mă caute în catalog. Apoi cu aerul unuia care învârtește o cheie a slobozit un ropot de întrebăritip, la care tot dânsul răspundea în locul meu, fiindcă nu mi da răgaz să articulez nicio silabă.

— Iancule tată, ai părinți? Da. Iascuți? Da. Te'nchini seara și dimineața? Da. Ai postit săptămâna asta? Da...

De data aceasta îl opresc hotărît, spunându-i pe un ton neted și tăios:

— N'am postit, am mâncat numai de dulce.

— Cum, cum, Iancule?

— Am mâncat carne.

— Pentru ce?

— Am fost bolnav, la infirmerie.

— A! reluă preotul împăcat cu sine, dacă ai fost bolnav Dumnezeu te iartă.

— Să vedeți însă părinte, adăogai eu, pe un ton sfidător. Din infirmerie am ieșit la prânz și totuși acum o oră m'am spurcat c'o bucată de șvaițer în oraș.

— Rău ai făcut luncule, spuse popa pe gânduri... dar... dar pentru o bucată de șvaițer n'ai să pierzi împărțășania. Uite, să faci zece mătăanii deseară la culcare... și cu asta o să fii iertat pentru brânza ceea blestemată. La stai jos să-ți citesc.

Am îngenunchiat, m'am pomenit pe cap cu patrafirul și vreo două minute am ascultat o indescifrabilă bombăneală, din care n'am prins decât două expresii: « Robul tău luncu » și « amin ».

Seara am povestit colegilor întâmplarea, făcând un haz nebun de penitența care mi se dăduse și îmbrățișând în același dispreț superior toate prescripțiile bisericii, din vârful unor convingeri atee, care alcătuiesc în genere suprema sinteză a învățământului liceal.

Noaptea am dormit adânc, fără bine înțeles să execut cele zece mătăanii, nici măcar în vis...

A doua zi de dimineață cerul era acoperit cu neguri. Nu era însă frig. Ne-am strâns în curtea internatului și am pornit pe două rânduri, suind strada Știrbei Vodă, spre biserica Schitu-Măgureanu. Ajunși acolo am înaintat numai câțiva pași înăuntru, rămânând cu vreo alți doi camarazi, aproape de ușa bisericii, hotărâți de data asta să nu ne atingem de împărțășanie și să nu ne încovoia înaintea superstiției. Când ne-am dat seama că serviciul are să dureze și că e chestie de o oră, două, ne-am înțeles din ochi și am tulit-o binișor afară.

Norii se mai subțiaseră, lăsând să se străvadă un soare mat și albicios. Pașii ni s'au îndreptat singuri către poarta Cișmiului vecin. Aveam răgaz să facem o plimbare fără să se observe lipsa noastră.

După ce am mai forfecat câțva timp religia, am discutat ceva literatură, pentru a vorbi în cele din urmă de femei. Am ocolit lacul povestind fiecare frânturi din aventurile noastre. Dar și acuma eram mai sărac decât ceilalți, iar istorisirile mele de dragoste nevinovată nu stârneau prea mare interes. Colegii mei cunoșteau altă specie de iubire, bănuită numai de mine și spre a nu rămânea mai prejos de dânsii, le-am povestit la urmă și eu o întâmplare, pe dea'ntregul inventată, probabil folosind elemente din vreun roman favorit.

Lângă grotă grădinii erau băncile neocupate. Ne-am instalat pe una din ele continuând destăinuirile. Nici n'am băgat de seamă, că după sosirea noastră se așezase pe o bancă vecină o bălăioară tânără, deși poate mai vârstnică decât noi. Era singură-singurică și fără să-și ia ochii de frumoasă, avea un chip destul de drăgălaș și mici piciorușe încălțate elegant. Cei doi colegi de cum au observat-o au început să-i servească reflecții pipărate și grosolăunii erotice. Mi-a părut că este sincer mahnită și atunci le-am spus c'un ton aproape de poruncă:

— Lăsați-o oamenilor în pace!

După câteva momente dânsa a fost în picioare, s'a uitat cu desgust către cei doi vinovați, iar atunci când a trecut prin dreptul meu, mi-a șoptit — da, da, nu m'a înșelat auzul: — «Vino după mine!».

Am rămas zăpăcit și o clipă n'am știut ce să fac. Mai avusesem și altă dată prilejuri asemănătoare, dar cu toată forfo-teala instincțelor, simțeam prea străns lanțurile unui trecut

de neprihănire, și astfel am șovăit întotdeauna. Dar acumă parcă eram altul. Trăiam o zi revoluționară în care rupsesem pe față cu ritualul mecanic al unei credințe părăsite. Această fudulă răsvrătire trebuie să fi dislocat verigile tuturor tradițiilor, a tuturor robiilor și mă simțeam cuprins puternic de patima începuturilor noi. Și pe când sirena care mă chemase se depărta agale, cu pasul cuiva care așteaptă pe cineva din urmă, mi-am plantat frumușel tovarășii, plecând ca un hipnotizat...

PRIMUL EPILOG

— Ce mai nou în Comunicatul de astăzi?

— Tot aceea și iar aceea...; bombardament la Vameșul Cotulung...

Cunoscutul cărui ai pusese întrebarea își îndoi plictisit gazeta și o făcu un pătrat care să-i poată încăpea în buzunar.

Pe mine însă mă fură gândul și mă poartă. Pentru că, eu unul, numele acestor localități obscure, împrăștiate zilnic de gurile de tun, nu le-am învățat întâi acuma, din comunicatele Marelui Cartier. Acolo era locul unde îmi petreceam odată vacanțele fericite, la vârsta când, fără a fi încă mare, nu mai ești însă chiar copil. Vârsta în care vieța nu ți-a plivit niciunul din visurile închipuirii, nu te-a silit încă să alegi între ele și, ascultând ademenirea tuturor laolaltă, fără să te gândești că — așa de despărechiate — nu se pot toate împreună, îți umpli sufletul de muzica orkestrei lor uriașe, în care niciun instrument n'a amuțit încă și nicio coardă încă nu s'a rupt... E vârsta când « a face pe omul mare » numai este un simplu joc de sburdălnicie copilărească, ci se amestecă și credința c'ai început a fi. E vrâsta când poți încă să fii sglobiu ca copiii, fără a fi dat cu totul la o parte dela sfatul celor mari, vârsta când, după o sbeguială desmățată, îți poți spune și o părere

într'o chestiune serioasă și nu aștepți decât împrejurarea norocoasă pentru a îngâna o serenadă sub balcon...

Intorcându-mă, la o vacanță mare, dela școală, mă aștepta acasă o veste din cele mai plăcute. După ce m'a măsurat nesmulțumită, bunică-mea îmi spuse, cu obișnuita ei vioiciune: « Iar ai slăbit ca un ogar ». În orice caz era o bună introducere pentru ce avea să urmeze. « Ai slăbit, dar pentru vara asta am eu o rețetă. Mi-a scris frate-meu Teodor și mă poștește la Vameș, la moșie. Vino negreșit, îmi scrie, și adă cu tine și un nepot. Hei, știe omul că eu nu plec fără o coadă după mine... ».

Urmă neapărata predică apăsată:

« Acolo are să-ți meargă bine. E aer bun, distracții destule. Sunt băieții lui, or mai fi și alții. Numai vezi, nu te prea îndesa la călărie, să-ți rupi gâtul. Să nu te iei după cei de acolo. Pe ei i-a pus de când erau la mână pe cai, și-acuma sunt ca dela circ. Să cauți să nu superi pe moșu-tău și nici pe mătușă-ta... ».

Săptămâna care mă despărțea de plecare am plutit deasupra pământului. Trăit aproape numai la oraș, din care mai tot cursul anului în chiliile unui internat, îmi făuream icoane luminoase despre ce este, despre ce trebuie să fie « la țară ». Le făuream cu reminiscențe din lecturi, cu ce-mi mai povestise unul și altul, cu ce văzusem singur la marginea orașului natal și din fuga trenului care mă ducea la școală. Și-apoi nu era la « orice » țară. Era la acel Vameș despre care mi se vorbise de atâtea ori, unde răzășiseră străbunicii, unde copilariseră bunicii și părinții și unde acuma, după câțiva ani de părăsire, venise ca proprietar acel « frate Teodor », pe care bunica îl numea întotdeauna cu evlavie, și care nu era altul

decât sentimentalul cântăreț care a scris « Bate vântul, bate tare » și « Ah! te-am sărutat odată, cu atât amor și foc! ».

Pe dinaintea ochilor mei se perindau plimbări la câmp și la pădure, plecarea la vânat sau pescuit, de unde mă întorceam întotdeauna cu o pradă abundentă și cu toate că nu mai încălecasem niciodată și aveam de furcă și cu bunica, mă vedeam sburând pe un cal de rasă în uimirea tuturor. . .

Noaptea din ajun n'am putut închide ochii iar în ziua plecării m'am dus să-mi văd pe toți cunoscuții, ca și cum aș fi pornit la hagiălăc. . .

Cu adevărat a fost un farmec această ședere la țară. De atunci au trecut multe zile și valuri de multe alte întâmplări. Dar câte din acestea pot fi tot așa de viu amintite, câte își pot găsi tot așa de lesne drumul prin coridoarele nesigure ale memoriei? Văd, parcă ar fi de ieri, alaltăeri sosirea pe 'nnoptate la stația moșiei, unde trenul se oprește doar atâta cât are vreme cineva să se coboare. Pe peron, aproape de linie, un mare grup confuz, o 'mpestrizare de costume de vară, un amestec de glasuri precipitate, vesele, sonore. Veniseră cu mic cu mare să ne întâmpine. . .

Ca să ajungem la curte, am străbătut tot satul, și, prin întunericul fără lună, atâta mi-am dat seamă, că ne suim neconștient la deal. Infățișarea locului am văzut-o abia a doua zi, în proaspătă lumină a dimineții. La Vameș lumea avea un deșteptător aprig care nu da greș niciodată. De cum răsărea soarele, mătușa-mea bocănea neînduplecată în fereștile odăilor la rând: « Sculați-vă, că pregătesc cafeaua cu lapte ». În timp ce băieții ei se mai împotriveau de formă, eu am sărit din așternut. Pe subt un colț al storului de pânză care nu fusese

lăsat destul de bine, am zărit, ca o făgăduință, un splendid verde de frunziș. Am tras nerăbdător de sfoară, și s'a făcut storul sul. Înaintea ochilor mei o largă priveliște câmpenească, scaldată în aurul luminii. Din vârful dealului unde se găsea conacul moșiei, îți puteai trimite privirea departe, peste tot ținutul înconjurător, care, ca întins pe burtă, se așternea neted până în zări. Numai într'o parte linia orizontului era mascată de o pădure. Drept în față, un cot al Siretului, care îl apropia într'un loc de noi, apărea ca o baltă ori ca o lamă de argint. Din satul care venea subt coastă nu se vedeau decât copacii; doar gara răsărea mai limpede la o margine, cu unul din semafoare. Dunga drumului de fier, încălecată, din distanță în distanță, de câteva arcade roșii, se vedea până aproape de stația vecină...

Niciodată nu mai văzusem o priveliște așa de vastă, ce te făcea să iei liniștea ei neturburată ca o liniște universală... Tabloul pe care îl aveam în față și pe care l'am văzut pe urmă în atâtea jocuri de colori, sângerat de asfințituri de soare, vrăjit de luna plină sau luminat prin întuneric de limbile paielor aprinse, tabloul acesta, la care se mai adăogau brazdele de flori din fața casei, câteva poteci adumbrite și chioșcul ademenitor, e întrecut de sigur de multe peisaje de pe glob, dar puține îl pot ajunge ca blândețe domoală, putere de binefăcătoare potolire, iar pentru mine va rămânea, față de oricare altul, aceea ce a spus un mare om al țării, că sunt pentru dânsul, față de toți Cesarii lumii, Ștefan cel Mare, Mircea și Mihai...

Din întâia zi a și început inițierea în toate câte le visasem. Este drept că nu am ajuns niciodată călărețul ager care stăpânește pe cel mai năpraznic armăsar, dar pe spinarea unei iepe blânde, care rămânea veșnic în urma celorlalți, îmi

făceam cheful zilnic al unui drum la Siretiu. Cu undița eram tot așa de norocos ca și alții, și, când ne număram la urmă prada, puteam fi mândru de ea. Și apoi și mai fericit decât de aceasta, eram de toată pregătirea: culcatul pe prispă afară, plecarea des de dimineață pe sub bolta fină a unor nurași trandafirii, pândirea răsăritului de soare printre trestiile malului dărăpănat, ivirea lui subită, ca a unei flăcări care izbucnește, roșu, fără raze și fără acea strășnicie care te 'mpiedică a-l privi.

Seara, culeși de pe drumuri, făceam muzică și danț. Ce tărăboiu însuflețit în spațioasa sofragerie, unde, pe lângă cei cari cântau cum trebuie și dăntuiau ca lumea, alții cântau cum dădea sfântul și se 'nvârteau în legea lor! Duminicile se danța în altă parte. Cu toții — băieți și fete — coboram la hora satului, ne prindeam veseli într'însa și ne cufundam nepăsători în colbul pe care-l stârnea.

Dar, mai presus de toată această încordare fericită, era ceva căruia îi recunoșteam neîndoelnic rangul cel mai însemnat. Erau reprezentațiile teatrale pe care le puseserăm la cale, pe care le pregăteam cu patimă și le jucam cu avânt, pe biata scenă tremurătoare, de scânduri vechi și prinse prost, pe care o construiam, după știința noastră arhitectonică, în clasa cea mare a școlii din sat. Ce dulce și viu neastâmpăr, de cum făceam alegerea piesei (de obicei o comedioară din ale lui Alecsandri), cât țineau repetițiile, cât dura alcătuirea « decorurilor » și înjghebarea de costume potrivite cu rolul fiecăruia, în sfârșit, în ziua mult așteptată a reprezentării, până se trăgea cortina în fața unei săli care avea în fund țărani și 'n față « curtea », și apăream, acei cari jucam în piesă, cu caraghioase haine de împrumut, cu barbișoane de lână, cu mustăți de vopsea!

Ce ni era plăcut aci la țară, e, că nu prea aveam frână și control. Bătrânul bard, stăpânul curții, după ce ne ținea pe toți la masă sub farmecul vorbei lui armonioase, pe urmă, în restul zilei, se făcea nevăzut. Pe seară numai îl întâlneai pe vreo cărare, rătăcind singuratic și din când în când oprindu-se pe loc, ca reținut de o vedenie fermecată, din timpuri pe care le chema mereu, dar care — vai! — nu se mai întorc în veci...

Din contra, pururea cu ochii deschiși la ce se petrecea în juru-i era mătușă-mea, nevasta lui. Dar, prinsă de o gospodărie complicată, pe care o străbătea toată ziua cu fanfara unui glas neobosit, nu avea vreme pentru privigherea noastră, și, la toată urma cu ea te 'nțelegeai destul de bine, prin paza a trei articole esențiale: Să te scoli atunci când venea să te deștepte dimineața, să nu întârzii la ceasul mesei — ceea ce mai ales în sezonul repetițiilor se întâmpla adesea, — și, în sfârșit, să nu carecumva, din vreo nebăgare de seamă — pentru lucrul acesta mătușa devenea partizana pedepsei cu moartea — să nu carecumva să colorezi cu vreo pată omătul feței de masă.

Bunica era și dânsa îngăduitoare, fiindcă întâiu era acolo mosafir și pe urmă vedea, pe zi ce merge, ce bine mă 'ntremam.

În această atmosferă lipsită de îngrădiri și protocoale, în care nu ne înfrâna vioiciunea vârstei decât propriul nostru simț de cuviință și năzuința noastră de maturitate, am trăit acea vacanță neuitată, care mi-a înavuțit sufletul cu atâtea impresii noi, cu atâtea lucruri nebănuite și care a însemnat aproape o *eră* în viața mea de băetan. Iar, când era să plec, cu începutul toamnei, îmi fu dat să văd că bucuriile de până atunci mai lăsaseră loc încă pentru una, pentru cea mai nouă

dintre toate. O slugă bătrână a curții m'a întâmpinat în taină:

— Duduia cea bălaie mă pune mereu să-i dau în cărți, să vadă ce-i cade... Înțelegi?

— Ce trebuie să 'nțeleg?

— Lasă, că e bine de mata!

O vară, două am revenit iarăși. Pe urmă — a fost una, a fost alta — și nu m'am mai dus. Un șir de ani împovărați de muncă și înăspriți de grijă a împins vremurile acelea tot mai departe, înapoi. Câteva din figurile de-atuncea se odihnesc de mult în cimitire. Acei cari eram copiii, avem copii la rândul nostru. Unii dintre noi au părul sur, iar acei cari nu-l avem încă, simțim deasupra capului nostru norul de zăpadă care ne va ninge în curând. Trecuse vreme îndelungată, până când, la un moment, aflându-mă aproape de moșie, nu m'am putut opri să mă reped.

Doamne, ce puțin lucru înseamnă identitatea naturii când sufletul dintr'însa e schimbat!

Nesam regăsit câțiva de altădată, și mai erau și alții cari nu puteau fi pe atunci. Mătușa e încă în viață, dar te lasă să dormi pân' la amiază, și glasul ei se aude tot mai rar. Nu se mai mănâncă în chioșc, nu se mai doarme pe prispă, grajdul e aproape gol. Cele două, trei zile nu știam cum să ne omorîm timpul, cu câte-o plimbare greoaie și scurtă, cu lungi sieste după prânz. Odată când să ne așezăm la masă, copiii nu erau nicăeri. Tata lor, unul din eroii de odinioară, a bătut cu pumnul mânios: «Am să li rup urechile!». Ce repede se mai uită, Dumnezeuule, toate, și vorba asta, mai mult ca orice alta, măsura timpul care s'a strecurat de-atunci!

Ca să pot să mai trăiesc o clipă cu acei ce nu mai erau în juru-mi și chiar cu icoana de pe vremuri a celor ce erau de față, a trebuit să mă răzlețesc de ei, să caut veșnic, în raite singuratice, a evoca amintiri de lucruri dispărute, ajutat de cadrul în care s'au petrecut. Stafii au venit destule, dar erau prea diafane ca măcar să mă pot teme de ele. Nu mai era ce fusese odată și a trebuit să plec îndurerat.

Astăzi cuibul veseliilor stinse e cu desăvârșire nimic. Nenorocul unui războiu care s'a plănuit pe alte locuri, a făcut din coasta dela Vameș o rețea de tranșee, iar pentru dușmanul năvalnic, un obiectiv. Acei cari se mai găseau pe acolo au trebuit să fugă, dar îndărătnicia lor așa de înțeleasă de-a nu pleca până în clipa de pe urmă i-a făcut să vadă cu ochii cum se prăpădește o avere, cum se năruie o muncă ș'un trecut. Unul din ei mi-a povestit plângând nenorocirea, dar cine să-l mângâie pe dânsul, când eu însumi eram nemângâiat?!

Cândva mă tânguisem « că nu mai era aceea ce fusese »; dar ce să spun astăzi când *nu mai e nîmi?*

AL DOILEA EPILOG

Era întâia zi de primăvară adevărată și 'n căldura zeloasă a soarelui biruitor, Iașul își destindea parcă încheieturile, după atâtea luni de sgribulire sub zăpezi, în ploii și 'n vânturi aspre. Vegetația căpătase și dânsa curaj. Frunzele copacilor ieșiseră ce e drept la data protocolară, însă erau sfielnice și stăteau parcă la cumpănă dacă să meargă mai departe. Astăzi par gata să pornească desfășurarea lor triumfală, ba chiar de eri seara, ai zice c'au crescut încă pe atâta.

Sunt scos și eu din casă ca multă altă lume și urc mulțumit dealul Copoului. Cu cât ajung mai sus, drumeții se răresc și — abia dacă se poate închea câte-o pereche, două, la adăpostul discreției insuficiente a arborilor nu destul de îmbrăcați. Vegetația pe aici e încă tot sumară, așa că din dreptul cazărmilor renunț de-a merge mai departe și mă întorc, lăsându-mă la vale, cu dealul Repedei în față, și-o perspectivă neasemănat mai largă decât la suit.

De jur-împrejurul Iașului, pe colinele înconjurătoare primăvara părea să aibă o stăpânire mai veche și mai temeinic așezată. Ai fi zis că instalase de-acolo un asediu al orașului, svârlindu-ne deocamdată, pe deasupra capului, negre săgeți de rândunele...

Făcusem numai câțiva pași la vale și pe trotuarul din partea celaltă zăresc un bătrân, cu barba albă, care suia, încă destul de sprinten, dealul. Ajungem pe aceeași linie, și 'n timp ce 'n neglijența visării, eram gata să-mi abat privirile cu totul dela dânsul, îl văd că și scoate pălăria adânc și respectuos. Intotdeauna am avut o evlavie deosebită pentru bătrânețe. Il salut la rândul meu, fără a-l recunoaște, cu o aplecare reverențioasă. Bătrânul traversează strada și se apropie de mine cu mâna întinsă.

— Nu mă mai cunoști?

— Ba parcă te cunosc... dar nu-mi vine numele în minte.

— Eu sunt colegul d-tale... X.

Rămân aiurit. Așa este. Sub avariile feței înzăpezite la muștați și la barbă, deslușesc expresia cunoscută a unui vechiu camarad de școală, care răspundea la același nume. Să fie cu puțință? În timp ce eu și atâția alți colegi de serie, putem încă râvni la firma: tinerețe, dânsul să-mi apară în această ipostază de moșneag, ce e dreptul cu urme de frumusețe, dar moșneag de-a cărui traistă tot ar fugi copiii!... Și doar pe vremea când eram la școală împreună, nu numai că nu era mai bătrânicos ca noi, dar avea o înfățișare atât de fragedă și de feminină, încât îl puneam să joace, la reprezentațiile noastre teatrale, rolurile sexului frumos, cele mai adesea pe ale primei amoreze. Și privindul zăpăcit acum, ca pe-o vedenie ireală, auzeam în vâjâitul de scoică al memoriei care se deșteaptă, două versuri pe care i le spunea pătimaș pe scena dela internat, interpretul înamoratului primejduit:

*Dar nu 'nțelegi Gianina
Că luându-te pe tine,
Mi-ar lua din ochi lumina?*

Și-l revăd deghizat într'o nostimă femeiușcă, cu simpla îmbrăcare a unei rochii împrumutate.

— Nu-i așa c'am îmbătrânit?

— Cine te-a pus să faci pe femeia... femeile se trec mai repede decât bărbații...

— A!... și-ai aduci aminte de reprezentațiile noastre teatrale? Seara cu «Lăutarul din Cremona?». Ce vremuri fericite!...

Pentru mine — reluă dânsul — clipele acelea dela finele liceului, au fost apogeul vieții mele!... Eu n'am avut șansă în viață. Știi că aveam și eu năzuinți înalte. Dar ai izbutit, eu am ajuns receptor în târgușorul N... și cu toate silințele mele n'am putut să mă ridic mai sus în cariera financiară.

— Dragă prietene, ai suferit mult?

— Astăzi nu mai sufăr, dar simt cum mă prăvălesc pe panta vieții, fără să mai pot opune nicio rezistență. Mă duc, mă duc, la vale, — bătrânețea este și o chestie de consimțământ...

— A!... filosof?...

— Poate!... numai, la ce bun!

Neram despărțit, după ce neram strâns mâna cu căldură și cu dorința de-a ne mai revedea. Dar miza rămas în suflet ceva străin de atmosfera înconjurătoare, cea plină de făgăduințele și avântul învierii. Printre solii primăverii înviorătoare s'a amestecat și acest sol de toamnă sosit de pe un post mai avansat al generației mele, dar pe care nu-l puteam renege. Incrucișare de anotimpuri: primăvara voioasă dar vremelnică a naturii cu toamna definitivă, despre care îmi aduce vești așa de grabnice apariția vechiului amic...

AMINTIRI LITERARE ȘI DIDACTICE



Să fi tot avut vreo paisprezece ani. Fără să-mi uit îndatoririle de școlar, sporite de calitatea mea de bursier, îmi croiesem însă alături de drumul studiilor autorizate, un făgaș secret de preocupări literare, compus din două părți deosebite: lecturi de opere poetice, pe care le ascundeam de controlul aspru al pedagogilor și fabricații de versuri proprii pe care le ascundeam și de colegi, cu excepția a câtorva privilegiați, cărora le împărtășeam producțiile mele sub rezerva reciprocității, — fiindcă în orice serie de elevi se găsesc de regulă mai multe exemplare de « scriitori ».

Contagiunea lecturilor literare, cuprinsese anul acela, chiar camarazii fără dispoziții speciale pentru ramura aceasta. Îmi amintesc, bunăoară, de patima cu care trecea din mână în mână romanul « Manon Lescaut » apărut în traducerea românească. Uneori, ca să nu mai aștepte, se întovorășeau câte doi, trei elevi, unul din ei citind cu glasul tare, pe când ceilalți îl îmbrățișau după gât pentru a urmări rândurile cărții și ei. Îmi răsună și astăzi în urechi frânturi din textul romanului, auzite în acele împrejurări: « ...Și ca să am iubirea Manonei, și ca să pot poseda pe Manon... » etc., etc.

Printre cărțile strecurate în internat, pe vremea aceea, fusese și « Sic Cogito » a lui Hasdeu. Țin minte că nu m'am

împăcat de acapul cu concepția spiritistă a autorului, din cauza spiritului meu, în fond mai mult pozitivist, cât și din cauza amintirilor unor ședințe din târgul meu natal, unde șarlatania «mediului» fusese brutal descoperită. Totuși era o parte a cărții care mă cucerise și mă chema ca o ispită. Era descrierea mausoleului fiicei lui Hasdeu, a genialei Iulia, pe care părințele său nemângâiat o invoca mereu și prin care — își închipuia dânsul — i se deschisese porțile lumii nevăzute, pentru a primi destăinuirile aceloră cu cari se credea că nu comunică nimeni.

Am citit de câteva ori feericul pasaj și știam acum, pe de rost, podoabele strălucitoare ale mormântului, poziția sarcofagului, în sfârșit tot ceea ce făcea o poemă de piatră, din acel monument al dragostei părintești zdrobite și al credinței care adusese în negura unui suflet lovit fără milă, un ochiu albastru de senin. Știam, tot de acolo, că bătrânul învățat și tată, cercetează neconținut cavoul, căși are măsuța și scaunul lui de odihnă, după cum am luat cunoștință că într'o condică specială, vizitatorii își iscălesc numele, ba unii mai scriu și versuri în cinstea celei dispărute. Unele din ele erau chiar reproduse în apendicele cărții, cu numele autorului lor și, firește, cu laude binevoitoare din partea lui Hasdeu.

Încet, încet, mi s'a încuibat în suflet dorința unui pelerinaj. Neapărat, nu era să merg nici eu cu mâna goală, ci aveam să duc prinosul meu de versuri ocazionale. Nu mă simțeam poet chiar degeaba și apoi, cine știe!... îmi ziceam în taina gândului și a inimii agitate de o mare nădejde... cine știe!... poate, la o nouă ediție a cărții, să aibă și versurile mele un colțișor, ba poate, chiar și comentarii care să mă consfințească. Și mi defilau prin minte chipurile invidioșilor din clasă cari vor trebui să amuțească și să plece capul umiliți.

Mi-am destăinuit planul unui prieten, care se ținea ca umbra de mine. Am primit, de sigur, toate încurajările și am fixat împreună cea dintâi Duminică spre a merge împreună la cimitirul Bellu. Până atunci eu trebuia să pregătesc poezia, cu care prietenul meu, chiar și mai mult decât mine, își închipuia, în dragostea lui cu nuanțe paterne (era cu vreo trei ani mai mare decât seria fiindcă întârziase în unele clase), că voi răzbi în triumf în ogorul literelor române. Ediția a 2/a din «Sic Cogito» trebuia să apară curând, curând, fiindcă în imaginația noastră în fierbântată, o vedeam pe prima aproape de epuizare!

În ajunul acelei Duminici, bunul meu prieten era beat de entuziasm. Îi citisem poezia și acum nu mai avea nicio îndoială de izbândă. Nu mai mi-aduc aminte decât de ultima strofă. Știu atâta că năzuisem să fac o îmbinare magistrală a două idei. Prima, că Iulia Hasdeu — căreia mă adresam patetic — trăește în țăriile albastre, unde se poate juca cu stelele ca cu niște mingi. A doua, era populara credință că atunci când cade o stea, moare un om. Îmbinarea avea loc chiar în strofa finală, care și mie îmi părea lucru mare:

*Când pe-o ființă iubești mai tare
Și vrei la tine s'o ai mereu,
Tu svârli deodată o stea în zare —
Cesași da alesul să fii și eu!*

(Al treilea vers avusese, până în ultimul moment, forma aceasta: «Tu svârli de-a-dura o stea în zare», însă pe urmă, am părăsit-o, părăndu-mi prea familiară).

Seara am adormit târziu, după care am visat toată vremea ediția 2/a a lui «Sic Cogito».

Despre vizita la mormânt nu am multe de spus. Mi-a rămas amintirea unei lungi curse cu tramvaiul, coborârea la poarta cimitirului, găsirea mausoleului. Mi-a părut cu mult mai puțin somptuos decât în descrierea cărții, am întrebat pe bătrânul păzitor dacă moarta nu poate fi văzută la față (începusem și eu să cred că nu e moartă ca celelalte), în sfârșit am cerut condica, am copiat poezia, iscăbind-o cu toate calificativele: pe lângă nume și pronume, clasa liceală, școala, internatul și strada cu numărul. Am rugat pe bătrân să arate pagina scrisă de mine domnului Hașdeu, la care mi s'a răspuns că nu e nevoie, fiindcă « Dumnealui răsfoiește condica ori de câte ori vine ».

Acum aruncasem zarul și o pace liniștitoare se lăsase pe sufletul meu. În conversațiile cu prietenul, vorbeam despre tot ce vreți, afară de această chestiune, pe care amândoi așteptam — fără să ne spunem — s'o repună pe tapet un semn venit dela Hasdeu.

Fără să avem lucrul prea precis în minte, probabil că ambii ne gândeam la vreo scrisorică de laude, mai înainte chiar de a 2-a ediție a cărții. Prea era mareț sfârșitul poeziei pentru ca mulțumita să nu se producă îndată.

E de prisos, poate, să spun că așteptarea noastră nu s'a împlinit niciodată. Prietenul meu a murit chiar în toamna aceluiași an. Cât despre mine, fără să mă încredințez, cu una cu două, că bucata era copilărească, am fost luat de interesul altor încercări literare și lecuit încet, încet, de rana amorului propriu prin alte compensațiuni. Mai presus de toate prin aceea de a mă vedea tipărit într'o revistă, bine înțeles cu altă poezie.

Dar definitivă consolare a venit deabia atunci când am luat cunoștință și de alte opere ale lui Hasdeu și am văzut

polemica lui cu « Junimea », săgețile sale în contra pesimismului. Atunci mi-am dus, ca un înțelept, degetul la frunte și mi-am zis:

« Dar în versul final al poeziei mele chemam moartea, expresie de pesimism fioros. Cum putea să mă felicite tocmai adversarul neînduplecat al pesimismului? Iată explicația tăcerii lui Hasdeu ».

Acestea se petreceau la vreun an, doi după pelerinajul meu la cimitir. A trebuit, totuși, să vie vremea ca să găsesc și eu aceea ce ar fi găsit toată lumea: că eram mult mai ridicul a doua oară decât fuseseam întâiu.

O zi fără poftă de studiu, dar nici de stat degeaba. Aleg o ocupație intermediară între efort și odihnă: răsfoirea de cărți citite mai de mult. Pun mâna pe un raft unde frontul de volume nu mai fusese rupt de multă vreme și trag o carte mai-mai la întâmplare: *Sensitive*, poeziile lui Traian Demeștrescu, duiosul poet craiovean, mort în tinerețe, înainte de a fi putut cuceri trainic în literatură un loc pe care îl păstrează până astăzi în cultul privat al câtorva. Cartea atâta vreme amorțită, de cum o urnesc puțin, își recapătă aducerea aminte a locurilor celor mai citite și se desface singură la o pagină, la care odinioară o țineam deschisă mai îndelungat. Un tablou gradat al unei nopți de vară, ajunsă la o oră târzie, încheindu-se cu aceste două versuri colorate și sugestive:

« Opereta de insecte și-a lăsat și ea cortina.

Numai luna argintie, prăfuia de sus lumina ».

Mai învârtesc domol și alte foi, când îndărăt, când înainte și regăsesc, în dungile de versuri, vechi cunoștințe simpatice și dragi... Ajunge uneori să încep o strofă, ca să-i descopăr urmarea într'un ungher de mult necercetat al memoriei mele și s'o pot întregi cu ochii închiși. Dar amintirea răscolită n'o mai pot mărgini la astfel de întregiri mărunte; odată ce o

sgândărești se lățește, se întinde ca o apă și peste puțin volumul Sensitelor rămâne numai punctul de plecare al unui drum vertiginos în spre trecut...

Mă văd de paisprezece, cincisprezece ani, în internat la Sfântul Sava. La vârsta asta se ștersese suferința — la început așa de vie, a lipsei desmierdărilor de-acasă. Acum te turburau presimțirea unei schimbări de decor în viață și nerăbdarea de-a juca un rol de solist, cu partitură importantă, în care voința ta să însemne și cuvântul tău să hotărască. Zidurile internatului nu erau numai un obstacol între tine și casa părintească sau între întemnițarea ta și cine știe ce posibilități de plimbare anodină, ci te despărțeau de-o superbă lume, plină de sboruri fericite și de dulci vinovății. Îți va veni și ție rândul, — dar mult îți mai pare până atunci!...

În așteptare rămâneau cărțile de literatură, pe care ni le treceam din mână în mână, și care dilatându-ne închipuirea, ne transpunea în clipe reușite de iluziune, în lumi, de care — vai! — eram încă departe...

Furișând câte-o carte de cele mai multe ori împrumutată, ca să n'o vadă pedagogul care se uita dacă este sau nu aprobată de Ministerul de Instrucție, dispăream în câte-un colț necercetat de grădină sau în podul internatului, până când câțiva ne-am creat pe urmă o originală sală de lectură, care mă mir cum de-a rămas nedescoperită: un loc mai ferit pe acoperișul casei, unde am cărat vreo două, trei saltele, unde aveam și liniște și o întinsă perspectivă până departe, peste copacii Cișmigiului vecin. Eram la câțiva metri în văzduh și de aci ni se părea că dominăm întrucâtva orașul la a cărui viață clocotitoare nu luam nicio parte, captivi îndurerăți ai zidurilor și ai vârstei încă fragede. Lecturile literare le alternam

cu lungi reverii aci mai calme aci mai agitate, până când uneori ne surprindea întunecarea și pe bolta cerului necurățată încă de toată drojdia amurgului, câteva stele mai harnice își prinseseră fără veste cuiul lor de aur...

Autorii preferați, așa zice evangheliștii noștri erau Eminescu, ale cărui poezii ne înnebuniseră, Coșbuc și Vlahuță. Ca *dû minores*, dar totuși în deajuns de prețuiți, aveam pe Radu Rosetti pe atunci foarte la modă, pe Haralamb G. Lecca și pe Traian Demetrescu. Când am aflat, la vreo săptămână după ce se întâmplase, de moartea acestuia din urmă, l'am jelit ca pe o rudă apropiată și 'n semn de doliu n'am învățat vreo două zile lecțiile, chiar acei mai silitori...

Curând ne-a venit o ușoară consolare: aceea că poetul sfârșise pe patul morții un roman care s'a pus sub tipar. Când ni s'a anunțat că la vitrinele librăriilor apăruse în fine această operă postumă, romanul « Cum iubim », m'am dus întins să-l cumpăr la cea dintâi eșire în oraș. Ce ravagii a mai făcut și cartea aceasta în rândurile noastre! Era tocmai aceea ce putea să ne îmbete așa ca să nu ne mai desbătăm. La vârsta aceea când toți afluenții simțirii — altădată slabi și uscându-se ușor — se înmănunchiau într'un torent sgomotos, când vorba « iubire » devenea o vrajă și cuvântul « femeie » o ațătare, când din valurile visării noastre se ridicau « Veneri » la tot pasul, nu exista vis care să se compare cu acesta: un amor c'o femeie măritată, al cărui soț de sigur era urâcios și nevrednic de ea. Asta era și tema volumului lui Traian Demetrescu, cu deosebirea firește că tânărul fericit din roman, în care noi ghiceam pe poetul însuși, avea ceva ani peste vârsta noastră de băiețoi descreerați. Aceasta nu ne împiedica să ne substituim în locuși și să triumfăm cu dânsul, împotriva aceluia proprietar imbecil,

care avea o femeie încântătoare, dar n' o putea pricepe și prețui.

De atunci a trecut vreme îndelungată și s' a schimbat ca la oricare și construcția sufletului meu. Totuși gândindu-mă la acea epocă îndepărtată mai pot retrăi și astăzi cu destulă ușurință, ceva din fiorii cu care am străbătut această carte, de altfel și bine scrisă, măcar pentru gustul nostru de odinioară care nu era totuși primitiv!

Rătăcind cu gândul tot în jurul lui Traian Demetrescu, mă opresc fără voie la o altă scenă, aceasta nespus de comică, petrecută într' o oră de clasă, când de grija lecțiilor și a ascultării recăpătam mărimea noastră naturală și lăsăm la o parte orice pretenție precoce de bărbăție și maturitate. Băieții din seria noastră citeau multă literatură, unii din imbold propriu, alții prin contagiune. Printre aceștia din urmă se găsea și un coleg a cărui mediocritate noul ferea de ambițiunea de a fi și dânsul un băiat « citit ». Odată împrumută dela un camarad extern, care ne furniza în genere nouă bursierilor nou-tățile literare, romanul « Iubita », tot al lui Traian Demetrescu. Când să-l înapoieze, îl restituie având pe copertă o întinsă pată de grăsime. Mare tapaj din partea proprietarului cărții care nu s' a mărginit a se răfui cu vinovatul, dar ne-a amenințat pe toți internii că n' o să ne mai împrumute nicio carte în veci. Nu știu cine îi va fi suflăt cauza reală sau fictivă a acelei pete de grăsime. Anume că în ziua aceea se servise la dejun, la internat, plăcintă cu carne și de acolo s' ar fi tras origina dezastrului, fiindcă e adevărat că uneori luam la masă câte-o carte, pentru a citi între feluri. Atât i-a trebuit proprietarului ca să se ducă din nou la vinovat și să-i impute ironic că și-a mâncat plăcinta pe cartea lui. Acesta din urmă protestează cu toată vigoarea și discuția era tocmai în toi,

când ușa clasei se deschise și apăru profesorul de științe care tocmai își avea ora.

Cei doi beligeranți n'au băgat de seamă, în special acuzatul care împuns de ironia celuilalt răcnea cât îl lua gura. Ne așezarăm cu toții la locul nostru în bancă, în timp ce dâșii continuau însuflețiți scandalul, deși profesorul ajunsese pe catedră.

— Ei, ce e acolo? *Distă*, de ce răcnești așa?... și o ciocăneală mânioasă în catedră îi readuse la realitate.

— Domnule profesor nu sunt de vină, dumnealui mă învinește degeaba...

— Să știi c'am să te pedepsesc.

— Zău că nu sunt eu de vină, dumnealui m'a batjocorit.

— Și ce-a zis mă rog?

— A zis c'am...

— C'ai ce?

— *C'am mâncat plăcintă pe Iubita...*

Cascada de hohote care a primit această mărturisire spontană și privirile aiurite ale profesorului care cădea din pod, dar totuși era acum desarmat, — nu e nevoie s'o descriu, căci se închipuește dela sine...

Va fi vorba, în cele ce urmează de povestirea unei mici întâmplări personale, care se leagă de un domeniu cu care în genere, am avut atingeri mai rare, domeniul filologic și al regulilor ortografice.

Este drept că în școala primară am fost monitor la gramatică, unde primisem și sarcina să-i instruesc pe ceilalți camarazi, fiind necruțător pentru greșeli de exprimare, iar în liceu tot la această materie aveam notele cele mai bune. Dar mai târziu m'am abătut pe linia altei specialități, așa că filologii de profesie au avut tot dreptul să mă considere ca un uzurpator, dăunăzi, când Academia Română m'a desemnat să ocup locul lui Alexandru Philippide, învățatul filolog dela Iași.

Și cu toate acestea într'o împrejurare dată, fără să fi avut de altfel nicio calitate oficială, am putut avea un amestec determinant în felul de a se scrie și pronunța un cuvânt important al limbii române. Este tocmai împrejurarea pe care mi'am propus s'o povestesc.

Eram student al Facultății de litere din București, și într'o dimineață senină de primăvară, m'am dus acasă la Titu Maiorescu, profesorul nostru de filosofie. Nu aveam să-i comunic nimic precis, dar profitam de permanenta autorizație pe care o aveam dela acest mare dascăl — veșnic atent la evoluția

elevilor săi — să-l vizitez chiar de mai multe ori pe săptămână, acasă, între 9 și 10 dimineața, când nu începea încă năvala de vizite politice și de retrageri în conciliabule secrete.

Evoc cu o emoție încă neuzată, acele ceasuri de care mă simțeam așa de onorat, când ținuta olimpiacă a acestui magistru se îndulcea treptat într'una părintească, și cu toată diferența de situație și de vârstă, distanța dintre noi se micșora până într'atâta, că orice urmă de constrângere și de jenă o simțeam deodată abolită, în orice caz inserată în marginile comode ale unui respect afectuos.

Așa dar într'o dimineață de Maiu am luat iarăși drumul spre Strada Mercur, locuința lui Maiorescu, cu nobilă formă de templu elin, din fericire nedărâmată încă nici astăzi de furia constructivă a unei Capitale, care pe locul vechilor case modeste, dar estetic clădite, se înnoește frenetic cu blocuri cubiste de cel mai îndoelnic gust.

Mi se deschide ușa de un vechiu servitor care știa că am intrarea nestăvilită și în salonașul de primire îl găsesc pe Maiorescu într'o discuție animată cu Ion Bogdan, profesorul de Slavistică și decan al facultății noastre.

Sunt invitat să mă așez lângă dâșii, în timp ce bătrânul magistru, mă pune la curent cu discuția în curs prin câteva fraze de expunere concentrată, așa cum dânsul excela s'o face, rezumativ dar totuși cuprinzător.

— Ne trudim cu chestii de ortografie îmi spune Maiorescu. Știi că Academia a hotărât ca sunetul *đ*, să se scrie totdeauna cu *a*; cât privește pe *î*, acesta să se scrie cu *i* la începutul cuvintelor, și cu *a* în corpul lor. Dispoziția aceasta, continuă dânsul, are însă și inconveniente, căci — iată! — unele cuvinte de obârșie autentic latină, s'ar îndepărta prin scriere de cuvântul

de origină. Bunăoară, ce facem cu vorba *sînt*, persoana întâi singulară și a a treia plurală dela verbul *a fi*? Ar urma după regula academică s'o scriem cu *a*. Ei, dar asta nu merge! Latinescul *sunt*, să ajungă la noi *sant*! Ce e de făcut? Il declarăm excepție dela regulă? — și făcând această propunere cam sfioasă, își îndreaptă ochii întrebători către Ion Bogdan, care placid cum îi era firea și domol cum îi era obiceiul, răspunse fără prea mare convingere: « Da... să-l declarăm excepție ».

În timpul acesta, cu iuțea vertiginoasă pe care o au câteodată gândurile, îmi perindau prin minte amintiri dela școală. Eu fusesem deprins de copil să scriu verbul acesta, întocmai ca în latinește, *sunt*, cu *u*. De altminteri nici nu-l pronunțam altfel, și cu toate că, de loc, din țara Moldovii, unde sunetele sunt și mai închise, niciodată nu spuseseam *sînt*, ci *sunt*. Dar venit la liceu la Sf. Sava, profesorul Suchianu, un admirabil dascăl vioiu și captivant, ne-a încredințat, ba chiar ne-a dat poruncă, să pronunțăm și să scriem *sînt* (cu *î*), fiindcă așa s'ar rosti vorba aceasta în adevăratul graiu românesc, iar, pentru a ne îndoctrina și c'o brumă de erudițiune, ne-a mai spus că forma indicativului prezent dela verbul *a fi*, nu derivă în românește din *indicativul* latinesc, ci din modul subjonctiv, care era *sint* și nu *sunt*.

Argument peremptoriu ca să zicem și să nu evităm a spune: *sînt*. Porunca sprijinită pe argumente filologice, a fost executată cu sfințenie de toți elevii acestui simpatic profesor, cu care se puteau compara foarte puțini. Am scris și eu deci de aci înainte *sînt*, dar cât privește pronunțarea, în vorbirea curentă, probabil că dânsa mai înfrângea din când în când, noua învățătură, fiind greu să te desbari cu una cu două de

vechi obiceiuri înrădăcinate. Ba poate mai păstram ș'o tainică simpatie pentru acel *sunt* interzis, părăndu-mi parcă mai sonor și mai nobil, decât vorba cealaltă, care cuprindea vocala ne muzicală *î*.

Toate aceste amintiri mi se aglomerau în minte, în momentul când l'am văzut pe Maiorescu încurcat în deslegarea unei probleme, care nu părea să comporte soluții simple și elegante. Ba, cine știe, dacă n'am simțit cumva și o intimă bucurie, care mă făcea să întrevăd, ca încheere, posibilitatea reînvierii acelu «sunt», izgonit, după mine, pe nedrept.

— Domnule Profesor, dacă îmi dați voie să vă propun eu o ieșire, am zis cu glasul ferm, în timp ce Maiorescu și-a pus mâna pâlnie la ureche, cu un gest automat, la care îl silea de mai multă vreme insuficiența auzului.

Incredințat de interesul cu care mă ascultau ambii profesori, am continuat cam în felul acesta:

— Eu cred că ar fi mai bine — și cu asta scăpați de orice dificultate — să se scrie *sunt* cu *u*, așa precum continuă încă a pronunța multă lume.

— Crezi că se zice *sunt*? mă întrebă cu mult interes Maiorescu.

— Nu de către toată lumea, evident, dar există totuși destui, am răspuns neșovăitor la întrebare, și ca să dau mai multă tărie, am invocat cu o ușoară scoborîre de ton, cazul meu personal, care deși cedasem injoncțiunii dascălilor și scriam mai de mult *sînt* cu *î*, de cele mai multe ori, în vorbire rămăsesem credincios vechii forme, cu *u*.

— Ar fi o idee, spuse atunci Maiorescu, regăsind poate și în sufletul său propriu, amintirea unei atari pronunțări, — și

iarăși îl privi întrebător pe Ion Bogdan, care constant de *flegmatic*, răspunse fără nicio opoziție:

— Da, am putea să propunem *sunt*.

Am părăsit după puțin timp casa maestrului, petrecut de dânsul până în tindă, așa cum făcea cu toți oaspeții, indiferent de importanță și de vârstă. Eram bucuros, și simțeam că pulsul îmi bate mai puternic, de mândria de a fi determinat, cu toată arhimodesta mea situațiune, o schimbare lingvistică oficială, fiind aproape sigur din impresiile avute, că Maiorescu o simpatiza, și c'o va susține, în forul academic, unde persoana lui avea un mare prestigiu și cuvântul său o rară autoritate. Ceea ce îmi dădea mai multă credință că sugestia mea se va traduce în fapt, era mai ales antipatia vădită a lui Maiorescu, pentru un *sînt* scris cu *a*, pentru acel *saant*, cum zicea dânsul, cu gura deschisă, spre a da o expresie mai apăsată depărtării inadmisibile în care s'ar fi aruncat pe pagina scrisă, cuvântul românesc, față de originarul latin. De sigur că dacă Academia n'ar fi decretat ca în corpul cuvintelor *î* să se scrie cu *a*, nu s'ar fi creiat impasul, care îmi dăduse puțința să-l propun, cu șanse de reușită, pe acel *sunt*, care, scris și pronunțat astfel, va împutina de sigur, cu una, rimele la sfânt, jurământ, morământ, dar le va spori c'o unitate la alte vorbe, utilizabile la finele versurilor, ca mărunț, crunt, amănunt...

Trecuseră câteva săptămâni, și ocupat cu examenele de sfârșit de an, m'am gândit prea puțin la acea întâmplare, pentru a putea spune c'am fost preocupat de ea. Dar într-o zi, zăresc la o vitrină, o mică broșură, verde, cu noua ortografie aprobată de Academia Română. Am cumpărat-o repede,

am răsfoit-o febril, și fără zăbavă ochiul mi-a căzut pe pagina cea mai interesantă pentru mine, care autoriza și recomanda pe *sunt*, în loc de forma cu *î*. Nu știam, — precum nu știu nici acuma — ce discuții au fost în Academie și dacă nu fuseseră și alții de-a capul de aceeași părere; dar în măsura în care, la rezultatul acesta, contribuise ponderea cuvântului lui Maiorescu, eram încredințat că aceasta se făcuse după sugestia mea . . .

Au trecut de atunci vreo treizeci de ani, plini de peripeții istorice, oșebit de schimbările normale care au prefăcut înfașurarea societății noastre, cum e faptul că bătrânii au dispărut, tinerii pășesc spre bătrânețe, copiii au ajuns și dâșii oameni în toată firea. Se afirmă alte condee și alte nume circulă în public . . .

Mai ales în timpul din urmă am citit, în mai multe rânduri, articole cu proteste în contra bietului *sunt*, care, după părerea unora, ar fi și oribil și nefiresc. Se cere izgonirea lui urgentă, pentru rațiuni atât filologice cât și estetice, pe când pe de altă parte, motivul lui Maiorescu se prăvălește și dânsul, tendința fiind generală ca *î* să se scrie pretutindeni cu *i*.

Atât cât mă ajută urechea, eu nu cred nici astăzi că vorba *sînt* ar fi mai muzicală decât *sunt*, și că o estetică rafinată ar fi cumplit de jignită de cuvântul a cărui răspundere întru câtva o port.

Pe de altă parte socot că pronunțarea: *sunt*, e astăzi cu mult mai generalizată, poate grație ortografiei adoptate, deci unei influențe de sus în jos, care la urma urmelor e tot așa de legitimă ca și aceea de jos în sus. C'atățea oameni fără cultură vor fi pronunțând cuvântul altfel, aceasta nu reprezintă un argument suprem, date fiind diferențele de exprimare, care

ajung adesea până la stâlcire, în diversele strate ale unui popor.

În orice caz cred că chestiunea — dimpreună cu întreaga problemă ortografică — va veni iarăși, într'o zi apropiată, în discuția Academiei, pentru o nouă hotărîre. De data aceasta, acel care subscrie, este membru al Înaltei Instituțiuni. Mă întreb totuși dacă membrul de astăzi va putea să aibă, măcar atîta influență, cât a avut studentul de acum treizeci de ani. Pentru că astăzi va trebui să mi susțin ideile singur, cu o autoritate pe care filologii vor putea să mi-o tăgăduiască, pe când odinioară, stînd modest acasă, am avut și norocul și onoarea să vorbesc în forul academic, prin glasul unui om pururea ascultat, al unei personalități superioare, care avea dreptul să dea directive în orice ramură a culturii românești.

INTRE PSIHLOGIE ȘI LOGICĂ

Răposatul Constantin Dissescu, la un moment de mare tensiune între cele două fracțiuni conservatoare, în care se diviza aproape permanent strălucitul, dar și nefericitul partid conservator din România, — voind odată să explice un succes politic al taberii din care făcea dânsul parte (conservatoare pură) față de fracțiunea adversă (conservator-junimistă) a folosit această frază lapidară: « Junimiștii au mers cu Logica, iar noi cu... Psihologia ».

Fraza aceasta expresivă, care punea deodată în opoziție cele două discipline filosofice, ce se învățau pe atunci singure în școala românească și erau deci familiare, cel puțin ca nume, tuturor, — fraza aceasta a fost rostită cu prilejul unei lupte electorale din primii ani ai veacului XX, și fericit formulată, făcea acum ocolul țării.

L'am văzut pe Titu Maiorescu, la puține zile după aceasta. El evita îndeobște conversațiile politice cu studenții săi, însă acum indignarea l-a făcut să-și iasă din fire, în orice caz din linia rezervei lui obișnuite.

— Poftim, îmi spuse dânsul fremătând de revoltă. Ai auzit de vorba lui Dissescu, că noi am mers cu logica și ei cu psihologia. Hei! parcă noi nu ne-am fi priceput să facem psihologie, dacă am fi avut simțul moral obliterated. Psihologie de

aceasta: să te așezi la răspântie și să spui fiecărui alegător: poftim cinci lei, și D-stale, și D-stale. Psihologie de felul ăsta știe să facă oricine!...

Cu toate că simpatiile mele junimiste mă împingeau și pe mine să fiu ostil celeilalte ramuri conservatoare, am avut totuși de-a/capul impresiunea, că Maiorescu de rândul acesta interpreta conceptul de psihologie, într'un mod prea unilateral. Nu sistemul nenorocit al cumpărării voturilor, îl apologiase cinic Dissescu, ci probabil că dânsul se gândise, la acea tactică de luptă, care nu se rezumă la demonstrații logice, ci ține seamă de toate resorturile ființei umane și de toate meandrele psihologiei omenești. Sufletul omenească nu este logică pură, — și la mânuirea oamenilor trebuie să cunoști — chiar fără gândul corupțiunii — toată constelația de mobile și modalitatea funcționării lor. A proceda psihologic, nu înseamnă numai decât să ieși din regulile etice, ci pur și simplu să nu te încrezi în virtutea suverană a demonstrației rigide, urmând a pune în linie de bătaie, pentru captarea oamenilor, metode de persuasiune, ce pot fi curate și ele, deși străine de procedura riguros logică.

Nu mult dela această împrejurare, făcând unele lecturi de psihologie colectivă, am putut vedea mai precis, ceea ce atunci simțisem mai vag.

Am văzut bunăoară că pentru convingerea mulțimilor nu demonstrația fastidioasă este calea cea mai sigură, ci afirmația dogmatică a unei idei. Uneori demonstrația prea lungă — ori cât ar fi de temeinică — poate lăsa tocmai impresia unei incertitudini sau oscilări, pe când afirmația neșovăitoare lasă impresia contrară, a rostirii unei axiome, ce n'are trebuință de a

se demonstra. În timp ce logica recomandă o neapărată motivație, psihologia nu numai că te dispensează, dar adesea nici nu te sfătuiește să o faci. Iată un exemplu — fără corupție pecuniară — în care cunoașterea psihologică nu coincide cu procederea logică, ba întrucâtva chiar i se opune. De asemenea psihologicește se învederează importanța « repetiției », ca mijloc eficace de izbândă, — vezi reclama comercială neconținut reluată și reprodușă — în timp ce logicește, repetirea este complet irelevantă, o demonstrație fiind deopotrivă de solidă fie că o spui o singură dată, fie că o repeți de mai multe ori.

Un exemplu impresionant de regulă psihologică, aproape opusă logicei stricte, am găsit-o zilele acestea, consemnată de Maiorescu însuși la însemnările sale zilnice, de curând publicate sub îngrijirea d-lui I. Rădulescu-Pogoneanu. La pag. 242 a Volumului I (singurul apărut până în prezent) stau scrise rândurile următoare:

« Învișătură: după un mare succes, câțva timp să stai cu totul în rezervă. Oamenii se răzbună bucuroși pentru admirația ce li-ai smuls-o ».

Această interesantă maximă, acest subtil aforism, a fost prilejuit de următoarea conjunctură. La 9 Februarie 1876 Maiorescu ținuse o mare cuvântare la Cameră, deșteptând o vie emoțiune și dobândind un desăvârșit succes. Peste două zile a crezut să-și exploateze situația câștigată și folosindu-se de prestigiul recentului triumf, să determine un vot la Cameră, într-o anumite direcțiune. Era și acum în luptă tot cu adversarii pe care îi doborâse, cu 66 voturi, contra a 24, două zile mai înainte. Ce era mai natural în logică rectilinie, decât să

aștepte și acuma succesul, în atmosfera nerisipită încă a proaspetelor aclamări? Și totuși... scrie jurnalul: « am rămas în minoritate cu 7 voturi, amendamentul lui Boerescu fu primit ». Fiindcă intervenise aicea o complicație psihologică ce depășea logica rațională: Lumea invidioasă nuși iartă prea repede un succes... și de aci învățătura însemnată de Maiorescu însuși — recunoscând implicit că psihologia normală poate sminti și deruta linia logică — « după un mare succes câtva timp să stai cu totul în rezervă » ¹⁾.

De altfel, cu toată ardoarea sa pentru consecvența logică, Titu Maiorescu a știut să facă și concesii, fiind în privința aceasta cu mult mai concliant decât vechiul său tovarăș politic, P. P. Carp, — acesta reprezentând cu adevărat intransigența ideologică, și inflexibilul refuz al adaptării la circumstanțe. De aci s'ar putea zice că Maiorescu a fost mai psiholog decât Carp, în orice caz că s'a înclinat mai mult decât acesta în fața realităților psihologice, care reclamă mai multă mlădiere din partea cui vrea să izbândească în practica vieții. Ruptura dintre acești prieteni strânși legați, produsă spre finele vieții lor și desolând pe toți acei junimiști cari se deprinseseră să nuși vadă niciodată despărțiți, ruptura aceasta din care a decurs

¹⁾ O învățătură similară a scos din experiență proprie și autorul acestor rânduri. În iarna anului 1933, făcusem o comunicare filosofică la « Institutul » din Paris (Academia de științe morale și politice), cu privire la care sosiseră în țară telegrame elogioase (și absolut neremunerate de mine). Întors în patrie am candidat nemijlocit pentru locul de senator, la colegiul Universității din Iași, chiar atunci făcându-se alegeri generale. Succesul dela Paris, nu numai că nu mi-a folosit cu nimica în această împrejurare, dar a dat prilej unui tânăr profesor dela Facultatea de științe (și ca specialist pare-se, valoros) să spue: « Ajungă-i cu succesele; destul cu acel pe care l-a avut la Paris, — acum mai vrea simultan și altul la Iași! ».

președinția de Consiliu a lui Maiorescu, în timpul războiului balcanic și a păcii dela București, a avut la bază tocmai faptul, că pe când Petre Carp rămăsese logicianul la exces, care nu cunoaște altă cale decât raționamentul pur, Maiorescu a înțeleș să facă unele concesii, cu alte vorbe și puțină. . . psihologie.

De altfel cu tot tactul și diplomația sa, îndeobște cunoscute, Maiorescu rămâne și dânsul în clasa logicianilor severi, cari iau în serios argumentația rațională și o consideră drept călăuză ideală.

Dacă față de unii raționaliști exagerați, el ridică la nevoie, ca un simbol de temperanță și comprehensiune, flamura complexității și a nuanțelor psihologice, — față însă de mulțimea acelor bucueroși să uite în dedalul brutalităților realiste, lumina principiilor superioare, el a fost dimpotrivă stegarul normelor austere de rațiune logică și rațiune morală.

DELA INCEPUTUL CARIEREI

Cu toate că psihologia popoarelor e o știință încă în pruncie — iar cât privește capitolul: psihologia poporului român, acesta e de-a-binelea în față — totuși un ochiu atent și experimentat, ar putea desluși, fără riscul amăgirii, unele caractere distinctivice ce se întâlnesc în sânul unei nații, cu oarecare permanență și generalitate. Am vorbit în alte ocazii de însușirea « bunului simț », ca de o caracteristică nobilă a poporului român, prieten credincios al echilibrului și al măsurii, față de care nu au trecut bunăoară declamația destrăbălată, gesturile furioase și isterice, admise și prețuite de alte popoare, cu sânge mai năvalnic și mai înfierbântat.

Însă în patrimoniul de calitate al poporului nostru — patrimoniu în genere frumos și activ — se mai găsesc și benghiuri de umbră, însușiri negative, îndeajuns de generalizate și cu o durată — vai! — stăruitoare.

Între acestea sunt nevoit să semnalez absența simțului de *exactitate*, o boală de care suferă societatea românească și de care se lecuște excesiv de încet. De câte ori traversez încă perile unei gări de ale noastre și văd atârnat de perete tabloul cu mersul trenurilor — unde fiecare sosire și plecare e matematiceste prevăzută — am impresia unei insule paradoxale, distonând într'un ocean certat cu punctualitatea, care ar fi

ansamblul relațiilor sociale românești, unde mai niciodată ora de pe hârtie nu se potrivește cu aceea din realitate.

Memoriile primului Rege al României abundă de semnalarea acestui cusur oriental și ni se povestește cum la prânzurile dela palat, boierii din Capitală soseau, pe vremuri, cu o oră mai târziu, ba chiar la audiențe se prezentau veșnic cu întârziere, scuzându-se c'un zâmbet încărcat de duh și erudițiune, că « exactitatea e doar politețea regilor » și deci ea nu se pretinde celorlalți muritori.

S'au mai făcut de atuncea, firește, unele progrese, cel puțin în raporturile cu Curtea regală. Dar « grosso modo » situația a rămas neschimbată, și foarte mulți socotesc până astăzi o șosire exactă dacă nu ca un semn de inexperiență, ca o mărturie suspectă de interese personale. Cunosc diverse comitete care se convoacă obișnuit cu o oră mai devreme, pentru a se putea începe lucrul măcar cu una mai târziu!

De sigur între instituțiile care fără punctualitate ar amenința să se destrame, e neapărat și *școala*. Și totuși, din sfera acestei instituții, voi istorisi o amintire, cam dela începutul carierei mele didactice, — o amintire, pe care dacă aș voi s'o ridic până la înțelepciune, aș denumi-o: « Ponoasele exactității ».

Eram tânăr profesor la Universitatea din Iași, cu gradul de conferențiar. Pe vremea aceea conferențiarul n'avea o situație legală, ci numai una bugetară. Un fel de frunză pe apă, primjduit cu suprimarea la începutul oricărui an bugetar, mai ales dacă iarna fusese uscată și primăvara se arăta secetoasă. Ce bucuros respiram în luna Martie, când auzeam pe acorperiș darabana ploilor, mai ales dacă se repeta mai multe zile

de-a'rândul! Chiar profesorii cu situație stabilă se înviorau de nădejdea unei sporiri de salariu, necum noi, acei lăsați la voia întâmplării și veșnic pândiți de ghilotina reducerilor bugetare?

Dar ar fi să mă nedreptătesc eu însumi dac' ași lăsa cumva a se 'nțelege că situația mea precară era cauza determinantă a exactității mele la curs. Adevărul e că mi-am iubit întotdeauna meseria, și ora când suiam treptele catedrei, îmi rezerva regulat desfătarea unei superioare emoțiuni. Ce-ar mai fi putut să adauge la această pornire naturală grija — firească de altfel — de-a mă prezenta în ochii tuturor, în special în fața mai marilor mei, ca un om devotat carierei și pasionat de îndeletnicirile profesionale?

Fapt e că nu lipseam niciodată de la curs, ceea ce vedea toată lumea, dar la care se adăoga un lucru pe care îl știam eu singur, că dac' vreo sărbătoare îmi anula ora de lecțiune, mă supuneam cu amărăciune și necaz.

Așa dar, mă aflu în anii debutului meu didactic și fericit de a-mi fi început de tânăr cariera de-a'dreptul la Universitate, trăiam exclusiv pentru lecții și în vederea lor. Relații aveam puține cu profesorii mei bătrâni, preocupați, cel puțin unii dintre dâșii, să nu mă introducă în culisele unei instituții unde nu aveam o situație definitivă și de care m'ași fi putut într'o zi despărți. În afară de mine, nu era decât un singur profesor cu situație provizorie, răposatul Xenofon Gheorghiu, care ținea locul de mulți ani la catedra de latină, așteptând publicarea vacanței c'o înfrigurare tinerească, ce contrasta și cu vârsta sa înaintată și cu lungă lui carieră de profesor de liceu. Dar nici cu acest tovarăș de nesiguranță nu putusem să leg cine știe ce intimitate, fie din cauza marelui

deosebirii de vârstă, fie, mai ales, fiindcă nu descoperisem într'însul nicio afinitate mai adâncă.

O simpatie pe care am trezit-o dela primele zile într'un vechiu slujitor al Universității a fost cea pe care mi-a arătat-o statornic, fără s'o pot pune în seama bacșișurilor, întru nimic mai mari decât acele ale altora, bătrânul pedel al facultății de litere, în felul lui un stâlp al instituției, unde văzuse atâtea rânduri de oameni și despre care știa atâtea lucruri pitorești. Un unchiaș puțin cam surd și mai puțin marțial decât « Moș Marin », contemporanul său dela Universitatea din București, care vorbea la persoana întâi despre trebile universității, ca un adevărat făuritor de istorie universitară. Moșneagul dela Iași istorisea numai ca un martor căruia nu-i scăpase nimica și ca un om cu experiență, capabil să dea sfaturi folositoare acelora mai tineri și mai neinițiați.

Intr'o seară, după câteva luni de funcționare încordată (mai promisem peste orele mele și suplinirea unui profesor în concediu), vin la facultate pentru curs. Era o vreme umedă și urâtă. Unchiașul îmi deschide ușa cancelariei, mă ajută să mă desbrac și mi întinde condica de prezență. Era un ritual care se împlinea neschimbat, însă de data aceasta se adăoga o nuanță nouă: moșul nu-și mai lua ochii dela mine.

— Ce este moșule? îl întreb intrigat.

El continuă să mă privească și își adună parcă vorbele:

— Adică... Data... n'ai de gând să lipsești de loc?

— Pentru ce să lipsesc?... Sunt sănătos.

— Hei, parcă ceilalți nu sunt sănătoși... și cu toate acestea mai lipsesc...

— Așa?

— Da, da... Fac lecții câte o săptămână, două, și pe urmă, a treia... mai lipsesc.

Ne fixăm reciproc, el continuă:

...Chiar și atunci când vin, nu fac lecția așa de lungă ca Dăta...

— Eu o fac cât este în program.

— Hei, parcă la ceilalți nu-i program? Ascultă-mă pe mine, fă ca toată lumea... Numai Dăta și cu Xenofon Gheorghiu veniți regulat... fiindcă e adevărat, nici dânsul nu lipsește...

— Eu, moșule, nu știu lecția de silă, ci o fac cu plăcere.

Bătrânul n'a mai stăruit cu vorba, mulțumindu-se a da ușor din umeri, gest care nu voia de sigur să exprime o aprobare a punctului meu de vedere.

Cu toată îndelicata mea persistență într-o punctualitate pe care o socoteam normală, n'am mai primit nicio reprimandă până la finele anului școlar, într-o frumoasă zi de Mai. Se vede că unchiușul nu renunțase și nici nu se putea acomoda prea lesne cu o privese de exactitate cronometrică fiindcă folosindu-se de vraja unei clasice după amiezi de primăvară, dar care nu mă împiedicase să viu la curs ca totdeauna, mă întâmpină cu această nouă, deși timidă încercare:

— N'ar fi fost mai bine să te plimbi la Copou?... Poate că și studenților le-ar plăcea mai tare...

Dar hotărît lucru, nu era nimic de făcut cu un încăpățânat ca mine, care nu voiam să înțeleg că așa fi putut să-mi reduc ostenețele, fără niciun inconvenient pentru mine, ba din contra cu avantajul de-a nu mai ofensa ochii nimănuia, printr'o ciudată și absurdă singularizare!

Însă bătrânul mocnea, decis să aștepte până în ziua când va fi în stare să-mi arate inutilitatea, poate chiar primejdia exactității, nu prin simple considerații conformiste, ci într'un mod mai plastic și mai intuitiv.

Trecuseră doi ani aproape dela primele sale tentative sfelnice, ani antebelici, caracterizați prin monotonie, lipsă completă de surprize și de inedit. În această uniformitate cenușie, mai ales într'un fund de viață provincială, evenimente mărunte căpătau adesea proporții epocale, alcătuind nu numai în cereuri restrânse, ci chiar în larga discuție a străzilor și a saloanelor, un interes pasionat.

În lipsă de alte întâmplări mai extraordinare ajunseseră astfel pe primul plan al preocupărilor colective, concursurile dela Universitate, despre care presa locală împrăstia lămuriri copioase, cu tendința forțată de senzational. Iar acum, la epoca evocată, două, trei zile a făcut ocolul publicului, căderea — destul de banală — a lui Xenofon Gheorghiu, care nu întrunise voturile necesare, așa că urma să părăsească în scurtă vreme catedra suplinită atâta amar de ani.

Chestia era de actualitate, ași putea spune fumegândă, când am urcat scara Universității, având oră de curs.

La ușa cancelariei mă aștepta același moșneag cuviincios cu care mă deprinsesem și care mă privi cu un zâmbet a căruia semnificație n'am deslușit-o dela început.

În timp ce iscăleam în condică, s'a plantat drept înaintea mea, așteptând parcă să ridic capul, lucru ce n'am întârziat să-l fac. Apoi, odată ce l'am privit în față, îmi spuse calm și răspicat:

— Mă rog, ce iso folosit lui Xenofon Gheorghiu că nu lipsea niciodată dela curs? Așai c'acuma îl dau afară?

— E drept, moșule, că nu i-a prea folosit, — m'am limitat ași răspunde, fără niciun alt comentariu. Dar unchiușul, odată ce m'a văzut ajuns aicea a pornit-o înainte, cu privirea triumfătoare și cu glasul întinerit:

— Apoi așa vrei să pățești și Dăta? Nu țiam spus eu să nu te treci cu firea și să mai lipsești din când în când? Nu vezi ce bine le merge celor ce fac trei, patru lecții pe lună?

N'am mai ripostat nicio vorbă, convins de zădărnicia discuțiunii și desarmat de-o stăruință ce merita să nu fie tulburată. Mai ales că înaintea ochilor mei se desena silueta unui tip reprezentativ, adânc integrat într'o mentalitate, al cărui ecou se făcea cu cerbicie și constanță. Ce-i aia exactitate?... Un lux nepotrivit și o ținută care nu te scapă de primejdiile! Căci nu era, omul acela, o simplă oglindă a unei stări de fapt, ci conștiința tenace a unui imperativ îndătinat de morală comodă, care se ridica biruitor, folosindu-se de toate desamăgirile ce s'ar putea culege în fâgașul idealului opus. Aș putea zice: o încarnare a tradiției autohtone, care nu înțelegea să se lase deranjată de reforme și sfidări, și care privindumă sarcastic, îmi spunea verde: Hei care pe care?

Un plic oficial c'o inscripție tipărită pe dinafară și c'o adresă litografiată înăuntru îmi aduce înștiințarea din partea Ministerului de Culte și Instrucție, că voiu avea să prezidez comisiunea examenului de absolvire la o școală normală de fete. Nu e nevoie să spun la care anume, fiindcă lucrul e indiferent pentru cele ce urmează și în definitiv pentru că școlile noastre sunt toate ca una. Au trecut câțiva ani de-atuncea și mulți din acei cari astăzi odihnesc în cimitire erau în viață și în plină activitate. În plină activitate se afla și directoarea școlii în chestiune, pe care o văd cu toată claritatea gândului deși în momentul de față ochii nimănui nu o mai pot vedea și nu-i mai pot înprospăta imaginea. Naltă, uscată, c'un aer de sfiiciune aparentă, dar cât se poate de ambițioasă. Pentru dânsa examenul de absolvire, în școala ei, era o simplă formă, legalizarea unui rezultat pe care lar fi putut scri dinainte. Nu numai că nu concepea să-i cadă vreo elevă, dar toate trebuiau să capete note dela opt în sus. Departe de teoria că nouă și zece ar fi rezervate lui Dumnezeu și îngerilor, ea socotea mai degrabă că sunt ale diavolului toate punctele de la opt în jos. Elevele școlii sale erau deci din oficiu emnente și trebuiau să figureze pe tabloul de capacitate printre cele dintâi. De altfel îi părea natural ca și noi, comisiunea,

să adoptăm fără șovăire același punct de vedere și de aceea nici nu exagera din cale afară politețele cu noi. Fiindcă nu pot crede că în scopul de a ne câștiga bunăvoința era lingurița de dulceața pe care ne-o servea în cancelarie mai înainte de a intra în sala de examen și nici aceea care ne-o oferea pe urmă. Candidatele bănuiau ceva și ele că nu păreau prea emoționate. În frumoase și curate costume naționale, defilau pe dinaintea comisiei răspunzând cu destul curaj întrebărilor de natură foarte generală asupra operei literare fixată de minister și comunicată lor cu mult înainte; de asemeni — conform regulamentului — desenau pe tablă câte o figură elementară, cu ajutorul discret al profesoarei de desen care aducea în grabă îndreptările necesare sub ochii îngăduitori ai comisiei. . .

Ajunseserăm la ultima probă, aceasta ceva mai serioasă: o lecțiune în fața unei clase de curs primar, asupra unui subiect dat de comisiune cu douăzeci și patru de ore înainte. Aici examenul nu mai avea aceleași proporții de parodie. În mod fatal lecțiunea își dădea sau nuși dădea roade; micile eleve pricepeau sau nu pricepeau. Exista o sancțiune automată a iscusinței pedagogice a candidatei, și aici nu puteam închide ochii așa de lesne și nu ne puteam da la spatele unei așa zise impresii personale.

Această probă finală (presupunând că și celelalte ar fi fost tot probe) avea să producă diferențieri mai sensibile între candidate, deși după părerea directoarei cea mai rea notă trebuia ș'aicia să fie tot opt. Comisiunea avea deci să constate competența candidatelor în știința de bază a profesiei lor viitoare, — în pedagogie. Chipul în care răsădesc cunoștințele în sufletul copilașilor, meșteșugul cu care le desvoltă, până

la a face din ele un pom roditor din care dâșii să culeagă singuri poamele cu mânuțele lor bucuroase.

Grija tuturor candidatelor — aceea exista o grijă — era să explice materia cât se poate de lămurit și de limpede și în niciun caz să nu cadă în păcatul, pentru care știința pedagogică e neiertătoare: aceea de a lansa pe nepregătite o noțiune nouă și a nu respecta cu sfințenie principiul de a se lega în totdeauna o idee necunoscută de ceva cunoscut.

Era o dimineață de Iunie deja arzătoare și ne face multă plăcere să străbatem, pentru a ajunge în clasă, o vastă grădină, ale cărei poteci umbroase nu lăsau să se strecoare decât mărunte și inofensive rotocoale de lumină. Școlărițele, în fața cărora aveau să se desfășoare lecțiile, erau așezate în bănci. Clasa, pe lângă mobilierul ei obișnuit, mai cuprindea o masă înconjurată de scaune pentru Domnul Președinte și onorata comisiune. . .

Intrarea noastră este salutată de tropăitul destul de viguros al celor douăzeci, treizeci de școlărițe, care s'au sculat în picioare, măsurându-ne cu priviri amuzate. După o clipă toată lumea este la locul ei și cea dintâi candidată în ordine alfabetică, își face apariția, puțin palidă la față, întinzând Domnului Președinte o foaie de hârtie care tremură în vârful unor degete nervoase. E planul lecțiunii de probă. Imi arunc ochii să văd subiectul, care era despre « Ștefan cel Mare » și nu citesc decât prima frază care vorbea despre « pregătirea aparatului apercceptiv » — ceea ce — o spun pentru cine nu cunoaște pedagogia — însemnează punerea în legătură a chestiunii cu elemente care să fie familiare clasei.

« Domnișoară, puteți începe », îi spun candidatei care parcă aștepta un semn. Și s'a început după cum urmează:

— Fetelor, cum îl cheamă pe tatăl vostru?

O ploaie de nume a fost asvârlită de toate gurițele deodată, în care parcă nu se distingea niciun Ștefan.

— Nu așa, spuneți pe rând... adăogă candidata, puțin cam îngrijată.

Și începu să curgă deslușit un șir de nume proprii: Niculae, Vasile, Tiberiu, Năstase și încă multe altele, — însă, nenorocire! niciun Ștefan.

Candidata e foarte agitată. Dar o rază de nădejde i s'a coborât curând în privire.

— Fetelor dar pe frații voștri cum îi cheamă?

O neșansă afurisită. Și de data aceasta, în contra tuturor așteptărilor și a oricărui calcul de probabilitate, s'au rostogolit toate numele calendarului... afară de Ștefan.

Candidata e complet aiurită. Boabe de sudoare îi lunecă pe față. Văzând cum i se surpă temelia lecțiunii și neîndrăznind să sară peste acest început meditat îndelung, nu știe ce să facă. Atunci, înduișat îi șoptesc așa ca să audă:

— Intrebați cum îi cheamă pe verișori.

După un zâmbet sumar de recunoștință, candidata, întorcându-se repede către clasă, întreabă cu încredere revenită:

— Fetelor, ia să vedem acuma cum îi cheamă pe verișorii voștri?

După un lung șir de nume variate, care se prelungesc tulburător, se auzi, în fine, din fundul clasei, o voce ascuțită care aducea mântuirea:

— Pe al meu îl cheamă Ștefan!

— Destul, destul — reluă transfigurată candidata oprind pe cele câteva eleve care încă nuși declaraseră verișorii — destul, lăsați-o pe ea să spuie!

— Am spus că-l chiamă Ștefan!

— Așa. Perfect, bravo ție!

Cea mai spus pe urmă candidata, clădindu-și piatră cu piatră metodică ei construcțiune, nu este prea interesant, după cum n'are cine știe ce importanță să mai relev în ce hal se compromite pedagogia cu astfel de explicații caraghioase de care nu este întotdeauna răspunzătoare numai stângăcia începătorilor. Mai interesant trebuie să fi fost ceea ce se va fi petrecut în sufletul școlăriței care constata atunci, din laudele primite, că este un merit să ai un văr cu numele de Ștefan. Și îmi închipui ce nimb de distincțiune trebuie să fi îmbrăcat în sufletul ei acel fericit verișor și cât de mult îi va fi ajutat acestuia pentru debuturile lui sentimentale...

D I N A M I N T I R I L E
U N U I F O S T D R E G Ă T O R

O să mă ierte dl Victor Eftimiu că mi-am însușit pentru povestirea celor ce urmează, titlul uneia din piesele sale, modificându-l numai foarte puțin, și asta nu pentru a introduce cu orice preț o rază de originalitate, ci fiindcă așa cere situația (La dl Eftimiu enunțul sună: *Fantoma celei care va veni*, la mine este *celui*, la masculin).

Era în toamna anului 1913, pe meleagurile Bucovinei, ajunsă așa de aproape de ceasul desrobirii, fără ca cineva să fi putut prezice, că nu mai rămăsese decât cinci ani de stăpânire austriacă, și de fapt un singur an de posesiune neturburată.

Cu toate că raita pe care o făceam în duioasa Moldovă a Habsburgilor hrăpăreți, se întovărășea de excelente dispoziții sufletești (tocmai se încheiase tratatul dela București și România ieșise și cu teritoriul și cu vaza sporite) nu puteam bănui însă că stăpânirea străină nu mai e decât o scurtă păsuire, a unei restituții ajunsă la termen...

Cu toate speranțele naționale trezite de succesul anului în curs, cei 140 de ani de înstrăinare a Bucovinei, parcă nu se puteau lichida cu una cu două, iar ceasul cel mare — așteptat cu încredere crescândă — nu apărea chiar așa de iminent,

Ajunsesem înainte de amiază la granița de Nord a României libere, și înainte ca trenul să fi oprit la vama Burdujenilor, am privit iarăși, cu inima străpunsă, amfiteatrul de case și biserici al târgului Sucevii, fostă capitală a Moldovei, dar posesiune austriacă. Suceava nu se pierde cel puțin în albastrul zării, într'o depărtare de dor și reverie, ci se desface limpede, precisă, pe coasta ei abruptă, la câțiva pași distanță de terasamentul liniei românești. Răpirea austriacă s'a dublat de o cruzime barbară, fiindcă priveliștea cetății așa de apropiate îți amintește actele de viol sălbatic, când fiica era nemilos siluită chiar sub ochii părinților ei. . .

Dar clipa de durere s'a dus odată cu schimbarea decorului, care a înlocuit în fuga trenului, apariția Sucevii cu alte peisagii. Pajiști întinse, cu uliți regulate de câpițe, dealuri verzi cu sate îngrijite, iar în fund de tot, spirala munților albaștri, aci mai deslușită, aci mai decolorată și mai vagă. Blândețea toamnei mai era ajutată de o albă broboadă de nori, străbătută însă în toate sensurile de canale albastre, de găuri rotunde de senin.

După vreun ceas de alergare, cobor din tren la Hadigfalva (astăzi Dornești) unde trebuia să schimb garnitura, având să călătoresc pe o linie laterală spre mănăstirea Putnei.

Până să mi strămut bagajul, constat o prefacere amenințătoare în înfățișarea cerului. Bucățile de nouri se cususeră una de alta, și cu atâta măiestrie, încât aveam înaintea ochilor o pânză perfect unită, fără urmă de înăditură. Coloarea albă căpătase tonuri de plumburiu. Aerul se răcise deodată, și nici vorbă că ploaia se arăta pe curând.

Abia ajung să mă instalez în compartimentul arhaic al vagonului de clasa 2/a, și cei dintâi stropi ai unei revărsări care se

anunța temeinică începură a se prelinge pe geam. Sălciile din apropiere porniră să se legene îngrijorate și în văzduhul deodată întunecat, norul nu se mulțumea cu bombardarea dela distanță, ci parcă voia să se lase cu totul la suprafața pământului.

Adevărat excursie de plăcere. Și numai bine să te duci la munte!

După lungi preparative, după semnale date și contramandate, trenul s'a urnit în cele din urmă, păstrând și după ieșirea din stație, viteza unui tramvai cu cai. Un tren din acelea despre care auzisem — mai mult sub formă de anecdotă — c'ar exista și 'n modesta Românie, pe unele linii mărginașe, unde șeful de tren și mecanicul locomotivei îl opresc în mijlocul drumului pentru ași face târgueli...

Ploaia care îl bătea și deasupra și în coaste, îl făcea să se asemene cu o corabie naufragiată...

Cu chiu cu vai, după nesfârșite trepidații nevolnice și fluierături care semănau a vaiete, se mântuie vasta câmpie, împânzită de ploaie, și ne aflăm în preajma Rădăuților. Trenul pătrunde chiar în ulițele orașului, oprindu-se de trei ori: odată la o margine; a doua oară chiar în centru, și ultima, la cealaltă margine, unde se găsește și gara propriu zisă. La cea dintâi oprire nu s'a suit nimeni în vagonul nostru, unde continuam a fi numai doi călători, visând în unghere distanțate. Dar când trenul a frânat în piața centrală a târgului, cam în dreptul bisericii fără turn și cu acoperișul de șindrilă, a descălecătorului Moldovii, ușa compartimentului a fost trântită cu șgomot și după câteva fraze poruncitoare, într'o nemțească vertiginosă, a apărut în cadrul ușei, odată cu o undă de răceală îmbibată cu stropi, înfățișarea dârză a unui străin spătos, și înalt, mai mult tânăr, cu barba neagră și bogată, cu o privire cercetătoare

și insolentă, deși nu era nimeni care să-l provoace și în definitiv n'avea pe nimeni cu care să se răfuiască. Mi-am întors capul cu un sentiment de antipatie naturală, părându-mi rău că nu mai era și alt compartiment de clasa 2/a.

Dar lucrul nu s'a mărginit aici. Erau atâtea locuri goale, unde am fi putut călători respirați, și totuși, nu!... a venit lângă mine, pe un loc unde picioarele îi dădeau neapărat peste ale mele, mi-a îmbrâncit geamantanul de pe plasă, pentru a și-l instala alături pe al său, și odată așezat a început să mă cerceteze sfidător, cu ochii mari, fosforoscenți.

Cât sunt eu de pacific și detest gâlceava cu pasagerii, tot îmi venea să-i spun una, groasă. Dar în definitiv, nu făcuse nimic precis, pentru care să-i pot cere socoteală, cu toate că nedelicatele atingeri cu genunchii, pentru care nu se scuza cătuși de puțin, și mai ales privirea ațintită stăruitor și ostil îmi crease un sentiment de incomodare, penibil de suportat. Dar, mi-am văzut de treabă, renunțând chiar să mă mut pe altă banchetă liberă, având parcă intuiția inutilității, presimțirea că va veni cu siguranță după mine...

M'am înghemuit în colțul meu și mi-am lipit fruntea de fereastră, lăsându-l să mă examineze cât o vrea. În totdeauna suferi de oarecare sfiiciune când nu ești în țara ta, și mă aflam — vai! — chiar în țara lui. Numai din când în când îmi întorceam ochii, sperând să-l găsesc ocupat cu alte lucruri, dar veșnic întâlneam aceeași privire pironită, obraznică, agresivă.

M'am silit să nu mai întorc capul, însă îi simțeam prezența, ca o rană care ustură. Dar în sfârșit zisei eu: Omul ăsta n'are ce căuta la mănăstirea Putna, de sigur că nu va schimba trenul împreună cu mine și mai este puțin până la Karsberg, — stația

cu nume așa de straniu în Bucovina românească — unde urma să cobor și să iau altă garnitură. Să am deci puțină răbdare!

Am căutat, privind la fereastra vagonului, să visez ca altă dată: la dreptatea finală a soartei, când această Bucovină răpită, se va reînturna iarăși la ea acasă, la bucuria realipirii, la serbările nesfârșite, la vizitarea triumfătoare a acestor ținuturi scumpe, unde astăzi sunt un oaspete tolerat. . .

Dar visul nu se putea înfiripa cu ușurință. O ploaie ca aceasta, care bagă frigul în oase, moaie și aripa visării, ș'apoi nu e tocmai prielnic să țeși planuri mărețe în clipa când te simți așa de mic, terorizat cum eram de streinul cu barbă, cu privirea neprietenoasă, insistentă și ofensivă. . .

Sosit la Karlsberg, am coborât din vagon la fugă. Nu erau încă trase pe linie cele două, trei vagoane demodate care fac traseul până la Putna, în același tempo de invariabilă toropeală.

Ploaia mai scăzuse, aproape ajunsese o bură obosită, așa că pot să nu beneficiez de ospitalitatea săliței de așteptare, și să rămân afară. Aerul răcit era în orice caz proaspăt, și cu prevestire de munte apropiat. De altfel cele din urmă ramificații ale Carpaților, mai mult coline, dar pe care bradul nu disprețuia să se așeze, iar pâraele dintre ele să ia înfățișare de torenți, se vedeau în nemijlocită vecinătate. Mănăstirea Putnei este chiar în ținut de munte și anticipez mulțumirea unei șederi de două, trei zile, în mijlocul unui peisaj feeric, deasupra căruia, sunt unele semne că seninul se va reinstala.

Fac câțiva pași pe peronul elementar al stației, când — ce să văd? — răzimat de-o balustradă și discutând c'un domn mai bătrân, personajul cu barbă îmi izbi sinistru privirea. N'am putut să mă întorc îndărăt dintr'odată, și când ajunsei

în dreptul său, mi-a tăiat calea aceeași uitătură îndrăzneată și provocatoare.

Așa dar se scoborîse și dânsul, dar, bun e Dumnezeu! poate rămâne aici.

A fost totuși o nădejde deșartă. Când am urcat scărița vagonului, l-am simțit la spatele meu. Mergea și dânsul tot la Putna, care în definitiv nu era numai o mănăstire românească, ci și un sat cu tot felul de seminții amestecate, ca mai toate așezările bucovinene.

M'am resemnat iarăși să stau în același compartiment cu dânsul — singurul care nu era de clasa III-a — cu toate că de data aceasta s'a așezat mai la distanță. Nu s'a schimbat însă nimic în atitudinea lui. Aceeași privire persistentă și indiscretă, aceeași ochi demonici și insolenți...

Ne încrucișam pentru întâia dată în viață, eram un modest călător care nu supăram pe nimeni și nu vream să fac rău nimănuia, — și totuși războiu nemilos, cu fulgere care-i scăpărau de sub gene.

Exasperat ca de o obsesie, de data asta — de cum s'a pus trenul în mișcare — am ieșit din cușca vagonului și m'am dus pe platformă, afară. Aicea nu m'a mai urmat, dar abia am putut gusta, când îl știam atât de aproape, frumusețile crescânde ale înconjurimii care defila domoală, într'un straiu de verde reîmprospătat...

Când am ajuns în gara Putnei și mi-am dat sacul de călătorie unui băețandru sprinten și vioiu, pânza norilor se subțiasse și rarele picături întârziatăe erau inofensive. Am pornit-o pe jos, întins, spre mănăstire.

* * *

Am petrecut trei zile de farmec, ca oaspete al arhimandritului Patraș, la această mănăstire istorică, unde mai fusese odată, câteva ceasuri, ca student, când cu comemorarea lui Ștefan cel Mare în 1904.

Conversații nesfârșite cu venerabilul stareț, care îmi povestea bărbătește necazurile sale și lupta de a păstra neștirbit caracterul românesc al mănăstirii, în această Bucovină, unde se produceau și 'n ungherele cele mai ferite, zilnice infiltrații rutenești. Plimbări îndelungate prin cele șase văi pitorești, care se unesc ca razele unei stele, în preajma acestei mănăstiri, înălțată la poala codrului și aleasă de Ștefan Vodă pentru locul său de veșnică odihnă. Colindările singuratice prin împărăția brazilor, aghezmuită de stropii de lumină ai unui soare milostiv, erau alternate de cercetarea neprețuitelor odoare ale mănăstirii, pe care arhimandritul mi le explica bucată cu bucată. În tot răstimpul acesta un singur incident neplăcut: în prima noapte, culcat curând după o cină succulentă, am avut visuri oribile. Și ce puteam oare să visez mai satanic, decât pe infernalul meu tovarăș de tren, care acuma nu se mai mulțumea să mă fixeze, ci mă fugărea pe drumuri pustii, și mă ajungea din urmă, cu ochii ca două lanterne roșii și cu barba prefăcută într'un râu de smoală. Dar noaptea n'a fost eternă și a doua zi, o dimineață de toamnă desmierdătoare, mi-a șters în mijlocul naturii prietene, cu flancuri și perspective superbe de înălțimi împădurite, vedeniile absurde ale somnului.

În amiaza zilei de-a treia mi-am îndreptat plimbarea spre sat, de unde se ajunge, peste calea ferată, la fabricile de sticlă și de cherestea. Coboram voios șoseaua, când aud pași răspicați în urma mea. O bănuială sinistră mi-a trecut prin minte. Dacă o fi tot dânsul?... Dar la dracu! eu sunt aci de trei

zile, a avut tot timpul să se întoarcă acasă, chiar dacă o fi venit cu interese. Aproape asigurat răsucesc capul, dar ce zăresc? afurisenie!... era tot el. Același demon în haine negre, purtând pe creștet un cilindru care sclipea în soare. Luțesc pașii, după o vreme întorc capul spre verificare, dar distanța până la dânsul rămăsese neschimbată. Cotesc pe o ulicioară, cotește și dânsul, apuc când la stânga, când la dreapta, descriind zigzaguri absurde pe care le descrie întocmai și el. Renunțând să mai privesc în urmă, dau busna în gară, traversez într'un suflet cele două rânduri de șine și mă avânt pe coasta din față, unde țineam minte că se află chilia de piatră a lui Daniil Sihastrul. M'am dus glonț până acolo și m'am lăsat pe piatra dela intrare, care parcă are darul să cheme ființele primejduite.

Abia acum mă uit în toate părțile, — și de data asta văd că am scăpat!

* * *

În șase ani, dela această vreme, s'au întâmplat prefaceri politice uriașe. Marile schimbări de hotare au redat României Bucovina. Iar profesorul călător dela 1913, care făcea pe lerinaj în mica țară înstrăinată, era adus de desfășurarea evenimentelor, în 1921, în fruntea Ministerului Lucrărilor Publice.

Însărcinat și cu refacerea regiunilor distruse de pârjolul războiului, mi-am propus în vacanța de Paște să le inspectez în persoană. După ce am cercetat cu desamănuntul linia ultimei noastre rezistențe și a celor mai aprige lupte, acea dela Târgu Ocnei la Galați, și-am cules într'un loc din gura unui țăran încărunțit această declarație mișcătoare: « *Bordeiele noastre, ca ale noastre, lăsați-le mai la urmă; dar ce-am vrea să ne ridicăm*

îndată, este școala și biserica», — după asta am trecut și în Bucovina, care, indiferent de lagărul în care fusese târîtă fără voie, pătimise groaznic și dânsa, în aceeași încăerare uriașă.

N'am zăbovit decât o zi în Cernăuțul care aranjase petreceri și mese în cinstea ministrului României întregite. Prea avea pecete străină și zilele strălucirii sale nu se putea insera organic în tomurile istoriei noastre. Altfel erau — și altfel îmi vibrau în suflet — Rădăuții cu Putna și Sucevița, Suceava cu Dragomirna, Câmpulungul cu Moldovița, Humorul, Voronețul și altele...

Afară de asta, venisem cu scop determinat. După o raită peste Prut, la Boian, am plecat — vreo trei, patru automobile — prin pădurea Cosminului, către Sud.

Tot drumul a fost un triumf.

De sigur, sunt prea experimentat ca să nu știu că administrația nu era străină, de toate acele arcuri împodobite, la intrarea satelor, unde urma să fim întâmpinați. Dar tot așa, nu mi poate scoate nimeni din minte, că la acea epocă, entuziasmul Unirii cu regatul fiind încă proaspăt și așteptările încă întregi (cuvântul « regățean » nici nu se născuse), nu se asocia la pregătirile oficialității și o largă parte de spontaneitate populară.

De altfel posed puțin cunoașterea oamenilor pentru a mi da socoteală.

* * *

Am trecut clipe de încântare, și nu mă jenez să pomenesc de ele, fiindcă nu izvorau dintr'o prostească vanitate, ci dintr'un orgoliu de altă esență, dintr'un sentiment din care nu exclu-deam pe alții, ci asociaz pe oricine simte românește; pe

locurile acestea, unde până dăunăzi, noi românii din România, cu toate drepturile noastre morale, ne strecuram sfielnici, poate chiar puși sub privighere și purtam la noi cu grijă învoiri cu pecețiile unei țări străine, acum trecem în aclamații, cu puterea de a lua dispoziții, ca în țară proprie, ca pe orice colț al pământului românesc. . .

Mai spre seară, după ce am vizitat zeci de așezări, mașinile, conform programului, au cotit spre Rădăuți.

Pătrundeam în vechiul oraș al Moldovei glorioase, înstrăinat un veac și jumătate, și după ce străbătem o uliță provincială, ca de pe un râu care se varsă în mare, intrăm în enorma piață centrală. Cât vezi cu ochii e perie de lume, care la apariția noastră se descoperă și izbucnește în urale. Prefectul ținutului își cere voie să meargă înainte și spintecă valurile mulțimii, croindu-mi o cărare, numaidecât distrusă după trecerea mea. Ajung cam în centrul pieții, unde cu greu se goleşte un mic rotocol, pe care abia îi respectă expansiunea gloatei. Aci trebuia să stau eu și, rând pe rând, să înainteze capii instituțiilor, pentru a-mi ura bună venire.

O lungă revărsare de discursuri, ale căror fraze pregătite nu vătămau însă cu totul puritatea emoției și sinceritatea bucuriei. Parcă ași fi cunoscut de când lumea pe toți acești oameni, pe cari îi vedeam întâia oară, mă simțeam mai toată vremea mișcat până la lacrimi și parcă nu mai ceream nimic lui Dumnezeu!

Cel din urmă orator se retrăsese și îmi venise timpul să răspund. Dar văd că prefectul schimbă semne peste capul meu, cu unul dela spate, și îmi suflă că mai voiește să vorbească cineva. Aprob din cap, în vreme ce o neagră columnă mișcătoare, îmi trece pe lângă umăr și se plantează drept în față,

ferindu-mă cu desăvârșire de razele piezișe ale soarelui. Nu mi-a trebuit decât secunda unui fulger ca să-l recunosc: era străinul din 1913.

Nu mă mai gândisem de ani întregi la dânsul, dar îmi rămăsese așa de întipărit în minte, c'ăși fi putut oricând să-l desenez fără greșeală.

Își începu domol o cuvântare, pe când eu pășesc din surpriză în surpriză. E om mai mult frumos și are glasul de o muzicalitate ademenitoare, ca un murmur de izvor. La marginea gurii un zâmbet simpatic stătea înfipt ca o floare, în timp ce vorbeși blajină curgea peste barbași neagră, cu prea puține fire argintii.

Și în timp ce mă gândeam aiurit la penibilele senzații pe care mi le pricinuiseră cu opt ani în urmă, când eram pe aceste locuri un biet călător în țară străină, dânsul, transfigurat din ce în ce mai tare, asigura « guvernul României de devotamentul populației minoritare a Rădăuților, și personal de toată simpatia pe ministrul care a onorat așa de mult Bucovina cu vizita sa... ».

Pe o arșiță ce cade de sus ca o pedeapsă, părăsim Mangalia — unde luaserăm dejunul sub niște arcade de lemn, servind mai mult noi înșine ca ospăț celor mai nesuferite dintre găze — și apucăm pe calea ce merge către Sud, la Caliacra și Balcic. Trei automobile ce târăsc după ele câte o lungă coadă de colb răscolit, gonesc pe un drum cafeniu de țară, străbătând vertical această Dobroge aridă și neospitalieră, unde petecul de umbră e mai rar ca un diamant. Unde sunt peisajele umede și împădurite din alte regiuni ale țării?! Pe aici e uscăciune, îți vine să zici deșert, de n'am vedea cât ține zarea, șirele de stoguri, care te silesc a recunoaște o oarecare fertilitate. Totuși impresia de dezolare stăruiește înainte și priveliștea ar fi ucigătoare, de nu s'ar tivii la orizont pământul cu o dungă de albastru-siniliu — marea care ne întovărășește în cursa noastră la o distanță respectuoasă, dar vizibilă ochilor normali.

Marea! Fără să ne poată ajunge cu briza ei răcoroasă, ne înseninează totuși sufletul cu culoarea ei liniștitoare!

O privisem vreme îndelungată, din diferite puncte ale coastei. Dela Constanța, dela Techir-Ghiol, în sfârșit de pe digul Mangaliei, de unde e parcă și mai frumoasă, înfățișând ochilor un albastru sincer, intens și necorcit de veleități de verde sau de reflecte metalice. Albastrul așa cum la făcut

Dumnezeu, când a vrut să-l deosebească bine de orice altă culoare!

Acum marea e mai departe, dar așteptăm momentul când ne vom apropia iarăși de dânsa la un deget de valurile ei mai avansate . . .

Călătorim încă o oră-două în aceleași condiții de arșiță sălbatică, prea puțin îndulcită de vântul mașinii. La un moment dunga albastră se scufundă sub orizont și nu se mai vede nicăiri decât întinderea pustie a pământului, până la un loc interesantă prin acele gheburi curioase, prin acele movile, care după unii ar fi morminte seculare, după alții vechi posturi de observație.

De partea mării dispărute se rotunjește însă deodată un ochiu de apă, albastru-spălăcit. Este un lac vestit prin tezaurul său de raci, — și anunță Șabla, cea dintâi așezare dela Mangalia în jos. După puțin intrăm în această localitate, în care tenacitatea bulgărească va avea pe viitor să lupte cu coloniștii din Macedonia. Un sat respingător prin întreaga lui înfățișare: case de culoarea noroiului — adevărate temniți cu ferestre liliputane suite lângă acoperiș — ogrăzi fără urmă de grădină și înconjurate de ziduri făcute din bolovani necimentate. În sfârșit scăpăm din cuprinsul acestei așezări asiatice și eșiți din nou în câmpul fără case, avem impresia binefăcătoare a unui liman. . . Dela Șabla apucăm oblic spre mare. Terenul se pavează incomod și obositor cu sfărâmături de stâncă, înfipte solid în pământ. Automobilele se opresc și trebuie să străbatem cu piciorul o lungă pantă pietroasă, sub săgețile unui soare ce nu se dă bătut.

Cândva asemănasem pe ciobanii din Ardeal veniți să naționalizeze Dobrogea — iar comparația s'ar putea extinde astăzi

și asupra fraților Macedoneni — cu niște brazi cari au venit să proptească pământul fugitiv al unei provincii neconsolidate, schimbându-i fața pentru totdeauna. Dar ce folos că acești brazi — la figurat — nu au și puterea brazilor de aevea, de-a îmblânzi climatul și a scădea puțin, dușmana lumină a zilelor de vară, în orele ei barbare! Niciodată n'a fost mai așteptată apariția mării, care în sfârșit sosește prietenoasă, înconjurându-ne, căci mare e și la stânga, mare e și la dreapta, fiindcă pământul pe care avansăm este o limbă înaintată în nemărginirea apelor, e capul Caliacra însuși. Un far care domină prăpastia malului, se 'nalță ca un drapel de cucerire în lupta dintre elemente.

De-acum linia călătoriei noastre se încovoie ca și marea, urmând curba golfului de argint. Și numele este bine dat, căci albastrul închis de mai înainte, în această adâncă scobitură se preface într'o imensă oglindă luminoasă...

După o scurtă oprire în Cavarna — care posedă mai mult confort decât Șabla, însă nicio notă personală, fie chiar una respingătoare — o pornim întins către Balcic. El ne va despăgubi boierește de toate neplăcerile suferite. Până acolo, aceeași cărare prăfuită, la nivelul câmpiei monotone. Însă soarele e mai puțin fierbinte, iar lumina lui capătă clipă cu clipă tonurile roșiaticice ale declinului. Marea ne este dosită de un ușor parapet cu pretenții crescânde de colină. La un moment dat obstacolul se curmă, lăsându-ne să privim minunata priveliște a capului Caliacrei, care văzut din depărtare, pe fondul lui de safir, pare un pământ al-făgăduinții, din care totuși n'am știut — două ceasuri mai devreme — cum să plecăm mai repede...

După o cotire spre stânga, mașinile frânează pentru a nu se prăbuși în valea abruptă unde scoboară drumul prefăcut

în șosea. Abia acum ne dăm seama cât de sus ajunsesem deasupra nivelului mării. Incep să se ivească locuințe. Sunt cele dintâi case ale Balcicului, care descinde pe trepte pitorești până jos, la mare.

În interior, Balcicul este o țesătură de uliți întortochiate, orientale. Are însă câteva edificii frumoase, cățărare îndrăzneț pe coastă, și mai ales te strămută îndată în feerica lume a poveștilor, cele câteva minarete ce se înalță elegante în văzduh. Fără să mai pomenesc de ceea ce dacă n'ar fi, nici Balcicul n'ar fi aceea ce este, — podelele ușor clătinate ale mării azurii, care întinzându-se în adâncurile depărtării, taie cu o brazdă perfect rectilie albastrul mai decolorat al cerului.

Dacă marea e frumoasă s'o privești din Balcic, nu mai puțin Balcicul câștigă sută în sută să'l privești de pe mare. Dela această distanță neregularitățile lui dispar, locurile sale virane se împlinesc, edificiile se aliniază într'o splendidă serie de etaje ce se ridică dela suprafața apei, până în vârful coastei. Ne grăbim până nu se întunecă să facem o raită cu bărcile și să contemplăm amfiteatrul orașului dela o depărtare de țarm. Soarele își făcea cele din urmă împachetări de raze, apunând — din nefericire nu în mare pentru a o asocia și pe aceasta la apoteoza asfințirii, ci de partea uscatului. Din mare va răsări însă luna, dar care, fiind desăvârșit rotundă în seara aceasta, va mai întârzia puțin. Suntem nevoiți să renunțăm a-i saluta apariția de pe apă sau măcar de-a fi prezenți pe țarm, trebuind a ne ocupa scaunele la un banchet în grădina publică a orașului. O vom privi mai târziu, când va revărsa de sus cascade abundente de lumină, împânzind nemărginirea mării, de aur și de vrajă. Deocamdată ne întoarcem la mal, folosindu-ne de distanța ce încă mai rămâne, pentru a ne

umple privirea și sufletul de priveliștea măreață, care scade pe măsură ce ne apropiem. . .

În sunet de muzică militară suim treptele de piatră, care conduc pe terasele grădinii publice, — despre care se spune c'ar fi fost pe vremuri parcul unui beiu cu multe cadâne.

În fund, într'un fel de galerie deschisă, se deșiră o masă îmbelșugată. Ne izbesc printre alte tipsii încărcate, acelea pe care se înalță movile roșii de culoarea tomatelor, dar care nu sunt decât farfurii cu raci de Sabla, aduși grămezi în cinstea noastră. Oaspeții se năpustesc cu atâta poftă asupra acestei mâncări suculente, că multă vreme nu se aude nicio vorbă, necum o gălăgie sau un zumzet ca la mesele cu lume multă. Într' o liniște aproape impresionantă, trosnesc splendidele cru stacee, în timp ce fălcile comesenilor operează fericite.

Perioada conversației sgomotoase și haotice, izbucnită mai târziu și dânsa, n'a avut totuși lungă durată; dar nu din cauza altui fel de mâncare, care să fi fost tot așa de absorbant ca racii, ci fiindcă au început. . . discursurile. În revărsarea de elocință convențională, în care mă silesc a desluși măcar pe ici pe colo o tresărire de talent, este însă o idee care se repetă la toți localnicii și care era de sigur partea pozitivă a tuturor cuvântărilor. O insistentă rugare să pun la dispoziție fonduri pentru reclădirea liceului din Balcic, distrus de un incendiu, liceu, ale cărui rămășițe parcă le și zărisem în chenarul lor de funingine și cenușă. Bine înțeles îmi exprim toată bunăvoința, dar ocolind cu dibăcie angajamentele formale, știind de mult că un dregător ca mine trebuie să fie cumpătat la făgăduințe, când nu știe în ce măsură le va putea îndeplini. . .

Prezența unui medic bulgar de o perfectă bună creștere și care vorbea binișor românește, deși se observa că limba noastră

nu avea rădăcini prea adânci în el, m'a făcut să mi încheiu cuvântarea ocazională cu un apel la înfrățire cetățenească și să mi exprim dorința armoniei în câteva vorbe mai vibrante. Atunci îmi fu dat să văd printr'un nou exemplu, cât este de exact că oricât te-ai sluji de îndemânatic de o limbă străină, atunci când ești sguđuit de o emoție mai puternică vei recurge totdeauna la limba ta maternă, sau măcar vei introduce în altă limbă modalități de expresie uzitate în cealaltă...

De unde toată vremea medicul în chestiune nu s'ar fi clintit din fãgașul protocolului cel mai riguros, copleșindu-mă cu « Excelența Voastră... » acum deodată, mișcat de cuvintele mele de prietenie, îmi spuse cu ochii strălucitori și întinzând paharul: « *mare meșter ești tu bre!* »

Nu se isprăviseră toate discursurile când, cineva mă invită să privesc spre stânga, printr'un luminis al crângului. Feerie! Luna se vedea rotundă în depărtare, dominând peste o mare care scotea văpăi. Ai fi zis un decor de teatru, o pânză superbă de maestru! Căci acesta e paradoxul: o pictură e atunci desăvârșită când o confunzi cu însăși natura, iar un peisaj al naturii, atunci când îți vine să zici că e pictat! Paradox aparent firește, când stai și te gândești că o condiție a operei de artă e să nu fie artificială, iar un adaos de valoare al frumusețelor naturii e să pară aranjate de o mână de artist!

A doua zi, de dimineață, coborîm iarăși la țarm, cercetând câteva colțuri mai reputeate și vizitând între altele vila ce și-o construște regina României, după indicațiile Ei. În afară de câteva note orientale (printre care un turn în formă de minaret), e același stil ca și la Bran sau Cotroceni, un amestec original de elemente românești și bizantine, — un stil care ar putea

să reprezinte un început de epocă în arhitectura și mobilierul nostru, deoarece cu toate elementele împrumutate, ansamblul este nou și personal.

La mal de tot, aproape de frământarea valurilor, dedesuptul unui arbor secular, oblic ca turnul dela Pisa, regina și-a instalat un jeț de piatră, — parc'ar fi tronul de pe care împărțeau judecata, în mijlocul naturii, voevozii și stăpânii de demult. . . Acum e locul de visare al unei domnițe artiste, din care poate că și judecă câteodată, fără sancțiunile de odinioară, lucrurile și oamenii în mijlocul cărora și-a fost dat să viețuiască. . .

Sfârșind cu cercetarea ungherelor mai frumoase îmi ațintesc iarăși privirea asupra mării infinite. Aceeași întindere fără de hotare, aceleași serii de valuri ce se îmbrâncesc până la țărnm, aceleași poveste monotonă care repetă aceleași episoade și care dela o vreme nu-mi mai spune nimic. . .

Retras pentru o scurtă izolare în odăița unde fusesem găzduit, mi se înfățișează nechemate în minte icoane dintr'o excursie în Carpați. Piscuri înalte ce trec dincolo de nouri, lăsându-i umiliți pe coastă; păduri nesfârșite de brazi, care încunună munții și străjuiesc potecile; torente cristaline ce isbucnesc din stâncă și huesc prin văgăuni; la ora asfințitului, când brazii se înveșmântă într'o ceață albăstrie și soarele abia mai stăruiește sus, pe vreun tăpșan, clopot dela schituri și tălângi dela cirezile ce pasc. E frumoasă marea, — dar n'are a face cu muntele!

Caut o rațiune acestei preferințe și cu cât îmi limpezesc gândurile mai bine, îmi pare că găsesc mai multe. Este adevărat că marea e superioară prin puritatea colorii, față de oricare peisaj al uscatului și totodată procură fiorul infinitului

într'o măsură mai mare ca muntele cel mai uriaș. Dar abstracție făcând de asta, câte lucruri are muntele! Și să las la o parte faptul observat de atâta lume că marea este — cu mici nuanțe — aceeași, pe când priveliștea de munte prezintă neîncetate variațiuni. (Marea ar fi ca un autor care nu se poate înnoi imitându-se într'una; muntele, autorul care variază dela operă la operă).

O rațiune pentru care muntele, fără să înfățișeze infinitatea mării, oferă adesea o grandoare mai impresionantă, este cred aceea că el se înalță *în sus*. Vom păstra multă vreme în sufletul nostru — oricât ne vom rectifica cunoștințele noastre cosmografice — distincțiunea dintre «sus» și «jos», între cer și pământ. Muntele are aerul să sfideze legile pământului, escaladând treptele văzduhului, rezervate unor lumi superioare. Faptul că străpunge norii — care se agață adesea de vârful brazilor, ca niște smee de hârtie căzute în copaci — faptul acela dă vârfului de munte un și mai mare prestigiu, știut fiind că pentru aparență norii sunt o etapă a cerului. . .

Mărea, deși trece dincolo de marginea vederii, e culcată, orizontală. Și ceea ce ar veni oarecum să confirme reflecția dinainte, e faptul că marea cea mai impresionantă e tocmai aceea «furioasă», adică cu valuri care se ridică răzvrătite, «ca munții», «în sus».

O altă rațiune: marea aduce mai mult cu aluatul din care se plămădește realitatea, decât c'o realitate efectuată. Muntele, dimpotrivă, apare ca ceva încheșat, definitiv. Din cauza naturii ei fluide și necondensate, cel mai vechiu filosof al antichității a socotit apa mării drept substanța haotică din care s'a zămislit universul. În orice caz infinitatea ei implică lipsa de formă, — imperfecțiunea. Muntele este însă o măreție

încadrată de o formă. Marea e o *devenire*, muntele lucru făcut și *neclintit*, iar oamenii întotdeauna și-au imaginat desăvârșirile ideale ca lucruri ce nu mai au nimica de schimbat.

În fine mai pot să adaog și alte considerații care favorizează muntele.

Dânsul se înfățișează cu farmecul unui vechiu martor istoric, care a văzut atâtea, a contemplat din înălțimile sale atâtea și atâtea evenimente. Marea nu-ți poate lăsa aceeași impresie, fiindcă deși există și ea de veacuri, și chiar cu aparență neșchimbată, — din cauza mobilității sale necurmte, ne dă sentimentul unei veșnice premeniri. În sfârșit muntele este prietenul nostru, unde omul găsește adăpost de zile grele, — marea poate fi cel mult o cale către un liman, dar niciodată loc de odihnă și de siguranță; munții au păstrat pentru a revărsa pe urmă tot ce-a fost mai nobil și mai propriu în sufletul popoarelor, marea a corcit mai întotdeauna toate semințiile pământului... Despre un munte poți să spui că este al nostru, — marea nu este a nimănu...

Mă gândeam totuși că vor fi persoane care socot marea mai fermecătoare decât munții și se simt mai ademeniți în preajma ei. Cum rămân atunci motivările mele? Simple silințe de a asocia unor simțiminte individuale justificări universale, de a da impresiei fugare un suport statornic și neclătinat? Sau, cum s'ar zice, a pune și-aicea lângă mobilitatea mării, ceva din încremenirea muntelui?

Poate că — mi-am zis, — în aceste preferințe, nu glăsuiau decât ecouri cu caracter subiectiv. Poate că aci vorbea moldoveanul îndrăgostit de munții Neamțului și ai Sucevii, și vechiul lor hoinar neobosit. Poate — cine știe? — se amestecau și vocile

depărtate ale unor împrejurări dispărute, dar care și-au lăsat pecetea pe sufletul meu. Căci născut în Moldova la câțiva ani după războiul Independenței și primind o educație de familie c'o ușoară nuanță moldovenească, — Dobrogea n'a fost regiunea țării care mi-a vibrat în suflet mai adânc. Mi s'a spus foarte devreme că pământul Dobrogei ne fusese dat « *în schimb* » celor trei județe basarabene, cu care și-a rotunjit dintr'o ambiție necavalerească și dintr'o nesfârșită lăcomie, imensitatea ținuturilor sale, aliatul nostru din ajun. În vremea copilăriei mele se vorbea încă prin Moldova despre cele trei județe basarabene, cu durerea violentă a ranei proaspete. În aceste condiții, valoarea Dobrogei rămânea umbrită și poate de aceea, până astăzi, o tendință de scădere a tuturor podobelilor ei. . .

Fără să fiu convins că aceste motive subterane jucaseră un rol de seamă în reflecțiile mele și în paralela pe care o făcusem între munți și mare, mă simțeam străbătut totuși de unele muștrări, ajungând a mă învinovăți chiar de rea voință față de această provincie integrată țării și atât de utilă prosperității ei.

Urmarea acestor simțiminte?

S'a întors în folosul regiunii unde mă găseam. Căci vrând parcă să repar o nedreptate, al cărui făptuitor fuseseam, deși ea nu se exteriorizase prin nimica și, în fond, probabil că nici nu exista, am declarat solemn în piața orașului, către toată obștea adunată, în preajma automobilelor gata de plecare, aceea ce evitasem la ospățul din grădină: că voiu reconstrui fără întârziere localul liceului incendiat.

E poate util să mai adaog — față de scepticismul firesc al cititorului — că m'am ținut scrupulos de cuvânt.

LA MĂNĂSTIREA AGAPIA

În sfârșit liber! Scăpat câteva zile de cele trei coșmaruri ale vieții de ministru: audiențele, petițiile și discursurile!

Sui bucuros scara stăreției și observ îndată că trebuie să mi sprijin bine pașii ca să nu alunec. Curățenia proverbială a maicilor dela Agapia a dat atâta lustru treptelor de lemn și scândurilor cerdacului că parcă ai merge pe poleiu. În fine, după ce am trecut ghețușul vrednic de toată lauda, dar plin de primejdii, sunt introdus în odaia care mi fusese rezervată, unde podelele strălucesc tot așa de tare, însă unde câteva scoarțe lucrate în mănăstire, dau posibilitate picioarelor să pășească mai în siguranță...

Îles repede în balconul din fund ca să contempļu c'un moment mai de vreme minunatul peisaj care mi evocă atâtea amintiri. Amintiri de viață patriarhală, de creație prețioasă a vacanțelor mele de profesor, reverii, unele fecunde, toate alinătoare. Mă uit de sus la micul amfiteatru de căsuțe albe, despărțite pe ici pe colo de ulicioare înguste și întortochiate, adevărate uliți de Stambul. Toate locuințele sunt proaspăt văruite și din hornurile tot așa de albe, care străpung acoperișurile de șindrilă, se ridică în zigzaguri liniștite, fumul vetrelor harnice. Imprejurul tuturor caselor, gospodinele călugărițe au scormonit pământul și-au croit brazde îngrijite pentru florile,

care în această lună de Aprilie, n'au ieșit încă la iveală. De altfel toată vegetația e întârziată și mugurii pomilor abia au plesnit, lăsând să iasă la lumină frunzulițe cât boaba de mărșigică. Arborii par pudrați cu verde, în afară de cireși și de zarzări, cari stau încărcăți de zăpada florilor albe.

În mijlocul acestei înfrunziri sfielnice, o singură fericită excepțiune: acei cari nu-și pierd podoaba niciodată, brazii, cari se înfățișează în veșmintele lor de totdeauna. Așezați grămadă, unul lângă altul pe cele două coline care stau față în față, abia își rețin revărsarea lor majestoasă și bogăția lor de verde întunecat, ca să nu cuprindă și fundul de vale pitorescă, șerpuită de un pâriu de munte și străbătută de o potecă desvoltată în voie. Aici brazii și-au stăvilit avântul, îngăduind un îngust coridor de iarbă tunsă care servește și ca loc de plimbare și ca drum de căruțe spre sălbăticimile mănăstirii Sihla.

Revăd, c'o desfătare repede înfiripată, priveliștea aceasta cunoscută și îmbrățișând cu drag splendida singurătate, îmi reamintesc iarăși de temeiul principal al mulțumirii mele: Faptul că sunt liber, numai cu natura, care nu prezintă jalbe la Minister!

O atingere pe umăr, ușoară ca o părere, mă face să-mi întorc capul dela frumosul tablou. Nu fusese o iluzie, căci stărița mănăstirii, sosită fără sgomot, se află lângă mine.

— Uite, știi c'ai venit pentru odihnă. Dar ce să faci! Ministrul este tot ministru! O doamnă dela Bacău, venită să-și facă aicea sărbătorile Paștelui, cere o audiență...

— Cum?...

— Scurtă, foarte scurtă. I-am zis eu că abia ai scoborît din automobil, dar dânsa insistă. Poate n'ar strica să i-o acorzi îndată. E mai bine să scapi dela început...

— Bine, să poștească!... răspunsei necăjit, văzând cum se prăbușește o aripă din clădirea nădejzilor mele.

E adevărat că audiența a fost scurtă și n'am avut cine știe ce bătaie de cap. La urma urmei mi-am zis — asta a fost un incident care n'ar putea să vatăme prea tare așteptările cu care am descins. Starița revine să se încredințeze că buna mea dispoziție s'a refăcut la loc.

— Nui așa c'ai scăpat repede? Ce să faci? Lumea e curioasă și când are un interes... O să caut să nu te mai turbure nimeni. N'am să-ți vorbesc nici chiar de-o chestie a mea, deși îmi ține mult pe inimă... uite țiu dau mai bine scrisă... bag-o în buzunar și s'o citești când vei avea vreme...

Îmi întinse o hârtie timbrată și dispăru. Abia scăpat de audiență, primeam așa dar o petiție. Viitorul se arăta din ce în ce mai radios!...

Dar n'avuseiu răgaz să reflectez asupra perspectivelor înșelate și un glas îmi spune cu blândețe: « Vă rog să poftiți la sofragerie, să luați ceaiul ».

Intr'o spațioasă odaie, o masă de zile mari. O duzină de cești fumegânde alcătuiau chenarul rotund al feței de masă și o altă duzină de oaspeți mă așteptau în picioare. Erau prieteni politici sosiți în secret din ajun, în frunte cu prefectul unui județ din vecinătate. Mi-au declarat drăgălaș că mi ieși seră înainte și că nu aveau să mi ceară — slavă domnului! — nimic. Prietenii la o masă sunt totdeauna un lucru plăcut și s'a pornit curând deasupra pânzei albe a mesei imaculate,

să se țese o altă pânză: de glume, povestiri și răutăți. Destinul însă mă pândea din umbră. Prefectul adusese cu sine o damigeană și stăruia să încercăm un păhăruț. Asta n'ar fi fost nimic dacă odată păhăruțele pline, prefectul nu s'ar fi ridicat în picioare și n'ar fi început cu glas de paradă: « Domnule Ministru, plăcerea de-a vă avea în mijlocul nostru nu poate rămânea neexprimată. Să-mi dați voie ca în numele tuturor celor de față să pronunț câteva cuvinte de bună venire... etc., etc... ». După care, urcat de subțiori, de protocolul căruia m'am învățat să-i dau ascultare, a trebuit cu aceeași solemnitate să rostesc o cuvântare de mulțumire.

Ce mai rămăsese din visurile cu care pășisem pe poarta mănăstirii?! În interval de-o oră dela sosire, tripticul casnelor ministeriale se desfășurase în toată strălucirea lui!

Mă strecur nevăzut pe la o margine a incintei și scobor tinerește scărița de lemn care te lasă într'o ulicioară, pe care ajungi numai decât în lumea feerică a brazilor. Când se sfârșesc ultimile case, mă salută aclamația crescândă a roții de moară, case aruncă, învârtindu-se, sulul ei de apă în fierbere. O las îndărăt și pe dânsa, huetul se depărtează și mă afund în singurătate. În toiul verii, pe aici e un furnicar de oameni. Acuma e pustiu și înaintez fără grija întâlnirilor plicticoase. Pe la mijlocul defileului, un trunchiu tăiat și despuiat de coajă îmi oferă scaunul cel mai potrivit într'un asemenea decor, și mă așez la umbra pe care mereu o desvoltă mișcările unor nouri blânzi și neprimejdioși. Până ieri în forfoteala Capitalei, — aproape nu-mi vine să cred că mă găsesc aicea și priveliștea parcă se înfățișează c'o nuanță de ireal. Și totuși caut s'o adâncesc și să mă pătrund de toate amănuntele, — așa cum faci

în fața realității. Ascult și constat că tăcerea nu este chiar așa de întregă cum se arăta în primul moment. Din lăuntru pădurii se aud din timp în timp triluri de păsărele, dar care nu se încheagă în concerte. Îți fac impresia unor cântăreți care se exercitează izolat, de game sau de acorduri sporadice care premerg reprezentației. Un singur solist din funduri îndeșpărtate îmi trimite cântecul său întreg, pe care nu-l va mai desăvârși de aci înainte: Cu-cu, Cu-cu! Din când în când tăcerea mai este întreruptă de sunetul unui topor care izbește într'un brad. Susurul pârîului îl deslușești limpede și pe dânsul dacă-ți strunești atenția mai mult.

Din partea ochilor însă, tabloul este definitiv. Puține întregiri de pensulă au să se mai adauge până la vară. Brazilii, anticipează apogeul naturii tot așa după cum îi și supraviețuiesc. Acolo unde dâșii dau tonul priveliștii, primăvara nu se desosebește de vară, sezonul înverzirii, de acel al desvoltării depline. De altfel și tapetul de iarbă al verii e destul de înfiripat, pentru a nu distona cu oștirea verde a brazilor. O spun aceasta, fiindcă-mi amintesc de o altă priveliște, iarna în Poiana Brașovului. Cât vedeai cu ochii, zăpadă sclipitoare, așternută din vale până în vârful muntelui, îngropând picioarele brazilor, care însă purtau cu nepăsare aceleași veșminte ca și vara. Mulți îmi cântaseră splendoarea acestui peisaj, — brad verde cu zăpadă. Dar mie mi-a făcut impresia unor jucării de Crăciun sau a unor anacronice personaje, în costum de secol, coborîte în plină stradă. Frumusețea e mai presus de toate armonie; trebuie o corelație intimă între lucruri și înconjurime, așa că sunt neasemănat mai potriviți în mijlocul omătului, pomii cu crengile uscate, ramurile desfrunzite care așteaptă resemnate zile mai bune...

A trecut de 12 și s'a făcut călduț bine.

Reintrând din nou pe ulicioara mănăstirii, o maică se trudea să adune o mică ceată de pasări domestice.

— Bună ziua măicuță. Ce te necăjești cu orăteniile astea?

— Nici nu sunt măcar ale mele...

— Așa? Dar ale cui?

— Ale Cuvioșiei Sale, Arhimandritul.

— Care Arhimandrit?

— Arhimandritul care slujește la biserica noastră. Mi le-a dat în pază și se teme să nu-i fur ouăle.

— Da?

— Dăunăzi mi-a zis: maică, dacă îmi iai din ouă o să te blestem să nu mai putrezești; dar dacă mi le-ai aduci pe toate, te binecuvintez și o să rog pe Dumnezeu să ți se facă în morș mânt oasele ca smirna.

...Înțeleg acum pe biata maică pentru toată grija cu care strângea averea arhimandritului...

Seara e denia de Vineri, — prohodul Mântuitorului. Biserica pictată de Grigorescu și ceruită ca oglinda de vrednicile călugărițe, se desvăluie în lumina blândă a făcliilor aprinse, pe care bătrâna stariță — de optzeci și patru de ani — a jurat că atât cât va trăi dânsa n'o să le alunge cu profana electricitate. Pășesc printre două șiruri de maici, care poartă rasele lor de gală și mă instalez într'o strană, hotărît să urmăresc vorbă cu vorbă, citirea scripturii și versul cântărilor. Urmăresc totuși mai mult slujba exterioară, decât ceea ce se spune. Privesc rând pe rând pe preoți în odăjdiile lor scumpe, și cele două grupe de maici-cântărețe care alternează cu aceleași înștonări nazale, deși pot zice duioase. Din când în când mă

gândesc aiurea, lăsând — vai! — ca mai toți credincioșii, ca desfășurarea slujbei să și producă efectele ei salutare fără concursul sufletului... E un mod bizar de a trata regenerarea sufletului la fel cu lecuirea corpului: ca un fel de doftoriceală în care alții operează, pe când pacientul rămâne pasiv...

Dela un timp mă preocupă altă chestie. Dela biserica în lumină, trec cu închipuirea la biserica în întuneric. Și mă întreb de ce oare casa Domnului e socotită în popor, ca un adăpost de strigoi și duhuri rele, cel puțin atât cât ține noaptea? Tocmai casa Domnului!

Găsesc că totuși ar fi rațiuni explicative, — chiar dacă ele nu se arată clare în conștiința acelor care și închipue aceasta. Mai întâi, în toiul nopții, biserica nu este locuită, așa că în timpul ăsta biserica provoacă și dânsa superstiția caselor părăsite...

Faptul că se aduc într'înșa morții va fi născând și dânsul, senzația încăperilor în care știm că au stat sicrie și de care se teme atâta lume! Pe urmă în picturile bisericesti, Satana — monarhul duhurilor rele — își are aproape tot atâta loc cât însuși Dumnezeu. Ce mirare că în puterea nopții, Necuratul — cu toți ai lui — e conceput ca umblând prin biserici ca la el acasă?!

Dar mai presus de toate aceste considerații este — cred — un motiv de ordin metafizic, care dă paradoxului o justificare. Oricâtă repulsie am avea s'o zicem, dar există ceva comun între Dumnezeu și diavol: amândouă trec dincolo de lumea experienței noastre, în lumea misterului puterilor nevăzute. În această lume de taine superioare, nu se mai fac separații clare și distincțiuni precise. Noțiunile se amestecă și se confundă, corelațiile se transformă în identificări. Și atunci de

ce uimire că duhurile rele mișună — în ore sinistre — tocmai în Casa Domnului?

.....
 În timpul acesta cântarea curgea neascultată dela cele două pupitre, ca din două fântâni...

* * *

E prima zi de Paște și șederea mea e pe sfârșite. După slujba de noapte a Invierii, mă deslipesc cu greu de prostirile calde ale așternutului, de cuiabarul perinelor moi, așa că mai întârziiu întins pe spate, cu gândurile risipite, acordând când și când o vagă atențiune razelor de soare care se preling proaspete pe podele, sau ciripitului de păsăruici neînvățate care trece prin geamul ferestrei.

E o atmosferă de simplitate odihnitoare și sunt într'o dispoziție morală care îmi amintește de casa bunicăi, atunci când veneam vacanța dela școală...

Dar clanța ușei se trage și maica stariță își face apariția, curmând cu gesturi materne jena mea de a fi încă în pat.

— Când vrei să pleci?

— Ori astăzi după amiază, ori mâine desdidiminează.

— Mai bine pleacă astăzi.

— Așa?... Vi s'a urât cu mine?... „

— Vai ce vorbă e asta! Dar ași voi să reparăm o greșală, și asta o să fie mai ușor dacă nu pleci dimineța, așa cum ai venit...

— Nu 'nțeleg.

— Lasă, asta e treaba noastră.

La douăsprezece din zi ne chiamă iarăși toaca, la a doua Inviere. Îmi iau locul în strană și aștept desfășurarea ceremoniei. Ziua dă alt caracter slujbei, forfoteala e mai mare în biserică și parcă toată lumea e mai sprintenă, mai puțin fixată ca în puterea nopții. Incep cântările și maicele mai în etate stau cu ochii țintă la Arhimandrit. Acesta înconjurat de un sobor de preoți, veniți anume din împrejurimi, are figura frământată, barba în neorânduială, ochii injectați. Când îi vine rândul să officieze, își încurcă vorbele și le sare. Bindecuvân-tează cu gesturi de paralytic, iar când a trebuit să intre în altar, maica econoamă, la un semn al stariței îngrijorate, aleargă să-l proptească și îl înșfacă de braț.

Econoama coborînd treptele altarului, pe când dânsul dispăru-se după tâmplă, vine întins la mine.

— Vă rugăm să iertați...

— Dar ce are părintele?

— Ei!... bătut/iar pustia!... Ce să fie? A postit toată săptămâna și de astănoapte s'a pus să bea pe stomacul gol...

— De ce nu l/ai culcat?...

— Dar i/am dat destule să se desbete. I/am făcut nu știu câte cafele, i/am turnat și scrum în ele... Dar tot degeaba!...

În timp ce maica îmi dădea aceste explicații cu ridicări de umăr mânioase, reapăru iarăși în ușa altarului silueta legănată a Arhimandritului, cu brațele întinse pentru blagoslovire. Și pe când degetele-i dela mână dreaptă se sileau să se împreune, fără să reușească bine, glasul său stins de răgușală îngâna o frază sacramentală, într'o formă eliptică, aproape de neînțeles:

«Și pe voi, p'toți să vă po...nească Dum...zeu în îm-pă...ția Sa...».

Ca să nu mă asociez nici la pufnituri înfundate, și nici să nu-mi arăt prea tare consternarea, am lăsat slujba la jumătate și am părăsit biserica.

După ce am prânzit la Stăreție, unde s'au uitat în cea mai bună voie, neplăcutele scene dela a doua Inviere, mi-am anunțat plecarea din Agapia.

— Te rog să mai stai un sfert de ceas, — îmi spuse stărița rugător.

— Până îmi strâng bagajele o să treacă dela sine.

Cât ai clipi stărița dispăru pe ușă.

Nu știu câtă vreme a trecut cu pregătirile mele. Dar când am scoborît scara în incintă, îmi văd mașina încadrată între două rânduri de maici, între două fronturi de sutane, militarește aliniate. Trec în revistă oastea mântuitorului, strângând mâna fiecărei călugărițe și mulțumind călduros. Când să pui piciorul pe scara automobilului, văd pe stareță cu ochii la turlă, făcând semne energice și grăbite. Și deodată în tăcerea brazilor se aude muzica mănăstirii: bang, bang, bang...

Clopoțele încep să sune ca la o festivitate și în timp ce eu voi fi avut probabil figura aiurită, maica stareță îmi spune cu un surâs de satisfacție:

— Sunt mulțumită că măcar la plecare am putut să-ți dau onorurile.

Mașina urnește agale și 'n alaiul sonor al clopotelor, trec dincolo de pragul incintei. După puțin vehiculul pornește în viteză, dar aud încă o bucată de vreme, glasul de aramă, vibrând în valea pârlului ca în versul sugestiv al poetului: « mai departe... mai departe, — mai încet... tot mai încet... ».

Nu va fi vorba să fac o paralelă literară, dela care s'ar da îndărăt și cel mai meșter jucător pe frânghia analogiilor, ci numai să povestesc o împrejurare în care s'au găsit față în față aceste două nume, într'o crâncenă concurență, din care a trebuit să iasă un învins și un învingător.

Aveam calitatea de ministru al Instrucției Publice și mă aflam în cea mai groaznică zi a săptămânii: ziua audiențelor. Zi în care nu crezi și nu construiești, nici măcar nu ai răgazul dispozițiilor de interes obștesc, ci trebuie să ascuți doleanțe individuale, și mai ales stăruinți de discretă călcare a legii.

Incepusem să primesc unul câte unul, în ordinea sosirii, și tocmai ascultam plângerea unui părinte, al cărui fiu, firește de-o rară inteligență, rămăsese repetent, când șeful de cabinet țâșni pe ușă fără să-l fi sunat, și mi spuse pe nerăsuflăte:

— Domnule Ministru, a sosit o delegație din Arad și roagă să o primiți cu precădere.

— Intâiu să isprăvesc cu Domnul...

Tânărul meu aghiotant se îndreptă să iasă, dar părea că șovăește și sfârși prin a se întoarce cu fața la mine.

— Sunt toți în ținută de ceremonie: redingote și jobene, adăogă dânsul cu importanță.

— Nu te emoționa, așa sunt ardelenii, protocolari; am putea lua chiar exemplul în privința asta...

Șeful de cabinet ieși. Câteva minute încă și solicitatorul care se afla la mine, uimit că nu-i acord o nimica toată: un nou examen, în fața unei comisii de încredere, pentru fiul său declarat repetent, se retrase bombănind.

Apăs butonul soneriei și spun șefului de cabinet să introducă delegația.

Acesta, înainte de a executa ordinul, crede necesar să-mi dea unele amănunte.

— Am tras cu urechea în anticameră și fără să fi auzit toată conversația, am înțeles că vin să protesteze, fiindcă ați dat școlii normale de acolo, numele lui Titu Maiorescu... Ce-o mai fi și asta!?

— Lasă vorba și introdu delegația.

Adevărat, tânărul meu colaborator nu se înșelase. Prinsese nodul chestiunii. Delegația introdusă, după câteva temenele ceremonioase, îmi spuse prin glasul celui mai cu vază dintre dâșii următoarele:

— S'a publicat în Monitor un decret regal, prin care școala noastră normală se va chema pe viitor «Titu Maiorescu». N'am înțeles pentru ce ați ales acest nume care nu este potrivit...

— N'ați înțeles? Să vă lămuresc eu de ce. Titu Maiorescu, pe lângă că a fost un mare îndrumător în cultura românească, a mai fost și director de școală normală, — la Iași. Aci a organizat admirabile lecții practice, cu care a tras brazde în domeniul pedagogiei naționale. Iași fi dat numele său, școlii normale unde a profesat, dar aceasta se chiamă de mult «Vasile Lupu», și înțelegeți bine, că nu poate fi vorba să înlătur

evocarea însemnatului domnitor. Trebuia totuși să dau o satisfacție memoriei lui Maiorescu, mai ales că el trăise într-o vreme, când sufletul era mai scrupulos și mai sfielnic, și oamenii, oricâtă putere ar fi avut la dispoziție, nu și dădeau numele, ei singuri, instituțiilor pe care le oblăduiau... Pe urmă se socotea aceasta, ca ceva rezervat după moarte... Am găsit Școala Normală dela D^{voastră} fără nume. Am fost bucuros să-l înscriu pe acel al marelui profesor și eram sigur c'o să vă pară bine, mai ales că Maiorescu era și Ardelean...

— Da, a fost, îngână același orator al delegației, cu aprobarea vizibilă a celorlalți... însă n'a rămas în Ardeal, ș'apoi nu era din părțile noastre...

— Ei asta!

— Noi vă rugăm să schimbați.

— Peste puțin!

— Suntem aci de toate nuanțele și vă cerem necondiționat să reveniți.

— Și dacă nu voiu ceda.

— Să faceți dreptate.

— Care dreptate?

— In loc de Maiorescu să puneți pe Țichindeal.

— Asta se chiamă dreptate?

— Mai întâiu acesta era dela noi și a trăit la noi...

— Dar se potrivește, creștinilor, unul cu altul, Titu Maiorescu și... Țichindeal?

Preopinientul meu mă privi fix, dar după puțin, duritatea inițială a ochilor se prefăcu într-o blândețe compătimitoare. Privirile tuturor din delegație se acordară, până la uniformitate, cu cea a purtătorului de cuvânt, ca instrumentele

într' o orhestră bine dirijată. Eram împresurat din toate părțile de un val de milă adevărată. . .

— Probabil, domnule ministru, că n'ați citit pe Eminescu.

— Cum?

— . . . Adică « Epigonii » lui Eminescu.

Mi s'a părut înjositor să protestez și nu știu de ce am crezut că e mai potrivit cu situația, să răspund cu brutalitate.

— Eu n'am citit pe Eminescu.

— Vă rugăm mult să răsfoiți « Epigonii », reluă, cu trufie protectoare, proepinentul meu, și o să vedeți atuncea cât de mare a fost Țichindeal. . .

De sigur pentru a-mi da răgaz să-mi întregesc studiile literare și să mă pun la curent cu bucata eminesciană, delegația mi-a cerut voie să se retragă și autorizația de-a reveni peste trei zile, pentru răspunsul definitiv. . .

Așa dar romantismul eminescian, care idealiza trecutul și scobora actualitatea, care atașa epitete iperbolice învățăceilor și scribilor mai vechi:

« Văd poeți ce scriu o limbă ca un fagure de miere.

« Țichindeal gară de aur, Momulean glas cu durere »,

romantismul acesta poetic, lipsit de orice obiectivitate și măsură, slujea acum ca mărturie istorică și argument decisiv. Iar atunci când Maiorescu în « Direcția nouă » relevând pe Eminescu, îi reproșa totuși la cele trei poezii începătoare « abuzul de antiteze » și idealizarea absurdă a unui trecut destul de modest în sine, avea — cine știe? — poate și prezentimentul chestiei personale, când va fi pus în cumpănă de meritele sdrobitoare ale lui Țichindeal. . .

Trebuie să destăinuesc acum că după cele trei zile de gândire, m'am plecat voinței delegației și am ridicat pe frontis piciul școalei, în locul lui Titu Maiorescu, pe Țichindeal. Cu ce inimă, numai eu știu!...

Dar ar fi fost prea mult să mi se pretindă rezistența, căci după ce trecusem în ochii delegației ca un mare ignorant, nu mi rămânea decât o compensație: să nu apar cel puțin și ca un îndărătnic ¹⁾.



¹⁾ Imprejurările m'au ajutat totuș să dau o reparație memoriei lui Titu Maiorescu, transferându-i în Capitală firma dela Arad: la Seminarul pedagogic universitar.

TABLA DE MATERII

Pag.

AMINTIRILE UNUI BĂIAT DE FAMILIE

| | |
|--|----|
| I. La marginea zării | 7 |
| II. La București, la școală | 19 |
| III. Autorlâc precoce | 33 |
| IV. La moșie | 43 |
| V. O reprezentare cu bucluc | 58 |
| VI. Desamăgire | 66 |
| VII. În ziua de cuminicătură | 80 |
| VIII. Primul epilog | 89 |
| IX. Al doilea epilog | 97 |

AMINTIRI LITERARE ȘI DIDACTICE

| | |
|--------------------------------------|-----|
| La mormântul Iuliei Hașdeu | 103 |
| În voia gândului | 108 |
| O izbândă timpurie | 113 |
| Între Psihologie și Logică | 120 |
| Dela începutul carierii | 125 |
| O lecție model | 132 |

DIN AMINTIRILE UNUI FOST DREGĂTOR

| | |
|--------------------------------------|-----|
| Fantoma celui care va veni | 139 |
| La Balcic | 150 |
| La Mănăstirea Agapiei | 160 |
| Maiorescu și Țichindeal | 170 |



MONITORUL OFICIAL ȘI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
:: BUCUREȘTI — 1938 ::